

Ҷош Макдауэлл
Дон Стюарт

ҶАВОБҲО БА САВОЛҲОИ ДУШВОР

оиди имони масеҳӣ

*Чаро Худо ба бадӣ роҳ медиҳад?
Оё масеҳият як навъ "асобағал" нест?
Чӣ гуна доништан мумкин аст, ки Худо ҳаст?
Аз кучо мо медонем, ки Исо аз мурдагон эҳё шуд?*

Чош Макдауэлл
Дон Стюарт

ҶАВОБҲО БА САВОЛҲОИ ДУШВОР

оиди имони масеҳӣ

Originally published in English under the title
Answers to Tough Questions about the Christian Faith
by Josh McDowell and Don Stewart

Tajik edition ©2009

Translated by permission. All rights reserved.

ISBN: 978-0840744647

Отпечатано в Турции.

www.kitabi-knigi.com

МУҚАДДИМА

„Оё Исо изҳор намуда буд, ки Ӯ Худо аст?“

„Оё ҳақиқатан танҳо ба воситаи Исо назди Худо омадан мумкин аст?“

„Агар Худо меҳрубон бошад, чаро ба бадӣ роҳ медиҳад?“

Инҳо танҳо баъзе саволҳои мебошанд, ки ғайримасеҳиён медиҳанд?

Ин китоб ҷавобҳои ба ин ва дигар саволҳо оиди Худо ва мавҷудияти Ӯ, шахсият ва эҳёшавии Масеҳ, имконияти мӯъҷизаҳо, ҳаққонияти Китоби Муқаддас, имони масеҳӣ дар бар мегирад.

Муаллифони китоб, муаллимони ботачриба, Ҷош Макдауэлл ва Дон Стюарт, далелҳои боварибахши оқилона ва ҳаққонӣ будани таълимоти масеҳиро меоваранд.

КИТОБИ МУҚАДДАС

Дар Китоби Муқаддас чӣ чизи махсус ҳаст?

Масеҳиён таълим медиханд ва бовар мекунанд, ки танҳо Китоби Муқаддас Каломи ба одамон додашудаи Худост. Агарчи онро одамон навиштаанд, муаллифи он Худи Худои тавоност. Ва инро Калисо бофта набаровардааст, ин дар Китоби Муқаддас гуфта шудааст.

„Каломи Худованд то абад боқист,, (1 Пет.1:25). „Тамоми Навиштаҳо аз рӯи илҳоми илоҳист,, (2 Тим.3:16). Зеро ки ҳаргиз нубувват ба ҳасби иродаи одамизод ба забон ронда нашудааст, балки муқаддасони Худо, бо таҳрики Рӯҳулқудс, онро ба забон рондаанд (2 Пет.1:21).

Танҳо дар Паймони Куҳан зиёда аз 2 ҳазор бор гуфта шудааст: „Худо ба Мусо гуфт,, „Ва каломи Худованд ба Юнус расид“ ва ғайра. Зиёда аз ин, Китоби Муқаддас мегӯяд, ки дар он суҳанон ва корҳои Худо навишта шудаанд, ва чӣ тавр он Каломи Худост.

Дар Китоби Муқаддас навишта шудани ин ҳанӯз маънои онро надорад, ки ин ҳамин тавр аст, чунки дигар китобҳо низ ҳамин гуна даъво мекунанд. Аммо фарқ дар он аст, ки Навиштаҳо исботҳоеро доранд, ки он ҳақиқатан Каломи Худост.

Китоби Муқаддас аз дигар китобҳо бо ягонагии худ фарқ мекунад. Агарчи онро одамон тартиб додаанд, ягонагии он ба дасти Худованд ишора мекунад. Дар тӯли якуним ҳазор сол онро зиёда аз 40 муаллиф навиштаанд. Онҳо одамони тамоман гуногун буданд: Еҳушаъ ибни Нун –

сарлашкар, Дониёл – вазир, Петрус – моҳигир, Наҳемё бошад – соқӣ буд.

Китобҳои Навиштаи Муқаддас дар шароитҳои гуногун навишта шудаанд. Мусо дар биёбон навишта буд. Павлус – дар зиндон. Юҳанно – дар ҷазираи Патмӯс. Китоби Муқаддас дар се қитъа (Африқо, Осиё ва Аврупо) ва ба се забон (ибронӣ, арамӣ ва юнонӣ) навишта шудааст.

Китоби Муқаддас ба мавзӯҳои гуногун дахл мекунад, аммо он асари ягона аст. Аз аввал то охир дар он қиссаи нақшаи илоҳии наҷоти инсоният тасвир ёфтааст. Ин наҷот дар Масеҳ аст (Юҳ.14:6). Худи Исо гуфта буд, ки Китоби Муқаддас маҳз оиди Ӯ нақл мекунад.

„Шумо Навиштаҳоро тадқиқ мекунед, зеро гумон доред, ки ба воситаи онҳо ҳаёти ҷовидонӣ пайдо мекунед, вале онҳо бар ман шаҳодат медиҳанд... Зеро ки агар шумо ба Мусо имон медоштед, ба Ман ҳам имон меовардед, чунки вай дар бораи Ман навиштааст. Модоме ки шумо ба навиштаҳои вай имон надоред, ба суханони Ман чӣ гуна имон хоҳед овард?“ (Юҳ.5:39, 46, 47).

„Ва аз Мусо ва аз тамоми анбиё сар карда, он чиро, ки дар ҳамаи Навиштаҳо дар бораи Ӯ гуфта шудааст, ба онҳо фаҳмонда дод“ (Лук.24:27; ниг. ҳамчунин 24:44).

Паймони Қуҳан як навъ тайёри аст (Иш.40:3), Инҷилҳо – зоҳиршавӣ (Юҳ.1:29), ва Китоби Аъмол – паҳншавӣ (Аъм.1:8), номаҳо маънидод мекунанд (Қўл.1:27), китоби Ваҳй бошад оиди анҷомёбӣ нақл мекунад (Ваҳй 1:7), – оиди Исо тамоми Китоби Муқаддас меғўяд.

Китобҳои Навиштаи Муқаддас якдигарро пурра мекунанд. Доктор У. Ф. Олбрайт дар ин бора чунин меғўяд: „Барои нависандагони Паймони Навин Китоби Муқаддаси яҳудиён Навиштаи Муқаддас буд, ва онҳо ворисони бевоситаи пайғамбарони Паймони Қуҳан буданд. Бинобар ин агар эътироф накунем, ки вазифаи Паймони Навин пурра кардан ва фаҳмондани Китоби Муқаддаси яҳудиён аст, Паймони Навинро фаҳмидан имкон надорад.

„Ва ҳама гуна кӯшишҳои фаҳмидани сарчашмаҳои масеҳият бе эътирофи Тамоми Китоби Муқаддас чун нуқтаи рӯчӯ ба нобарорӣ маҳкум мегардад“¹.

Хайр чӣ? – мегӯед шумо.

Аз намояндагони як маҳал ва як маданият, ки ба як забон гап мезананд ва аслу насаби якхела доранд, даҳ касро ёбед. Ба ҳар кадоми онҳо пешниҳод кунед, ки фикрҳои худро оиди ягон мавзӯи мураккаб, масалан, оиди маънои зиндагӣ, нависанд.

Ҳангоме ки онҳо ба охир мерасонанд, навиштаҳоро муқоиса кунед. Оё фикрҳои онҳо мувофиқат мекунанд? Албатта, не. Китоби Муқаддасро бошад на даҳ кас, балки 40 нафар муаллифони навиштаанд. Ва онҳо дар як замон назиштаанд, – Китоби Муқаддас дар тӯли якуним ҳазор сол аз ҷониби одамони навишта шудааст, ки маълумоти гуногун доштанд, ба маданиятҳои гуногун тааллуқ доштанд, ба забонҳои гуногун гап мезаданд. Ва онҳо на оиди як мавзӯ, балки оиди садҳо мавзӯҳо навиштаанд.

Бо вучуди ин Китоби Муқаддас як асар аст. Мувофиқати байни китобҳои он тасодуф ё забон як қардан нест. Ягонагии онҳо далели илҳомии илоҳӣ доштани он аст.

Ягонагии Китоби Муқаддас танҳо яке аз исботҳои илҳомии илоҳӣ доштани он аст. Исботҳои дигар – шаҳодати калисо, таърих ва бостоншиносӣ, ва, масалан, таъсири он ба ҳаёти бисёр одамон низ мебошанд.

Бо назардошти ин омилҳо бостоншиносии маъруф У. Ф. Олбрайт ба чунин хулоса омад: „Аз боиси соддагии ғояи худ ва универсалӣ будани даъват ба одамони ҳамаи замонҳо ва халқҳо Китоби Муқаддас аз тамоми адабиёти динии пештара ва оянда беандоза болотар аст“².

Китоби Муқаддас китоби тамоман махсус аст. Он беназир аст. Ҳеҷ як китоб аз ҷиҳати мартаба ба он ҳатто наздик намешавад. „Англия ду китоб дорад: Китоби Муқаддас ва Шекспир. Англия Шекспирро офарид, Англияро бошад Китоби Муқаддас офарид“ (Виктор Гюго).

¹ Roger Forster & V. Paul Marston, *That's a Good Question*, 67.

² *The Christian Century*, Now., 1958.

Магар Паймони Навин, ки борҳо нусхабардорӣ шудааст, бе дигаргунӣ мондааст?

Иштибоҳи хеле паҳншуда он аст, ки матни ҳозираи Паймони Навин аз матни ибтидоӣ фарқ дорад. Роҳибони боғайрат-нусхабардорон дар таҳрифи Китоби Муқаддас айбдор карда мешаванд. Бе шубҳа, ин масъала ҷолиби диққат аст, чунки матни дигаргуншуда дуруст буда наметавонад.

Чуноне ки Ф. Ф. Брюс мегӯяд, „Аз боиси тағйирнопазирии таърихии масеҳият, ки онро аз системаҳои динӣ ва фалсафии ба вақти муайян вобастанашуда фарқ мекунонад, масъалаи дурустии ҳуччатҳое ки дар онҳо ваҳӣ баён гардидааст, беандоза муҳим аст“³.

Ҳап дар норасоии далелҳо нест. Се манбаъ ҳаст, ки маълумотҳои онҳо ҳангоми баҳо додани матни Паймони Навин ба назар гирифта мешаванд: дастнависҳои юнонӣ, тарҷумаҳои гуногуни онҳо ва асарҳои падарони калисо.

Дар ибтидо Паймони Навин ба забони юнонӣ навишта шуда буд. То замоне ки дар асри XV китобчопкунӣ ихтироъ шуд, ҳамаи китобҳо дастӣ нусхабардорӣ карда мешуданд. Маънои „манускрипт“ дастнавис аст. То замони мо қариб 5500 дастнавис боқӣ мондаанд, ки матни пурра ё қисмҳои Паймони Навинро дар бар мегиранд. Мо ҳуди дастнависҳои аслиро надорем, аммо ин нусхаҳо ба замони хеле барвақт мансуб мебошанд.

Паймони Навин дар солҳои 50-90-уми асри I навишта шуда буд. Дастнависи қадимтарин ба соли 120 дахл дорад, ва боз 50 порча – ба замони 150 – 200 сол пас аз навишта шудани дастнависи асли.

Дастанависҳои муҳимтарин – дастанависи Ватиканӣ (соли 325) ва дастанависи Сино (350), ки матни пурраро дар бар мегирад, баъди 250 соли таълифи Паймони Навин нусхабардорӣ шудаанд. Метавонад чунин тобад, ки ин

³ *The New Testament Documents: Are They Reliable?*, 8.

фосилаи хеле калони вақт аст, аммо он аз мавриди дигар ҳуҷҷатҳои қадимӣ хеле кӯтоҳтар аст.

Масалан, нусхаи қадимтарини китоби Сезар „*Хотираҳои оди ҷанг дар Галлия*“ баъди 1000 сол, ва аввалин нусхаи пурраи „Одиссея“-и Гомер – пас аз 2200 соли навишта шудани дастнависҳои асли нусхабардорӣ шудаанд. Яъне дар мавриди Паймони Навин фосилаи байни навишта шудани дастнависи асли ва нусхаи қадимтарини он хеле кӯтоҳтар аст.

Ҳеҷ як асари қадимӣ дар 5500 нусха вучуд надорад. Яққатор асарҳои антиқӣ дар нусхаҳои тамоман кам то замони мо расидаанд. Масалан, ҳамагӣ се нусхаи шеърҳои Катулл (нусхаи қадимтарин баъди 1600 соли навишта шудани худ асар нусхабардорӣ шудааст) ва 8 нусхаи асарҳои Ҳеродот вучуд доранд (дар ин ҷо фосила 1300 солро ташкил мекунад).

Ғайр аз он, ки миқдори зиёди нусхаҳои Паймони Навин боқӣ мондаанд, ва фосилаи байни нусхабардорӣ ва навишта шудани худ асар хеле камтар аст, тарҷумаҳои хеле қадимии он низ вучуд доранд. Маълум аст, ки дар замони қадим тарҷума кори хеле нодир буд, ва ин боз як далел ба фоидаи Паймони Навин аст.

Миқдори тарҷумаҳо аз 18 то 25 ҳазорро ташкил мекунад. Ва онҳо низ барои муқаррар намудани аниқии Паймони Навин ба мо ёрӣ мерасонанд.

Ҳатто агар мо 5500 дастнависҳои юнонӣ ва 1800 тарҷумаҳоро наметавонем, ба ҳар ҳол матни Паймони Навинро барқарор карда метавонистем. Мо инро дар асоси навиштаҳои масеҳиёни аввалин карда метавонем. Дар тафсириҳо, номаҳои худ онҳо аз Китоби Муқаддас иқтибосҳо меоваранд, ки ин боз як шаҳодат аст.

Мувофиқи ҳисоббарориҳои Чон Бергон, дар асарҳои падарони калисо, ки то соли 350 зистаанд, 86000 иқтибосҳои Паймони Навин ҳастанд. Ҳамин тариқ, мо назар ба ҳама гуна асарҳои дигари қадимӣ миқдори бештари тасдиқҳои дурустии Паймони Навинро дорем.

Ф. Ф. Брюс мегӯяд: „Бисёр асарҳои классикии антиқӣ ҳастанд, ки ба асли будани онҳо касе шубҳа надорад.

Паймони Навин бошад миқдори хеле бештари шаҳодатҳои асли буданро дорад“.

Ў боз ҳам тасдиқ мекунад: „Ва агар Паймони Навин маҷмӯаи ҳуҷҷатҳои ғайридинӣ мебуд, ҳеҷ кас оиди асли будани онҳо баҳс намекард“⁴.

Сэр Фредерик Кенион, собиқ директор ва китобдори асосии Осорхонаи Британия, яке аз мутахассисони бузургтарин оиди дастнависҳои қадимӣ буд. Чанде пеш аз марг ӯ навишта буд:

„Фосилаи байни навишта шудани ҳуди Паймони Навин ва қадимтарин нусхаи он чунон кам аст, ки онро сарфи назар кардан мумкин аст, ва мо шубҳае надорем, ки матни Навиштаро ҳамон тавре ки навишта шуда буд, дорем. Мо асос дорем, то оиди дуруст ва бетаҳриф будани Паймони Навин ҳулосаи ниҳой бароварем“⁵.

Оё ба нақли Паймони Навин оиди зиндагии Исои Масеҳ бовар кардан мумкин аст, агар он хеле баъдтар аз марги ӯ навишта шуда бошад?

Ақидае паҳн шудааст, ки китобҳои Паймони Навин хеле баъдтар аз воқеаҳои дар он тасвиршуда навишта шудаанд, ва бинобар ин ба аниқии онҳо таъя кардан мумкин нест. Аммо ҳаёти Исоро ҳамзамонони ӯ ё шахсоне тасвир намудаанд, ки маълумотҳоро аз шохидони воқеаҳо ба даст овардаанд. Муаллифони китобҳо ё дар замони воқеаҳо зистаанд, ё бо шохидони он шахсан шинос буданд.

Маълумотҳои библиявие ки мо дар даст дорем, аз он далолат мекунад, ки Инҷилҳо барвақт навишта шудаанд. Китоби Аъмол фаъолияти миссионерии калисои ибтидоиро тасвир менамояд ва онро муаллифи Инчили Луқо чун давоми

⁴ *The New Testament Documents: Are They Reliable?*, 15.

⁵ *The Bible and Archeology*, 288-289...

он навиштааст. Он бо маҳбусии ҳавворӣ Павлус дар Рум ба охир мерасад ва тасвири марғи ӯро намедихад.

Азбаски Китоби Аъмол дигар рӯйдодҳои муҳими зиндагии ӯро тасвир мекунад, мо метавонем чунин ҳисобем, ки он ҳангоми зинда будани ӯ навишта шудааст, яъне то соли 64, ҳангоме ки Павлус дар давраи ҳукмронии Нерон кушта шуд.

Ба агар Китоби Аъмол то соли 64 навишта шуда бошад, ин маънои онро дорад, ки Инчили Луқа дар охири солҳои 50-ум – аввали солҳои 60-ум навишта шудааст. Масеҳ тақрибан дар соли 30-юм ба салиб кашида шуда буд, пас Инчилро на дертар аз 30 сол пас аз ин воқеа навиштаанд. Калисои ибтидоӣ чунин меҳисобид, ки Инчили Матто ба давраи зиндагии заминии Исо наздиктарин аст, яъне он аввал навишта шудааст. Ҳамин тариқ, мо хулоса бароварда метавонем, ки се Инчил дар тӯли 30 сол пас аз рӯйдодҳои дар он тасвиршуда навишта шудаанд, ҳангоме ки шоҳидон метавонистанд шаҳодатҳоро рад кунанд, агар онҳо ба ҳақиқат мувофиқат намекарданд.

Ин далелҳо Чон Т. Робинсонро водор мекунанд санаи навишта шудани китобҳои Паймони Навинро назар ба он, ки дигар муҳаққиқони либералии ҳозира аз рӯи анъана муқаррар мекунанд, ба замони хеле барвақттар мансуб донанд. Ў меғӯяд, ки Паймони Навин то соли 70, яъне дар замони зинда будани шоҳидони рӯйдодҳо ба анҷом расида метавонист⁶.

Бостоншинос У. Ф. Олбрайтро фактҳо водор мекунанд ба чунин хулоса биёяд: „Акнун мо бо боварӣ гуфта метавонем: Ҳеҷ асосе нест, то ягон китоби Паймони Навинро ба давраи баъди соли 80-ум мансуб донем – масалан, ба солҳои 130–150, чуноне ки ҳозир мунаққидони радикалитарини Паймони Навин санагузорӣ мекунанд“⁷.

Ҳангоме сухан дар бораи Инчили Юҳанно меравад, санагузории соли 80-умро зери шубҳа гузоштан мумкин аст. Юҳанно дар охири ҳукмронии Домисиан, дар солҳои 95–96 ба қазираи Патмӯс бадарға шуда буд. Мувофиқи анъана

⁶ *Regarding the New Testament.*

⁷ William Albright, *Recent Discoveries in Bible Lands*, N.Y., Funk & Wagnalls, 1955, 136.

чунин ҳисобида мешавад, ки Юҳанно китоби Ваҳйро маҳз дар ҳамин вақт навиштааст. Клименти Искандариягӣ, Евсевий ва Иринея ба ин ишора кардаанд⁸.

Маълумотҳо ба он далолат мекунанд, ки (1) ҳуччатҳо на он қадар дертар аз рӯйдодҳои тасвиршуда ва (2) ҳангоми зиндагии шоҳидони воқеаҳо навишта шудаанд. Ногузир ҳулосае ба миён меояд: Ба тасвири зиндагии Масеҳ, ки дар Паймони Навин дода шудааст, бовар қардан мумкин аст.

Ин қадар тафсирҳои бисёри Китоби Муқаддас ҳастанд, – чаро маҳз ба ин тафсир тақия қардан дарқор аст?

Мо борҳо шунидаем, ки ҳама Китоби Муқаддасро ҳар гуна тафсир мекунанд. Азбаски одамон навиштаҳои онро ҳар гуна мефаҳманд, ғӯё ақидаи умумӣ ғайриимкон аст. Одамон мавҷудияти бисёр деноминатсияҳоро чун далели ғайриимкон будани ҳамфикрӣ байни имондорон меҳисобанд.

Аммо ҷонибдорони чунин нуқтаи назар матлабҳои зеринро ба назар намегиранд. Бисёрии онҳое ки Китоби Муқаддасро меҳонанд, ва зиёда аз ин, ҳатто касоне ки ба бехато будани он боварӣ надоранд, дар он ҳамфикр ҳастанд, ки чӣ ғояи асосии он чиз аст.

Дар ҳамаи равияҳои масеҳият оиди он чӣ, ки Китоби Муқаддас таълим медиҳад, фаҳмиши умумӣ ҳаст. Онҳо ҳамаи равияҳои диниро, ки ҳақиқатҳои асосии зеринро изҳор менамоянд, қабул доранд: Худо одамро ба сурат ва шабоҳати Худ офарид, ба ӯ иродаи озод дод, ва одам қарор дод ба Худо муқобилат кунад ва ҳамин тариқ ба ҷаҳон гуноҳро овард. Худо аз боиси муҳаббати ҳамешагии худ, дар шахсияти Исои Масеҳ таҷассум ёфт ва ба ҷои мо қурбонии ивазкунамандаро овард ва барои гуноҳ ҷазо дид. Одам ба Исои Масеҳ бовар қарда, муносибатро бо Худо барқарор қарда метавонад.

⁸ Robert Gromacki, *New Testament Survey*, 391.

Гояи Китоби Муқаддас барои ҳамаи онҳое ки онро меҳонанд ва фаҳмидан меҳоянд, равшан аст. Мушкилот он вақт ба миён меоянд, ки одамон кӯшиш мекунанд Каломи Худоро ба тасаввуроти устуворшудаи худ мувофиқ кунанд. Аммо дар ин на Китоби Муқаддас, балки онҳое айбдоранд, ки меҳоянд, то Китоби Муқаддас гуфтаҳои онҳоро баён наояд. Агар оиди деноминатсияҳои зиёд сухан равад, фарқияти байни онҳо ба асосҳои таълимоти масеҳӣ дахл намекунад. Фарқият ба хусусиятҳои маданӣ, этникӣ ва иҷтимоӣ вобаста аст. Ҳангоми муқоисаи ҷиддӣ маълум мегардад, ки фарқиятҳои таълимотӣ асосӣ нестанд.

Баъзеҳо ин далелро барои сафед кардани нобоварии худ истифода мебаранд, аммо ин ба монанди дигар далелҳо беасос аст. Исо қомилан фаҳмо мегӯяд: „Ҳар кӣ ба Писар имон оварад, ҳаёти ҷовидонӣ меёбад. Ва ҳар кӣ ба Писар имон наоварад, ҳаётро нахоҳад дид, балки ғазаби Худо бар вай мемонад“ (Юҳ.3:36). Дар аксари мавридҳо фарқиятҳо на ба тафсири Навишта, балки ба истифодаи он дахл доранд.

Чӣ гуна ба Китоби Муқаддас бовар кардан мумкин аст, агар дар он ин қадар ихтилофот бошанд?

Ин масъала ба таври ҳайратовар бисёр ба миён гузошта мешавад. Гуфта мешавад, ки ихтилофот дар Китоби Муқаддас касро водор мекунад ба илҳомии илоҳӣ доштани он шубҳа кунад. Ақидае хеле маъмул аст, ки дар Китоби Муқаддас бисёр номувофиқатҳо ҳастанд, ва ин боиси нобоварӣ ба он мегардад.

Ҳақиқатан, агар дар Китоби Муқаддас хатоҳо падид оянд, пас ақаллан қисман онҳо аз Худои қомил ва ҳамадон барнамеоянд. Бо ин розӣ нашудан номумкин аст. Аммо бо тасдиқи асосӣ, ки гӯё дар Китоби Муқаддас ҳақиқатан хатоҳо ҳастанд, розӣ шудан номумкин аст. Инро гуфтан осон аст, аммо исбот кардан – тамоман қори дигар аст.

Баъзе порчаҳо дар назари аввал ихтилофнок метобанд, аммо ҳангоми тадқиқи минбаъда мо боварӣ ҳосил мекунем, ки ин тавр нест.

Пеш аз ҳама мо ба адлу инсоф даъват менамоем. Масъаларо на кам ва на зиёд қаламдод намудан, ва ягон нуқтаи назарро пешакӣ нодуруст фаҳмидан мумкин нест. Мо бо дигар асарҳо маҳз ҳамин тавр амал мекунем, ва одилона хоҳад буд, ки дар ин маврид низ қоидаи умумӣ риоя карда шавад. Бисёр вақт чунин мешавад, ки ҳангоми тадқиқи Китоби Муқаддас одамон қоидаҳои махсусро истифода мебаранд, ва бо ин розӣ шудан мумкин нест.

„Ихтилоф“ чист? Талаботи асосии мантиқ оиди беихтилофӣ дар назар дорад, ки ҳамон як чиз дар айни замон буда ва набуда наметавонад. Масалан, дар ҳамон як лаҳза борон борида ва наборида наметавонад. Вайрон шудани ин принципро дар Навишта ихтилоф номидан мумкин мебуд. Агар дар Китоби Муқаддас гуфта мешуд, ки Исо дар ҳамон як вақт дар Уршалим ва дар Носира ба салиб кашида шуда, мурд, ин хатои исботшаванда мебуд.

Ҳангоме оиди ихтилофот мегӯем, бояд ба назар гирем, ки тасдиқот, бе он ки ихтилоф дошта бошанд, аз ҳам фарқ карда метавонанд. Фарқ бо ихтилоф баробармаъно нест. Мавриди нобиноёнро, ки Исо онҳоро шифо дод, аз назар мегузаронем. Матто мегӯяд, ки онҳо ду нафар буданд, Аммо Марқӯс ва Луқа танҳо як нафарро зикр мекунанд. Аммо ин ҳикояҳоро ихтилофнок ҳисобидан мумкин нест, – аниқтараш, онҳо якдигарро пурра мекунанд.

Тасаввур кунед, ки шумо бо мири шаҳр ва сардори полис гап мезанед. Баъд аз он Ҷимро вохӯред ва мегӯед, ки бо мири шаҳр гуфтугӯ доштед. Баъди як соат Ҷонро вохӯрда, мегӯед, ки бо мири шаҳр ва сардори полис сӯхбат доштед.

Ҳангоми муқоисаи нақлҳои шумо дӯстонатон дар онҳо гӯё ихтилофоро пай мебурданд. Аммо дар асл ихтилоф нест, – он дар мавриде мебуд, ки шумо ба Ҷим мегуфтед, ки танҳо бо мири шаҳр гап задед.

Дар асл нақлҳои шумо ихтилофнок не, балки гуногун мебошанд. Оиди бисёр матнҳои Китоби Муқаддас низ ҳаминаро гуфта мумкин аст. Агар мо онҳоро нодуруст хонем, дар онҳо хатоҳоро мебинем.

Масалан, Китоби Доварон оиди мағлубияти Сисро нақл мекунад. Гуфта мешавад, ки Ёил ба ӯ шир овард ва бо ӯ наву бола кушт (5:25-27), мо аз боби пешина мефаҳмем, ки Ёил ӯро ҳангоми хобиданаш кушт (4:21). Аммо агар мо Китоби Доварон 5:25-27-ро бо диққат хонем, мебинем, ки дар он ҷо гуфта нашудааст, ки ӯ ҳангоми нӯшидани шир кушта шуд. Ҳамин тариқ, ихтилофе ки гӯё ҷой дошт, ҳал мешавад.

Чунин мешавад, ки порчаҳо аз боиси ноаниқии тарҷума ихтилофнок метобанд, чунки забони ибронӣ ва юнонӣ (чун ҳамаи забонҳо) баъзе хусусиятҳоеро доранд, ки пурра аниқ тарҷума кардани онҳо ғайриимкон аст. Чунин мушкилот ҳангоми ба забонҳои нусхаи асли таҳлил намудани матни Китоби Муқаддас дарҳол ҳал мешаванд.

Яке аз мисолҳои маълумтарин нақл оиди рӯҷӯ намудани Павлус аст. Мо меҳонем: „Онҳое ки ҳамсафари ӯ буданд, моту мабхут меистоданд, зеро ки он садоро шуниданд, лекин ҳеҷ касро надиданд“ (Аъм.9:7), ва боз: „Онҳое ки бо ӯ буданд, нурро дида, ҳаросон шуданд, вале овози Он Касро, ки бо ман суҳан мегуфт, намешуниданд“ (Аъм.22:9).

Мо номувофиқатро мебинем: дар мавриди яқум гуфта мешавад, ки ҳамсафарони Павлус овозро мешуниданд, дар мавриди дуҷум гуфта мешавад, ки намешуниданд. У. Ф. Арндт, мутахассиси забони юнонӣ, мефаҳмонад:

„Дар ин ду маврид феъли „шунидан“ (*акоио*) як хел истифода намешавад. Дар Аъмол 9:7 он дар падежи генитив истифода шудааст, дар Аъмол 22:9 бошад – дар падежи аккумулятив. Конструкция бо генитив онро ифода мекунад, ки чизе шунда мешавад, ё садоҳое ба гӯш мерасанд, аммо ишора намекунад, ки шахс шундаашро дарк мекунад ё не.

Аммо конструкция бо аккузатив шуниданеро дар назар дорад, ки фаҳмиши бошуурокаи хабарро дар бар мегирад. Аз ин ҷо маълум мешавад, ки порчаҳо ба ҳамдигар ихтилоф надоранд.

Матни Аъмол 22:9 инкор намекунад, ки ҳамсафарони Павлус садохоро мешуниданд, – он мегӯяд, ки онҳо на он тавре мешуниданд, ки садои мешунидаашонро фаҳманд. Воситаҳои забони англисӣ барои инъикоси ин нозуки имкон намедиханд⁹.

Яъне, агар барои душворӣ маънидод ёфт шавад, дар матн хатро дидан асосе надорад. Душвории фаҳмиданро бо надониستاني вазъият маънидод кардан мумкин аст. Кашфиётҳои таърихӣ ва археологӣ ба ҷойҳои душворфаҳми Навишта рӯшани андохтанро давом медиҳанд, ва ҳамин тариқ „хатоҳо“ маънидод карда мешаванд. Дар бисёр мавридҳо хулосаҳои бошито баровардан даркор нест.

Ҳақиқатан, ҳоло на ҳамаи ҷойҳои душворфаҳм маънидоди худро ёфтаанд, аммо мо боварӣ дорем, ки миқдори онҳо баробари зиёд шудани донишҳои мо оиди рӯйдодҳои Китоби Муқаддас торафт кам мешавад. Худо ҳамадон ва тавоност. Ё ба Худ ихтилоф дошта наметавонад. Агар мо Каломи Ёро дуруст фаҳмем, дар он ихтилофҳо нестанд.

Оё бозёфтҳои бостоншиносӣ бо рӯйдодҳои библиявӣ мувофиқат меkunанд? Оё бостоншиносӣ аниқии Китоби Муқаддасро тасдиқ мекунад?

Бостоншиносӣ бо тадқиқи боқимондаҳои моддии ҳаёт ва ҷаҳолияти одамоне ки таъсири халқуқунидаи вақтро аз

⁹ *Does the Bible contradict Itself?*, 13-14.

сар гузарондаанд, машғул мешавад. Водоркунандаи ибтидоӣ барои ҳафрии тамаддунҳои қадимӣ хоҳиши ёфтани ганҷҳои нухуфта буд.

Аммо дар замони мо олимони боқимодаҳоро барои он тадқиқ мекунад, ки одамони қадимиро хубтар фаҳманд ва ҳаёти онҳоро дарк намоянд. Бостоншиносон ба ҳудуди Шарқи Наздик, ки тамаддун дар он ҷо сарчашма гирифтааст, таваҷҷӯҳи зиёд доранд.

Бояд зикр кард, ки бостоншиносии аз таърих ҷудо маъно надорад. Бостоншиносӣ ба мо танҳо оиди пайдарҳамии рӯйдодҳо чизе гуфта метавонад, аммо на оиди хронологияи онҳо. Санаҳо, рӯйдодҳо, халқҳо, маҳалҳо – мавзӯи тадқиқи таърих мебошанд.

Дар давоми 100 сол бостоншиносӣ ба мо тасдиқи баъзе рӯйдодҳои дар Китоби Муқаддас зикршударо додаанд. Масалан, муддати дароз Садум ва Амӯро шахрҳои афсонавӣ ҳисобида мешуданд. Аммо ҳангоми ҳафриёт дар Эбла (Ҳозира Телл-Мардах) 15 ҳазор лавҳачаҳои дорои навиштаҷот ёфт шуданд, ки як қисми онҳо тарҷума шудаанд. Дар баъзеи онҳо Садум ва Амӯро зикр шуданд.

Маълумотҳои бостоншиносӣ ҳамчунин тасдиқ намуданд, ки Балтшасар ном ҳоким ҳақиқатан буд; ҳиттиён на танҳо вучуд доштанд, балки империяи бузургро ташкил карда буданд; Шох Сарҷун ҳақиқатан буд; баёни рӯйдодҳо дар Китоби Аъмол таърихан дуруст аст. То ҳол бостоншиносӣ аниқии нақли Китоби Муқаддасро на инкор, балки тасдиқ карда истодааст.

Бостоншиносии ҳозира ба муваффақиятҳои зиёд ноил шудааст. Бо вучуди маҳдуд будани маълумот, он ба он маъно ғоиданок аст, ки ба бисёр ҷойҳои Китоби Муқаддас рӯшанӣ андохта, аниқии таърихӣ онро исбот мекунад. Аммо он салоҳият надорад Қаломӣ Худо будани Китоби Муқаддасро тасдиқ намояд.

Масеҳият, ки аъмоли Худоро дар таърихи инсоният тасдиқ мекунад, делелҳоро ба асос мегирад, ва аҳамияти аниқии таърихӣ Китоби Муқаддас аҳамияти хеле зиёд дорад.

Агарчи мӯъҷизаҳоеро, ки Навишта оиди онҳо нақл мекунад, тафтиш кардан ё такрор намудан ғайриимкон аст, шахсони амалкунанда, чойҳо ва рӯйдодҳоро тадқиқ намудан пурра имконпазир аст. Агар муаллифони китобҳои Навиштаи Муқаддас фактҳоро нодуруст баён мекарданд, ба он чойҳои матн, ки тафтиш кардан имкон надорад, таъя кардан номумкин мебуд.

Ё, дигар хел карда гӯем, агар ҳақиқатан нақли библиявии воқеаҳои таърихӣ ба ҳақиқат мувофиқат кунад, он чӣ, ки Китоби Муқаддас оиди рӯйдодҳои фавқуттабӣ нақл мекунад, ҳамчунин сазовори боварӣ мебошанд.

„Лўлапечҳои Баҳри Мурда“ чистанд?

Соли 1945 олими англис сэр Фредерик Кенион дар китоби худ „*Китоби Муқаддаси мо ва дастнависҳои қадимӣ*“ гуфта буд: „Аз эҳтимол дур аст, ки ягон вақт дастнависҳои ибронии қадим ёфта шаванд, ки ба замони то таълифи матни масоретӣ дахл дошта бошанд. Бинобар ин мо метавонем танҳо тадқиқи тарҷумаҳои ҳарчи қадимтарро ба асос гирем“¹⁰.

Аммо дар соли 1947 кашфиёте карда шуд, ки ин гуна изҳоротро рад намуд. То ин вақт олимони лавҳачаҳои бобилӣ ва ҳуччатҳои папирусии мисриро доштанд, ки барои омӯзиши Китоби Муқаддас ба онҳо ёрӣ мерасонданд. Чунин ҳисобида мешуд, ки дастнависҳои матнҳои Паймони Қуҳан боқӣ намондаанд. Вазъият дар натиҷаи бозёфт дар соҳили шимоли ғарбии баҳри Мурда дигаргун шуд. Лўлапечҳои дар он ҷо ёфтшуда дастнависҳои китобҳои Паймони Қуҳан мебошанд, ки аз дастнависҳои ба аҳли илм маълум 1000 сол қадимтаранд.

Бозёфт таваҷҷӯҳи зиёдеро ба худ ҷалб намуд. Доктор Олбрайт, яке аз бостоншиносони шинохтаи ҷаҳон, ба Љон Тревер, ки дар эълон намудани кашфиёт иштирок дошт,

¹⁰ аз рӯи Charles F. Pfeiffer, *The Dead Sea Scrolls and the Bible*, 107 оварда мешавад.

навишта буд: „Аз самими дил бо бозёфти бузургтарини замони ҳозира табрик менамоям! Ман боварӣ дорам, ки ин дастхат аз папируси Нэш (порчаи хурд аз Паймони Қуҳан, ки ба асри II то милод тааллуқ дорад) қадимтар аст... Ман онро ба соли 100 пеш аз милод мансуб медонистам...

Чӣ бозёфти аҷиб! Илова ба ин, шубҳае нест, ки дастнавис ҳақиқист“.

То ёфт шудани лӯлапечҳо қадимтарин нусхаи пурраи Паймони Қуҳан Кодекси Бобилӣ буд, ки дар соли 1008 милодӣ, яъне 1400 сол пас аз анҷомёбии Паймони Қуҳан таълиф шудааст. Лӯлапечҳои баҳри Мурда фосиларо 1000 сол кам карданд. Тамоми ҷаҳон натиҷаи тадқиқотро интизор буд, ва онҳо аниқии матни Китоби Муқаддасро тақдир карданд.

Лӯлапечҳо шубҳае нагузоштанд, ки нусхабардорони яҳудӣ бо диққат нусхабардорӣ мекарданд. Оиди тарси эҳтиромонаи онҳо дар назди матни Навишта ҳанӯз Юсуф Флавий навишта буд: „Пай бурдан душвор нест, ки то кадом андоза мо ба китобҳои худ боварӣ дорем, агар дар тӯли ин қадар солҳо ҳеҷ кас ҷуръат накардааст ба онҳо чизе илова кунад, кам кунад, ё чизеро дигаргун намояд [44].

Ҳар як яҳудӣ аз вақти зодашавӣ бояд нишондодҳои барои ҳама баробари илоҳиро эҳтиром намояд, ба онҳо вафодор бошад, ва агар лозим ояд, барои онҳо бимирад. Ҳамин тавр аллакай борҳо дидан мумкин буд, ки бисёр асирон дар театрҳо ба азобҳо ва дигар намудҳои имконпазири марг дучор мешуданд, танҳо ба хоҳири он ки зидди қонунҳо ё дигар китобҳои муқаддаси мо суҳане нагуянд [45]“¹¹.

Чунин муносибатро муқоисаи матни масоретӣ, ки асоси Китоби Муқаддаси яҳудӣ мебошад, ошкор менамояд:

¹¹ „Оиди қадимӣ будани халқи яҳудӣ“. Қисми 1, 8. <http://kharzar.skeptik.net/books/flavius/index.html>.

тадқиқи дастнависҳои ёфтшудаи матни пурра ё порчаҳои китобҳои Паймони Куҳан (ба истиснои китоби Эстер) нишон медиҳанд, ки фарқиятҳо баъди 1000 соли нусхабардорӣ ночизанд. Ҳамин тариқ, лӯлапечҳои баҳри Мурда тасдиқи қобили эътимод будани Китоби Муқаддас мебошанд.

Мувофиқи ақидаи Чарлз Пфайффер, „бояд зикр кард, ки агарчи натиҷаҳои тадқиқи лӯлапечҳои Қумрон (Қумрон – ноҳияи соҳили баҳри Мурда, ки лӯлапечҳо дар он ҷо ёфт шудаанд) нуқтаи назари мунаққидони Китоби Муқаддасро инкор намеkunанд, дар баробари ин онҳо барои аз нав дида баромадани тасаввуроти анаъанавӣ оиди асли пайдоиши матни Китоби Муқаддас асосе намедиҳанд.

Матнҳои Қумрон аз матнҳои Паймони Навини мо фарқ надоранд. Фарқиятҳои ночизтарин барои ҳама гуна ҳуҷҷатҳое ки дастӣ нусхабардорӣ мешаванд, маъмулӣ мебошанд, аммо матни Китоби Муқаддасро ба қадри кофӣ боварибахш ҳисобидан мумкин аст“¹².

Ҳамин тариқ, лӯлапечҳои дар мағораҳои баҳри Мурда ёфтшуда мавқеи анъанавии тадқиқотчиёни Паймони Куҳанро танҳо тасдиқ мекунанд.

Чаро мавҷудияти халқи яҳудӣ тасдиқи объективии ҳаққонияти Китоби Муқаддас аст?

Агар касе боварӣ ҳосил кардан хоҳад, ки Худои Китоби Муқаддас ҳақиқатан вучуд дорад, ӯ бояд ба худи далели мавҷудияти халқи яҳудӣ диққат диҳад. Тадқиқи объективии ин далел ба савол оиди асоснокии имони масеҳӣ ҷавоб медиҳад. 4 ҳазор сол пеш Худо Иброҳим ном шахсро даъват намуд, ки кишварашро тарк намояд, ва ба вай ваъда дод: „Ва аз ту халқи бузург ба вучуд оварам, ва туро баракат диҳам, ва номи туро бузург созам: ва ту намунаи баракат хоҳӣ

¹² Charles F. Pfeiffer, *The Dead Sea Scrolls and the Bible*, 114.

шуд. Ва баракат диҳам онҳоеро, ки туро муборак хонанд, ва лаънат гӯям ба онҳое ки туро малъун хонанд; ва дар ту ҳамаи қабилаҳои рӯи замин баракат хоҳанд хост“ (Ҳас.12:2-3).

„Ва Худованд ба Абром гуфт: „Акнун чашм андохта, аз мақоме ки дар он истодаӣ, ба ҷониби шимол, ва ҷануб, ва шарқ, ва ғарб назар кун. Зеро тамоми заминеро, ки мебинӣ, ба ту ва насли ту то абад медиҳам““ (Ҳас.13:14-15).

Дигар хел карда гӯем, Худо ба Иброҳим ваъда дод, ки (1) аз ӯ халқи бузурге ба вучуд меояд, (2) номи ӯ бузург мешавад, (3) ӯ баракати ҳамаи халқҳо мешавад, (4) ӯ заминеро ба даст меоварад, ки абадан ба авлодони ӯ тааллуқ хоҳад дошт.

Ва баъди якчанд садсола ҳамин гуна халқ ҳақиқатан пайдо шуд. Он ба замини ваъдашуда даромаданӣ буд, хангоме Худо ба воситаи Мусо ба он огоҳиҳои муайянеро дод (Такрори Шариат 28-33).

Худо яҳудиёро огоҳ намуд, ки агар беитоатӣ кунанд, ӯ дигар халқҳоро меоварад, ки онҳоро аз замини ваъдашуда мебаранд. ӯ гуфт, ки онҳо дар заминҳои бегона пахну парешон мешаванд, ва дар он ҷо осудагӣ намеёбанд. Аммо Худо, ки ба сухани Худ вафодор аст, ваъда дод, ки онҳоро ба хона бармегардонад. Таърих чӣ мегӯяд? Фарзандони Исроил, агарчи огоҳ карда шуданд, ба бутпарастӣ рӯ оварданд ва аз замини худ берун бурда шуданд, – дар соли 606 то милод подшоҳ Набукаднесар онҳоро ба Бобил ба асирӣ бурд, сипас дар соли 588 бозгашта, Уршалимро хароб намуд ва маъбадро оташ зад.

Аммо Худо, чуноне ки ваъда дод, ба касоне ки меҳостанд, имкон дод, то бозгарданд (дар соли 537-536 то милод, Эсро 1). Бори дуюм халқ аз замини худ дар соли 70-уми милодӣ берун карда шуд, хангоме ки Титус Уршалимро хароб намуд ва халқро пароканда кард.

Қариб 1900 сол яҳудиён дар ҷаҳон зери таъқиби ҳама оворагардӣ мекарданд. Ин давра бо холокост анҷом ёфт, вақте ки дар Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ дар конслагерҳо 6 миллион яҳудиён нобуд карда шуданд.

Ва инак 14-уми майи соли 1948 давлати Исроил барқарор карда шуд, ва – бори дуюм дар давоми таърихи худ – аз тамоми гӯшаҳои замин ба кишвари худ бозгаштанро сар карданд. Баъди соли 1948 якчанд ҷангҳо шуда гузаштанд, аз ҷумла ҷанги шашрӯзаи соли 1967 ва ҷанги соли 1973.

Аммо халқ нобуд нашуд ва ҳувияти миллии худро гум накард, агарчи таърих нишон медиҳад, ки ҳар халқе ки замини худро тарк мекунад, тақрибан баъди панҷ насл аз тарафи маданияти нав фурӯ бурда мешавад. Аммо яҳудиён чун моҳияти ягона боқӣ монданд. Зиёда аз ин, халқҳое ки онҳоро таъқиб менамуданд, ҳамчун халқ тамоман аз байн рафтанд: мӯбиён, аммӯниён, адӯмиён, фалиштиён ва бисёр дигарон.

Оё касе оиди мӯбии шведӣ шунидааст? Оиди фалиштии рус? Оиди адӯмии немис? Ё оиди аммӯнии амрикоӣ? Ин халқҳо пурра бо халқҳои дигар омехта шуданд.

Аммо яҳудиёни шведӣ, русӣ, немисӣ, амрикоӣ ҳастанд... Чуноне ки пешгӯӣ шуда буд, халқ боқӣ монд.

Дар яке аз мувоҳисаҳо оиди шахсияти Исои Масеҳ кашиши яҳудиён иштирок дошт. Дар вақти барои саволҳо ҷудо шуда, касе аз ӯ пурсид, ки чаро ӯ ба эҳёи Исо бовар намекунад. „Ман ба мӯъҷизаҳои Паймони Навин бовар намекунам“, – ҷавоб дод ӯ.

Як донишҷӯи зирак дарҳол пурсид, ки чаро ӯ ба мӯъҷизаҳои Паймони Навин бовар намекунад, ва аз рӯи кадом меъёр ӯ байни онҳо фарқ мегузорад. „Ман ба мӯъҷизаҳои Паймони Қуҳан низ бовар намекунам, – ҳаяҷоннопазир ҷавоб дод кашиш. – Ба фикрам, ҳамаи онҳо асотири мебошанд“.

Бовар кардан душвор аст, ки ӯ чунин гуфт. Охир, чун яҳудӣ боқӣ мондани ӯ аллакай яке аз бузургтарин мӯъҷизаҳои таърих аст.

Ҳангоме ки соли 1976 мо дар Исроил филми „На танҳо дуредгар“-ро ба навор мегирифтем, моро ба назди як мансабдори баландмартабаи ҳукумат даъват карданд. Мо ба ӯ саволе додем, ки ба нигоҳ дошта шудани халқи ӯ дахл дошт. Яҳудиён, ки ду бор аз замини худ ронда шуда буданд, чӣ

гуна боқӣ монданд? Чӣ гуна холокостро аз сар гузаронданд, ки ҳангоми он сеяки яҳудиён ҳалок гардиданд? Чӣ гуна зери фишори 100-миллион арабҳо дар солҳои 1967 ва 1973 устувор монданд? Оё онҳо ин қадар ихтироъкор ва ҷолок ҳастанд, ё ин натиҷаи ғамхории Худо ба халқи Худ аст?

Мансабдор ба мо нигариста гуфт: „Агарчи бисёриҳо дар кишвари ман мегӯянд, ки атеист ҳастанд, бовар нақунед. Ба фикрам, ҳар яки мо ботинан дарк мекунад, ки кадом як қувваи олӣ моро ҳимоя мекунад“. У илова кард, ки ҳангоме Уршалим боз яҳудӣ шуд, қариб миллион кас назди девори гирия омаданд, то Худоро шукргузорӣ намоянд.

Худо вафодор аст. Чун нишона ба ҷаҳон, Худо ҳам мавҷудияти Худ, ва ҳам вафодорию ба ваъдаҳои Худ оиди Исроил зоҳир намудааст.

Чаро масеҳиён иҷрошавии пешгӯиҳоро далели Каломии Худо будани Китоби Муқаддас меҳисобанд?

Касонеро, ки ба Исои Масеҳ бовар мекунанд, доимо мепурсанд, ки чаро онҳо Китоби Муқаддасро дорой илҳомии илоҳӣ меҳисобанд. Дар ҷавоб онҳо одатан ба пешгӯиҳои иҷрошуда, ки далели хеле ҷиддӣ аст, ишора мекунанд.

Ҳавворӣ Петрус, шоҳиди ҷалолии Исои Масеҳ будани худро изҳор намуда, мегӯяд: „Ва каломии нубувват барои мо матонати бештаре дорад; шумо хуб мекунад, ки ба он рӯ меоваред, ҳамачун ба ҷароғе ки дар ҷои торик нур мепошад, то даме ки ҷашми рӯз кушода шуда, ситораи субҳ дар дилҳои шумо тулӯъ намояд“ (2 Пет.1:19). У ба пешгӯии иҷрошуда чун ба шаҳодати ҳаққонияти Навишта ишора менамуд.

Оиди таълимоти пешгӯиҳо худи Китоби Муқаддас мегӯяд: „Паёмҳои пешинаро аз замони қадим ба ёд оваред, зеро ки Ман Худо ҳастам, ва Худои дигаре нест, ва амсоли Ман нест. Оқибатро аз ибтидо, ва он чиро, ки ханӯз рӯй надодааст,

аз қадим баён менамоям; Ман мегӯям: „Иродаи Ман иҷро хоҳад шуд, ва ҳар он чиро, ки хостаам, ба ҷо хоҳам овард“ (Иш.46:9-10).

„Вақоеи пешинро Ман аз қадим эълон намудаам, ва аз даҳони Ман баромадааст, ва Ман онҳоро баён кардам, ногаҳон ба амал овардам, ва иҷро шудааст. Бинобар ин ба ту аз қадим эълон намудаам, пеш аз вукӯъ туро хабардор кардам, ки мабодо бигӯӣ: „Бути ман инро ба амал овардам, ва санами ман ва ҳайкали рехтаи ман инро амр фармудааст“ (Иш.48:3,5).

Паймони Навин оиди „башорати Худо, ки онро Худо пештар, ба воситаи анбиёи Худ, дар Навиштаҳои муқаддас, ваъда карда буд, дар бораи Писари Худ, яъне дар бораи Худованди мо Исои Масеҳ“ мегӯяд (Румиён 1:1-4).

Мувофиқи Навишта, пешгӯӣ барои он аст, то мо донем, ки Худо ҳаст ва оиди ҷаҳон нақшаи махсусе дорад. Оиди рӯйдодҳо садҳо сол пеш аз воқеъ шудани онҳо хабар дода, Китоби Муқаддас донишero зоҳир менамояд, ки тахмини муқаррарӣ буда наметавонад. Иҷрошавии пешгӯиҳоро тасвир намуда, Навиштаҳо ба илҳоми илоҳӣ доштани худ ишора мекунанд.

Пешгӯӣ оиди подшоҳ Куруш мисоли ин буда метавонад (Иш.44:28; 45:1). Тақрибан дар соли 700-уми пеш аз милод пайғамбар Ишаъё номи подшоҳero гуфтааст, ки ба Уршалим сохта шудани онро эълон мекунад, ва он сохта мешавад, ва маъбад бунёд мегардад. Ҳангоме ки Ишаъё менавишт, шаҳр ва маъбад вайрон нашуда буданд. Онҳоро танҳо дар соли 586 то милод, яъне пас аз 100 сол, Набукаднесар вайрон кард. Пас аз он ки бобилиён Уршалимро забт намуданд, онро дар соли 539 форсҳо ба тасарруфи худ дароварданд. Баъди муддате подшоҳи Форс Куруш оиди барқарор намудани маъбад фармон баровард. Ва ин 160 сол пас аз пешгӯии Ишаъё рӯй дод! Ишаъё ҳанӯз пеш аз зода шудани Куруш пешгӯӣ кард, ки ӯ оиди барқарор кардани маъбад, ки ҳанӯз вайрон нагардида буд, супориш медиҳад. Ин пешгӯии ҳайратовар аст, ва ин ягона пешгӯӣ нест.

Китоби Муқаддас садҳо пешгӯиҳои воқеаҳои ояндаро дар бар мегирад. Ин ба ҳеҷ ваҷҳ тасодуф буда наметавонад. Пешгӯиҳои иҷрошуда шаҳодатҳои кофии мавҷудияти Худо ва илҳами илоҳӣ доштани Навишта мебошанд.

„Апокрифҳо“ чистанд? Чаро ин китобҳо ба Китоби Муқаддас ворид карда нашудаанд?

Ба апокрифҳо 14-15 китоб мансубанд, ки муаллифӣ ва эътибори онҳо тасдиқ нашудааст. Онҳо ба Паймони Қухани яҳудӣ дохил намешуданд, аммо дар баъзе дастнависҳои Септуагинта (тарҷумаи юнонии Паймони Қухан, ки тақрибан дар соли 250 то милод дар Искандария, пойтахти онвақтаи Миср, карда шудааст) ҳастанд.

Қисми зиёди онҳоро калисои румӣ-католикӣ дар анҷумани Тридент (1545–1563) қонунӣ эътироф намудааст, аммо калисои протестантӣ эътибори илоҳии онҳоро эътироф намекунад.

Касоне ки онҳоро ба Навиштаҳо мансуб медонанд, ба он ишора мекунанд, ки муаллифони китобҳои Паймони Навин аксаран аз Септуагинта, ки апокрифҳо дар бар мегирифт, иқтибос меоварданд. Онҳо ҳамчунин ба он ишора мекунанд, ки баъзе падарони калисо, пеш аз ҳама Иринея, Тертуллиан ва Клименти Искандариягӣ, апокрифҳо дар хизматгузориҳои истифода мебуданд ва онҳоро чун Навишта қабул доштанд, чуноне ки, масалан, Калисои сурёни дар асри IV мекард.

Августин, ки дар анҷумани Иппония (393) ва анҷумани сеюми Карфаген (397) сарварӣ мекард, бо қарори баробар ҳисобидани мартабаи китобҳои қонунӣ ва ғайриқонунӣ розӣ буд. Ғайр аз калисои католикӣ, калисои православӣ низ апокрифҳо қисми қонун меҳисобад.

Дастнависҳои Қумрон порчаҳои ҳуҷҷатҳои апокрифии яҳудиёро дар бар мегиранд, аммо тадқиқи ҷиддии масъала беасос

будани кӯшишҳои ба Навиштаҳо дохил намудани апокрифҳоро ошкор менамояд. Муаллифони китобҳои Паймони Навин ҳақиқатан метавонистанд онҳоро зикр намоянд, аммо ҳеҷ гоҳ ба онҳо чун ба Навиштаи Пок далолат накардаанд, ва ҳеҷ чиз ба он ишора намекунад, ки онҳо апокрифҳоро дорои илҳомӣ илоҳӣ меҳисобиданд. Шояд дар асри I Септуагинта ин китобҳоро дар бар мегирифт (ва ин исбот нашудааст), аммо Исо ва шогирдони Ӯ аз онҳо иқтибос наовардаанд.

Мурочиат ба падарони калисо барои исботи илҳомӣ илоҳӣ доштани ин китобҳо далели суғуст аст, чунки бисёриҳо, аз ҷумла Ориген ва Иероним, онҳоро инкор мекарданд.

Калисои сурёни танҳо дар асри IV апокрифҳоро ба қонун дохил намуд. Ҷолиби диққат аст, ки онҳо дар таркиби „Пешито“¹³ – Китоби Муқаддаси масеҳиёни сурёни дар асри II, набуданд.

Дар аввал Августин ҳақиқатан апокрифҳоро эътироф менамуд, ба ҳар ҳол, қисман. Аммо асарҳои баъдинаи ӯ нишон медиҳанд, ки ӯ ин китобҳоро ғайриқонунӣ ва аз Навиштаҳои яҳудӣ пасттар меҳисобид. Ҷамъияти яҳудӣ низ ин китобҳоро қабул намекард. Дар анҷумани Ямния (соли 900-уми мелодӣ), ки қонуни яҳудии китобҳои муқаддасро тасдиқ мекард, оиди ба Паймони Куҳан дохил намудани 9 китоб баҳсҳо шуда буданд. Дар натиҷа танҳо он китобҳое, ки ҳозир ҳам ба Паймони Куҳан дохил мешаванд, қонунӣ ҳисобида шуданд.

Дар байни дастнависҳои Кумрон мавҷуд будани апокрифҳо ханӯз далели илҳомӣ илоҳӣ доштани онҳо нест, чунки бисёр порчаҳои дигар ҳуччатҳо низ ёфт шуда буданд, ки ба Навиштаҳо дахле надоранд. Он далел низ муҳим аст, ки ҳуди калисои католикӣ танҳо дар анҷумани Тридент (1545–1563) ин китобҳоро ба Навиштаи Пок дохил намулдааст.

Чун қонунӣ қабул намудани баъзе апокрифҳо ба андозае аксуламал ба Ислоҳот (Реформация) буд. Калисои католикӣ ин китобҳоро эътироф намуда, оиди масъалаҳои таълимотӣ ба онҳо мурочиат намуданро қонунӣ гардонд. Далелҳо ба ғоидаи эътиборнокии апокрифҳо хеле сустанд.

¹³ „содда“

Дигар сабабҳо низ ҳастанд, ки аз боиси онҳо калисои протестантӣ ин китобҳоро эътироф намекунад. Яке аз онҳо – таълимоти ғайрибиблиявӣ оиди дархост барои мурдагон аст. Дуо дар ҳаққи мурдагон (2Макк.12:43-45), масалан, ба гуфтаҳои Луқа 16:25-26 ва Ибр.9:27 мухолифат дорад.

Ҳамчунин, апокрифҳо оиди он нақл мекунанд, ки Юдиф ба Худо барои ёрӣ дар дурӯғгӯӣ муроҷиат мекунад (Юдиф 9:10-13).

Апокрифҳо хатоҳои аз ин ҳам зиёдтарро доранд. Гӯё Тӯбит дар замоне мезист, ки соли 975 то милод Ёробъом зидди Роҳобъом бархост (Тӯб.1:4-5) ва соли 722 аз ҷониби Шалмансар ба асирий гирифта шуд (Тӯб.1:2), аммо дар айни замон ӯ танҳо 158 сол зиндагӣ кардааст (Тӯб.14:11).

Ва ниҳоят, дар ҳеч як китоби апокрифӣ изҳорот оиди илҳомӣ илоҳӣ нест. Ҳамин ки онҳоро хонем, дарҳол фарқи байни ин китобҳо ва Китоби Муқаддасро пай мебарем.

ХУДО

Чӣ гуна доништан мумкин аст, ки Худо ҳаст?

Оё ҳақиқатан Худо ҳаст? Оё аниқ доништан мумкин аст, ки Ӯ вучуд дорад?

Мо боварӣ дорем, ки ба ин гуна саволҳо ҷавоби оқилона додан мумкин аст. Мо медонем, ки Худо ҳаст, чунки Ӯ дар ин бора гуфтааст ва дар айни ҳол Худо ба мо ошкор намудааст.

Агар Худо хомӯш мебуд, барои мо душвор мебуд, аммо, хушбахтона, ин тавр нест. Худо на танҳо ҳаст, балки оиди мавҷудияти Худ ба мо хабар додааст. Ӯ ба мо гуфтааст, ки Ӯ Кӣ мебошад, ва нақшаи Ӯ оиди ҷаҳони мо аз ҷӣ иборат аст.

Ӯ инро ба мо дар Китоби Муқаддас ошкор намудааст. Китоби Муқаддас на танҳо китоб аст, – он Қаломи Худост. Ин барои ҳар касе ки оиди гуфтаҳои он ҷиддӣ меандешад, аён мегардад. Азбаски талабҳои Китоби Муқаддас ин қадар баланд мебошанд, бисёр касон онро нобуд кардани шудаанд. Мартин Лютер дар ин бора чунин мегӯяд:

„Ин китоб ҳашми зӯрмандони ин ҷаҳонро меовард, бисёриҳо онро нобуд кардани шуданд – Искандари Мақдунӣ, мирони Миср ва Бобил, подшоҳони Форс ва Юнон, қайсарҳои Рум Юлий ва Август, – аммо ба мақсад нарасиданд.

Онҳо нестанд, аммо китоб ҳаст, ва то абад пурраву комил боқӣ мемонад, чуноне ки ҳамеша буд. Онро кӣ дастгирӣ мекунад? Кӣ онро аз чунин қуваҳои тавоно

химоя мекунад? – Бе шубҳа, Худи Худо, ки малики соҳиби тамоми мавҷудот аст¹.

Хатто шаккоки франсавӣ Руссо дар Навиштаҷот як чизи махсусро дид: „Бояд иқроӣ шавам, ки бузургии Навиштаҷот маро ба ҳайрат меандозад; муқаддасоти мураттибони Инчил рост ба дили мо сухан меронад ва он қадар бо ҳақиқати худ ба тааҷҷуб меоварад, ки тақрори он ғайриимкон аст, инак агар ин ихтироӣ ягон одамон мебуд, он гоҳ ихтироӣ корон боз ҳам бузургтар мешуданд нисбати ҳама қаҳрамонони бузург“².

Ҳамин тавр Китоби Муқаддас ба мо асосҳои кофӣ медиҳад, то онро Каломи Худои зинда ҳисобем, ки Худро ба ҷаҳон ошкор намудааст.

Мо аз он сабаб оиди мавҷудияти Худо медонем, ки Ӯ ба мо дар ҷисм зоҳир шуд. Исои Масеҳ Худои тавоност, ки ҷисми одамон дар бар кардааст. Китоби Муқаддас мегӯяд, ки „Калом ҷисм гардид ва дар миёни мо сокин шуд“ (Юҳ.1:14), – Исо ба замин омада, ба мо Худоро нишон дод (Юҳ.1:18).

Ва агар мо доништан хоҳем, ки Худо кист ва чӣ гуна аст, ба Исои Масеҳ нигаристан кофист. Ҷуноне ки Чорч Байрон гуфтааст, „агар ягон вақт одам Худо шуда, Худо одам шуда бошад, пас Исо ҳам ин ва ҳам он аст“³.

На ин ки одам дар ҷустуҷӯи Худо боло баромад, балки Худо назди одам поён фаромад. „Инчил он дониши ҳақиқати олиро медиҳад, ки одам дар фалсафа ёфтаи мехост, аммо бенатиҷа, чунки аз боиси худи хусусияти Худо Ӯро на бо тадқиқоти ақли одамон, балки танҳо ҳамон вақт ёфтаи мумкин аст, ки Ӯ Худро ошкор намояд“⁴.

Исо аз мурдагон эҳё шуда, илоҳияти Худро ба ҷаҳони беимон исбот намуд. „Силоҳе ки шогирдони Исо бо он барои ба даст овардани ҷаҳон равона шуданд, на дарки

¹ cited by Fritz Redenour, *Who Says*, G/L Publications, Regal Books, 1967

² Frank Mead, *Encyclopedia of Religious Quotations*, 32

³ Frank Mead, *Encyclopedia of Religious Quotations*, 81.

⁴ J.V. Langmead Casserley, *The Christian in Philosophy*, New York, Charles Scribner's Sons, 1952, 21.

принсипҳои абадӣ, балки хабар оиди рӯйдоди дорои аҳамияти таърихӣ буд“⁵.

Ҳамин тавр мо Китоби Муқаддас дорем, ва мо Исои Масеҳро дорем. Ин ду далели чиддӣ ба фоидаи мавҷудияти Худо мебошанд. Ҳеч як фалсафа, ҳеч як дини дигар чунин далелҳо надорад.

Худо аз куҷо пайдо шуд? Пеш аз офаридани олам Ў чӣ кор мекард?

Ин саволҳо аз тасаввуроте бармеоянд, ки ҳама чиз – аз ҷумла Худо – монанди одам аз ҷиҳати вақт ва фазо маҳдудият дорад, ва берун аз континууми вақт ва фазо ҳеч чиз нест. Ин фикр аз ҷониби ҷамъияти илмӣ мавриди шубҳа қарор гирифта буд, ва пас аз он ки Эйнштейн назарияи нисбияти хуро тасвия намуд, тамоман рад карда шуд.

Назария нисбӣ будани вақт, нисбӣ будани ҳамзамонӣ, ба суръати ҷисм вобаста будани вазни онро ошкор намуд, – яъне маҳдудияти тасаввуротҳои физикаи классикиро оиди фазо ва вақти мутлақ. Дигар хел карда гӯем, ҳатмӣ нест, ки ақида оиди дар ҷаҳорҷӯбаи бетағйири фазо ва вақт маҳдуд будани ҳамаи мавҷудот ба ҳақиқат мувофиқат мекарда бошад.

Хулосаҳои илм (агарчи на он қадар ба мо фаҳмо мебошанд) бо таълимоти Китоби Муқадас оиди берун аз вақт ва фазо мавҷуд будани Худо мувофиқат мекунад (Заб.89:5; 2Пет.3:8; Қўл.1:17). Ва агар мо Худоро ҳамин тавр қабул кунем, ҳамаи саволҳо оиди он, ки пеш аз офаридани олам Ў чӣ кор мекард, маъноӣ худро гум мекунад.

Китоби Муқаддас таълим медиҳад, ки Худо бо фақт ва фазо маҳдуд нест, ва Ў лозим надонистааст ба мо ошкор намояд, ки пеш аз Офариниш чӣ будааст.

⁵ J. G. Machen, *Christianity and Liberalism*, 28-29.

Ваҳдати Сегона чист? Оё масеҳиён се Худоро парастиш мекунанд?

Ваҳдати сегона яке аз концепсияҳои душворфаҳми Китоби Муқаддас аст. Агарчи масеҳиён изҳор менамоянд, ки ба Худои ягона бовар доранд, боз ҳам онҳоро дар бисёрхудоӣ айбдор мекунанд.

Навишта на оиди се худо, балки оиди се симои як Худо меғӯяд. Он таълим медиҳад, ки як Худо ҳаст, ки Худро дар се шахсият – Падар, Писар ва Рӯҳулқудс, ки доимо вучуд доранд, ошкор намудааст. Инро фаҳмидан душвор аст, аммо Китоби Муқаддас чунин меғӯяд, ва ақли маҳдуди инсон ғояи Худои номаҳдудро фаҳмотар тасвия намуна наметавонад.

Китоби Муқаддас таълим медиҳад, ки танҳо як Худо ҳаст: „Бишнава, эй Исроил! Худованд Худои Мо Худои ягона аст“ (Так.Шар.6:4). „Худованд, ки Подшоҳи Исроил ва раҳқунандаи Ўст, яъне Худованди лашкарҳо, чунин меғӯяд: „Ман аввалин ҳастам, ва Ман охириин ҳастам, ва ғайр аз Ман Худое нест““ (Иш.44:6). „Худо ягона аст“ (1Тим.2:5).

Аммо моҳияти шахсиятҳои Илоҳӣ як нестанд. „Ва Худо гуфт: „Одамро ба сурати Мо, ба шабоҳати Мо биофарем““ (Ҳас.1:26). „Инак, Одам мисли яке аз Мо орифи неку бад гардидааст“ (Ҳас.3:22).

Дар ин ҷо Ў ба фариштагон муроҷиат карда наметавонист, зеро онҳо дар офариниш иштирок накардаанд ва карда ҳам наметавонистанд. Мувофиқи Китоби Муқаддас, ҳама чизро Исои Масеҳ офаридааст (Юх.1:3; Қўл.1:15; Ибр.1:2).

Навишта комилан равшан оиди се шахсият меғӯяд. Китоби Муқаддас Худо Падарро зикр мекунад (Ғал.1:1).

Он оиди Писар, Калом, Исо – Худоодам меғӯяд. „Калом Худо буд“ (Юх.1:1). Исо „Худоро низ Падари Худ гуфта, Худро бо Худо баробар медонист“ (Юх. 5:18).

Навишта шахсияти сеюм – Рӯҳулқудсро низ зикр мекунад, ва Ўро низ Худо меномад. „Петрус гуфт: „Эй Ҳанониё! Чаро

ин тавр ба дилат шайтон роҳ ёфтааст, то туро водор кунад, ки ба Рӯҳулқудс дурӯғ бигӯй...? ... Ту на ба одамизод, балки ба Худо дурӯғ гуфтӣ“ (Аъм.5:3-4).

Ҳамин тариқ, мувофиқи Китоби Муқаддас, як Худо дар се шахсият вучуд дорад: Падар, Писар ва Рӯҳулқудс. Фаҳмиши масеҳии Ваҳдати Сегона дар ҳамин аст.

Доктор Чон Уорвик Монтгомерӣ ба воситаи ҳаммонандкунии зерин дар фаҳмидани он ёрӣ медиҳад: „Таълимот оиди Ваҳдати Сегона ‚ирратсионалӣ‘ нест. Ба ғоидаи ягонагӣ зикр накардани шаҳодатҳои Китоби Муқаддас оиди сегонагӣ ирратсионалӣ аст. Далелҳое, ки мо дорем, бояд пеш аз моделҳо оянд, ё агар аниқтар гӯем, моделҳои мо бояд бар маълумотҳои пурра сохта шаванд:

„Таълимот оиди Ваҳдати Сегона ‚ирратсионалӣ“ нест. Ба ғоидаи ягонагӣ зикр накардани шаҳодатҳои Китоби Муқаддас оиди сегонагӣ ирратсионалӣ аст.

Далелҳое, ки мо дорем, бояд пеш аз моделҳо оянд, ё агар аниқтар гӯем, моделҳои мо бояд бар маълумотҳои пурра сохта шаванд.

Илоҳиётшинос бояд аз рӯи намунаи физик-назариётчӣ амал намояд. Ҳангоми тадқиқ ҳиссачаҳои дохили атом хусусиятҳои ҳиссача (P), мавҷ (W) ва квантро (h) зоҳир менамоянд.

Ба агарчи ин сифатҳо аз баъзе ҷиҳатҳо ҳамсоз нестанд (масалан, ҳиссачаҳо, бар ҳилофи мавҷҳо, диффраксия намешаванд), модели электрон дар физикаи ҳиссачаҳо PWh аст. Барои тасвири муносиби ҷаҳон модели стандартӣ даркор аст.

Илоҳиётшинос оиди Худо чун „се дар як“ ҳамин тавр мегӯяд. На физик, на илоҳиётшинос интизори он нестанд, ки модел барои тартиб додани манзараи

комилан фаҳмову равшан ёрӣ медиҳад. Вазифаи он ёрӣ додан барои ба ҳисоб гирифтани ҳамаи маълумотҳост, на ин ки воқеиятро ба „мантиқ“ „ҳамоҳанг“ намуда, онро таҳриф намудан.

Яъне мо бояд байни Ваҳдати Сегона ва ивазкунандаи хираи Худованди масеҳии Китоби Муқаддас интихобе намоем⁶.

Чаро Исо ягона роҳ ба сӯи Худо аст?

Одамоне ҳастанд, ки ҳеҷ гоҳ дар бораи Исо нашунидаанд. Дигарон бошанд мепурсанд: „Дар Исо чӣ чизи махсусе ҳаст? Чаро танҳо ба воситаи Ӯ назди Худо омадан мумкин аст?“

Моро дар тангназарӣ айбдор мекунанд, зеро мо изҳор менамоем, ки назди Худо роҳи дигаре нест. Пеш аз ҳама бояд зикр кард, ки мо инро бофта набаровардаем. Инро Исо гуфтааст. Мо танҳо он чиро, ки Ӯ ва муаллифони китобҳои Паймони Навин мегуфтанд, мерасонем.

„Исо ба вай гуфт: „Ман роҳ ва ростӣ ва ҳаёт ҳастам; касе наметавонад назди Падар ояд, магар ин ки ба василаи Ман“ (Юҳ.14:6). „Агар имон наоваред, ки ин Ман ҳастам, дар гуноҳҳои худ хоҳед мурд“ (Юҳ.8:24). Ҳавворӣ Петрус низ ҳаминро гуфтааст: „... дар зери осмон ҳеҷ исми дигаре ба одамон ато нашудааст, то ки ба василаи он начот ёбем“ (Аъм.4:12).

Павлус ҳамин ақидаро дошт: „Худо ягона аст, ва воситачии байни Худо ва одамон низ ягона аст, ки Исои Масеҳи одамизод аст“ (1Тим.2:5). Ҳамин тариқ, Паймони Навин комилан аниқ меғӯяд, ки одам Худоро дарк карда наметавонад, магар ин ки ба василаи Исои Масеҳ.

Барои фаҳмидани он ки чаро ин гуна аст, ба аввал бозгаштан даркор аст. Худо осмону заминро офарид (Ҳас.1:1) ва одамро – ба сурати Худ (1:26). Ӯ ҳама чизро комил офарид (1:31).

⁶ *How Do We Know There is a God?*, 14-15.

Ў марду занро дар мухити идеали сокин намуд ва оиди ҳамаи эҳтиёҷоти онҳо ғамхорӣ мекард. Танҳо як чиз барои онҳо мумкин набуд – хӯрдани меваи дарахти маърифати некиву бадӣ, то ки намиранд (Ҳас.2:17).

Аммо онҳо аз меваи манъшуда хӯрданд (Ҳас.3). Ва ин боиси натиҷаҳои ҷиддӣ гардид. Муносибатҳои Худо бо одам вайрон шуданд, ва ин дар кӯшиши аз Ў пинҳон шудани Одаму Ҳавво аён аст (Ҳас. 3:8).

Муносибатҳои байни одамон вайрон шуданд: Одам ва Ҳавво баҳс карданд, ва ҳар яке мекушид айбро аз гардани худ соқит кунад (Ҳас.3:12-13).

Робитаи одам бо табиат вайрон шуд. Замин алафҳои бегона мерӯёндагӣ шуд, ва ҳайвонот акнун ба одам меҳрубон набуданд (Ҳас.3:17-18). Ғайр аз ин, одам осоиштагӣ бо худро аз даст дод, ӯ ноқаноатмандӣ ва холигиро ҳис мекардагӣ шуд, ки ин то гуноҳкоршавӣ набуд.

Аммо Худо ваъда дод, ки инро ислоҳ мекунад ва Масеҳро мефиристад, ки тамоми офаринишро аз гуноҳ начот медиҳад (Ҳас.3:15). Оиди Касе ки ба ҷаҳон меояд ва инсониятро озод мекунад, дар Паймони Қўҳан борҳо гуфта шудааст.

Ва ваъдаи Худо иҷро шуд. Худо дар шахсияти Исои Масеҳ инсон гардид (Юҳ.1:14,29). Ў ба ҷои мо мурд, то ки мо боз шодии муносибатҳоро бо Ў дошта бошем. „Худо дар Масеҳ буда, аҳли ҷаҳонро бо Худ мусолиҳа дод... Зеро Ўро, ки аз гуноҳ беҳабар буд, барои мо қурбони гуноҳ сохт, то ки мо дар Ў адолати Худо шавем“ (2Қўр.5:19, 21).

Исо барои мо роҳ кушод. Худо ҳама корро кард, ва мо ин далелро бояд танҳо қабул намоем. Мо ба амали Масеҳ чизе илова карда наметавонем, – Ў ҳама корро барои мо кард.

Агар одам бо ягон роҳи дигар ба Худо наздик шуда метавонист, қурбонии Исо зарур намебуд. Марғи Ў нишон медиҳад, ки роҳи дигар нест. Ҳеч як дини дигар ва ҳеч як каси дигар моро ба дарки Худои ҳақиқӣ оварда наметавонад.

Аммо бо марғи Исо ҳама чиз тамом нашуд.

Фарз мекунем, ки мо ба ҷангал ба тамошо рафта, роҳгум задем. Мо медонем, ки агар ба тарафи даркорӣ наравем,

халок шуда метавонем. Ва инак дар пеш, он чое ки пайраҳа ба ду тараф чудо мешавад, мо ду касро мебинем. Назди онҳо давида рафта, мо мебинем, ки яке аз онҳо чангалбон аст, ки сихату саломат аст. Дигарӣ бошад мурда аст. Мо аз кӣ рохро меурсем? Албатта, аз шахси зинда.

Ва ҳангоме ки суҳан дар бораи абадиёт меравад, мо саволҳои худро ба Касе медиҳем, ки зинда аст, – на ба каси дигар, балки ба Исои Масеҳ. Касе монанди Ў нест. Ў аз мурдагон бархост, ва ин моро бовар мекунонад, ки Ў ҳамонест, ки Худо номидааст (Рум.1:4), Ў Писари Худо ва роҳи ягона ба сӯи Худои ҳақиқӣ мебошад.

Магар Худои Паймони Қуҳан Худои бадхашм нест, дар ҳоле ки Худои Паймони Навин Худои меҳрубон аст?

Бисёр вақт Китоби Муқаддасро дар он айбдор мекунам, ки он Худои ҳархеларо нишон медиҳад. Гӯё Паймони Қуҳан оиди Худои хашмгин нақл мекунад, Паймони Навин бошад – оиди Худои муҳаббат.

Оре, Паймони Қуҳан оиди довариҳои Худо бисёр нақлҳо дорад, масалан, оиди он ки Худо Садӯмо сӯзонид, канъониёнро нобуд кард ва ғайра. Мунаққидон ишора мекунам ба фарқи илоҳи чангҷӯи Паймони Қуҳан аз Исои прогрессивӣ, ки ба дӯст доштани якдигар даъват менамуд (ниг. Мавъизаи болои кӯх).

Он чӣ, ки ба назар ихтилоф метобад, ҳангоми таҳқиқи бодикқат ҳал мешавад. Исо гуфт, ки бузургтарини фармудаҳои Паймони Қуҳан дӯст доштани Худо ва атрофиён аст (Мат.22:37). Ў ҳамчунин таъкид менамуд, ки Худои Паймони Қуҳан муҳаббат ва марҳаматро аз қурбонӣ афзал медонист (Мат.9:13; 12:7).

Ва мо тасдиқи инро пайдо мекунем. „Оё Ман мавти шарирро хоҳонам?“ – мегӯяд Худованд Худо. – Балки онро хоҳонам, ки ӯ аз рафтори худ тавба карда, зинда монад“ (Ҳизқ.18:23).

Аммо Худо одил аст ва бадири сарфи назар карда наметавонад. Чазо мувофиқи нақшаи ӯ ба амал меояд. Агар гуноҳкорон аз роҳҳои бад барнагарданд, ӯ амали барояш писандидаро аз рӯи адлу инсоф ба ҷо меоварад (Ирм.18).

Худо ба амӯриён садҳо сол дод, то тавба кунанд (Ҳас.15:16), аммо онҳо ин имкониятро истифода набурданд. Нӯҳ пеш аз тӯфон ба ҳамзамонони худ 120 сол мавъиза мекард (Ҳас.6:3). Дар асл Паймони Қуҳан Худои хеле пурсабрро нишон медиҳад, ки ба одамон имкониятҳои беҳисоби тавба кардан ва бо ӯ мусолиҳа намуданро медиҳад, ва танҳо вақте ки онҳо яқравона Ӯро рад мекунанд, онҳоро одилона ҷазо медиҳад.

Дар ҳақиқат, бар ҳилофи ақидаи паҳншуда, маҳз Худованд Исои Масеҳ қатъияти саҳттар зоҳир мекунад. Ба фарисиён мурочиат карда, ӯ онҳоро дар риёкорӣ айбдор менамояд ва оиди маҳкумияти абадӣ огоҳ мекунад (Мат.23).

„Гумон накунед, ки омадаам, то озоиштагӣ бар замин биёрам; наомадаам, ки озоиштагӣ биёрам, балки шамшер“ (Мат.10:34), – огоҳ мекунад ӯ, – „Зеро ки омадаам, то одамро аз падараш, духтарро аз модараш, ва келинро аз модаршӯяш ҷудо кунам“ (Мат.10:35).

Паймони Навин ҳам оиди муҳаббат ва марҳамат, ва ҳам оиди доварӣ мегӯяд. Худо абадӣ ва тағйирнопазир аст. Аммо дар вазъиятҳои гуногун хусусиятҳои ӯ ҳар хел зоҳир мешаванд. Агар бо диққат хонем, Паймони Қуҳан ва Паймони Навин ҳуди ҳамон Худоро ба мо ошкор менамоянд, ки пур аз марҳамат аст, аммо гуноҳро ҷазо медиҳад.

ИСОИ МАСЕХ

Аз кучо мо медонем, ки Масеҳ ҳақиқатан вучуд дошт?

Дар замони мо бисёр касон мегӯянд, ки Исо вучуд надошт, ва Ў қаҳрамони ҳаёли аст.

Бертран Рассел ин нуқтаи назарро чунин тасвия медиҳад: „Ғап дар таърих нест. Шубҳаовар аст, ки Масеҳ умуман вучуд дошт, ва агар Ў вучуд дошта бошад ҳам, мо оиди Ў чизе намедонем, бинобар ин таърихи будан масъалаи мураккаб аст. Ғап дар он аст, ки Ў дар Инҷилҳо чӣ гуна нишон дода шудааст“¹.

Чунин изҳоротро на таърихшиносон, балки касоне мекунанд, ки далелхоро намедонанд. Паймони Навин аз 27 китоби алоҳида иборат аст, ки дар асри I навишта шудаанд. Ин ҳуҷҷатҳо таърихи зиндагии Исо ва бунёд гардидани калисои масеҳиро баён мекунанд, яъне давраи аз соли 4-уми то милод то соли 90-уми милодиро дар бар мегиранд. Дар онҳо шохидони рӯйдодҳо „дар бораи он чи аз ибтидо буд, ва мо онро шунидаем ва бо чашмони худ дидаем ва мувофиқа намудаем, ва онро дастҳои мо ламс кардааст, дар бораи Каломи ҳаёт“ нақл мекунанд (1Юх.1:1).

Мавҷудияти Исоро таърихшиноси яҳудӣ Юсуф Флавийус тасдиқ намудааст (соли 37 милодӣ зода шудааст): „Тақрибан дар ҳамин вақт Исо мезист, шахси хирадманд, агар Ўро умуман одам номидан мумкин бошад. Ў қорҳои ҳайратоваре қард ва устои одамоне шуд, ки ҳақиқатро бо майли том қабул мекарданд.

¹ *Why I Am Not a Christian*, II.

„Ў бисёр яҳудиён ва юнониёнро ба Худ чалб намуд. Ў Масеҳ буд. Бо исрори шахсони бонуфузи мо Пилотус Ўро ба салиб маҳкум намуд. Аммо касоне ки пеш Ўро дӯст медоштанд, акнун ҳам инро бас накарданд. Дар рӯзи сеюм Ў боз ба онҳо зинда зоҳир шуд чуноне ки пайғамбарони дорой илҳоми илоҳӣ оиди Ў ва бисёр мӯъҷизаҳояш хабар додаанд. То ҳол масеҳиён вучуд доранд, ки худро бо номи Ў чунин меноманд [37]“².

Агарчи ин порча баҳсро ба миён оварда метавонад, зеро дар он гуфта мешавад, ки Исо Масеҳ буд ва аз мурдагон зинда шуд, далели мавҷудияти Ў бешубҳа аст.

Таърихшиноси румӣ Корнелий Тасит (қарибии 55 – қарибии 117), ки давраи ҳукмронии Неронро тасвир намудааст, Исои Масеҳ ва масеҳиёнро („*Солномаҳо*“ XV, 44) ва ҳамчунин масеҳиёнро дар нақл оиди сӯзонда шудани маъбади Уршалим дар соли 70 номбар кардааст (дар ин бора таърихшиноси румӣ Север, „Хроникаҳо“, 30:6).

Ғайр аз ин, Исо ва пайравони Ўро таърихшинос Севтоний зикр намудааст (соли 112, „Ҳаёти Клавдий“, „Сабтҳо“, X, 96.).

Шаҳодатҳои масеҳӣ ва ғайримасеҳӣ бисёранд. Ба мавҷудияти Ў шубҳа кардан дуруст нест. Мо оиди Исо, назар ба дилхоҳ шахсияти дигари таърихӣ, бештар медонем. Оиди таваллуд, зиндагӣ ва марги Ў хеле бештар аз ҳар гуна шахсияти таърихӣ маълум аст.

Маълумотҳои сарчашмаҳои ғайрибиблиявиро оиди зиндагии Масеҳ омӯхта, Родерик Данкерлӣ ба хулосае омад: „Дар ҳеҷ яки ин ҳуччатҳо ишорае нест, ки Масеҳ шахсияти воқеии таърихӣ набуд.“

Нуқтаи назари пурра асоснок (чуноне ки ба ман метобад) изҳор карда мешавад, ки идеяи асотирий будани пайдоиши масеҳият суиистифодаҳои ҳозиразамон мебошанд, ки сабабгорашон ақидаи нодуруст ва нафрат аст. Чуноне ки боре Мережковский гуфта буд, масъала оиди он, ки Исо буд ё набуд, ба майнаи одам намеомад, агар ақли ӯ пеш аз ин бо хоҳише хира намешуд, ки Ў ҳеҷ гоҳ набуд“³.

² „*Амиқуёти яҳудӣ*“, XVIII, 3, 3. <http://www.vehi.net/istoriya/israil/flavii/drevnosti/18.html>

³ Roderic Dunkerley, *Beyond the Gospels*, 29-30.

Оё Исо ҳақиқатан гуфта буд, ки Ӯ Худо аст? Ва ҳатто агар Ӯ чунин гуфта бошад ҳам, чаро ман бояд ба ин бовар кунам?

Дар байни пешвоёни маъруфи дин Исо ба он маъно беназир аст, ки танҳо Ӯ изҳор намуда буд, ки Ӯ Худои таҷассумшуда аст. Ақидае ҳаст, ки дигарон низ инро гуфтаанд, аммо ин нодуруст аст.

Буддо даъвои худро накардааст. Мусо нагуфтааст, ки Ӯ Яхува аст, Муҳаммад худро бо Аллоҳ як наҳисобидааст, Зардушт худро бо Аҳурамаздо баробар надонистааст. Аммо Исо, дуредгар аз Носира, гуфт, ки касе Ӯро дидааст, Падарро дидааст (Юҳ.14:9).

Масеҳ бисёр суханро гуфтааст. Ӯ гуфтааст, ки пеш аз Иброҳим буд (Юҳ.8:58), ва Ӯ бо Падар баробар аст (Юҳ.5:17-18). Ӯ гуфт, ки гуноҳхоро бахшида метавонад (Марқӯс 2:5-7), – ҳол он ки мувофиқи Китоби Муқаддас, танҳо Худо гуноҳхоро бахшида метавонист (Иш.43:25).

Паймони Навин байни Исо ва Офаридгори коинот аломати баробарӣ мегузорад (Юҳ.1:3) ва мегӯяд, ки ҳама чиз дар Ӯ вучуд дорад (Қўл.1:17). Ҳавворӣ Павлус мегӯяд, ки „Худо дар ҳисм зоҳир шуд“ (1Тим.3:16), Юҳанно бошад гуфтааст, ки „Калом Худо буд“ (Юҳ.1:1). Исо ва муаллифони Паймони Навин якҷоя шаҳодат медиҳанд, ки Исо на танҳо одам аст, Ӯ Худо мебошад.

Оиди Худ чун оиди Худо гуфтани Ӯро на танҳо дӯстон, балки душманон низ мешуниданд. Ва агар далели чунин изҳорот барои шаккокони шубҳаовар аст, ҳукуматдорони онвақтаи яҳудӣ шубҳае надоштанд.

Ҳангоме Исо пурсид, ки чаро Ӯро сангсор карданӣ ҳастанд, „яхудиён дар ҷавоби Ӯ гуфтанд: „Туро барои амали нек сангсор намеkunем, балки барои куфр, зеро Ту, ки одам ҳастӣ, Худо Худо мехонӣ““ (Юҳ.10:33).

Исо бо хамин фарқ мекунад. Дар динҳои дигар пеш аз ҳама на устодон, балки таълимот аҳамият доранд.

Дини конфутсианӣ – маҷмӯи таълимот аст (аз чӣ иборат будани таълимоти худи Конфутсийро ҳозир аниқ кардан ғайриимкон аст). Ислоҳ – ваҳйи Аллоҳ (Муҳаммад охири фиристода ба инсоният аст, аммо на ягона). Дини буддоиро Сидхартха Гаутама бунёд намудааст (ки мувофиқи анъанаи буддой, танҳо яке аз ҳалқаҳои силсилаи буддоҳо аст, ки аз гузаштаи дур ба оянда давом мекунад). Дини ҳиндуия умуман асосгуздор надорад.

Мағзи масеҳият – шахсияти Исои Масех аст. Исо нагуфтааст, ки Ӯ устоди ростӣ аст. Ӯ гуфт, ки Ӯ Ростӣ аст (Юх.14:6). Моҳияти масеҳият на дар таълимот, балки дар худи Исо аст.

Оё Ӯ – чуноне ки мегуфт – Писари Худо буд? Оё ҳақиқатан Ӯ ягона роҳ ба сӯи Худо аст?

Тасаввур мекунем, ки президенти ИМА дар ҳамаи телеканалҳо эълон мекунад: „Ман Худои тавоно ҳастам, метавонам гуноҳхоро бахшам ва худро аз мурдагон зинда кунам...“ Барномаро дарҳол бозмедоштанд, президентро мебарданд, ва ҷои ӯро ноиб-президент ишғол менамуд.

Чунин изҳоротро ё девона, ё фиребгар, ё Худо карда метавонист.

Аммо Исо маҳз хамин гуна изҳорот намуда буд. Ва агар Ӯ – чуноне ки мегуфт – ҳақиқатан Худо бошад, мо бояд ба Ӯ бовар кунем. Агар не, метавонем ба Ӯ аҳамият надихем. Ӯ ё Худованд аст, ё не.

Исо ҳақиқатан Худро Худо эълон менамуд. Оё ба Ӯ бовар кардан даркор аст? Бисёр чизхоро гуфтан мумкин аст. Оё далелҳои Худо будани Ӯ ҳастанд?

Китоби Муқаддас бисёр далелҳо меоварад (масалан, мӯъҷизаҳо ва пешгӯиҳои иҷрошуда), то бовар кунем, ки Ӯ ҳақиқатан Ҳамонест, ки Худро меномид (Юх.20:30-31). Ва далели асосии он, ки Ӯ ҳақиқатан Писари Худо аст, – пешгӯии Ӯ оиди аз мурдагон зинда шудани Ӯ мебошад.

Ҳангоме ки фарисиён ва китобдонон аз ӯ аломатҳо талаб намуданд, Ӯ ба онҳо ҷавоб дод, ки „чунон ки Юнус

се шабонарӯз дар шиками моҳӣ буд, Писари Одам низ се шабонарӯз дар оғӯши замин хоҳад буд“ (Мат.12:40).

Дар мавриди дигар „Исо дар ҷавоби онҳо гуфт: „Ин маъбадро вайрон кунед, ва дар се рӯз Ман онро барпо хоҳам кард. Лекин Ў дар бораи маъбади бадани Худо сухан мегуфт“ (Юх.2:19.21).

Қудрати аз мурдагон зинда шудан Ўро на танҳо аз сарварони дин, балки аз ҳамаи одамоне, ки замоне дар рӯи замин зистаанд, фарқ мекунонад.

Ва ҳар касе, ки ба ҳаққонияти масеҳият шубҳа мекунад, бояд аз рад намудани далели эҳё (ки он бисёр далелҳо дорад) сар кунад, чунки Исо аз мурдагон эҳё шуда, исбот кард, ки Ў дар ҳақиқат Писари Худо мебошад.

Оё ҳақиқатан Исо аз бокира зода шудааст?

Мӯъҷизаи зода шудани Исои Масеҳ бисёр касонро ҳайрон мекунад ва барои қабул намудани ҳақиқати масеҳият садди роҳ мешавад. Аммо, мувофиқи Китоби Муқаддас, мувофиқи нақшаи Худо, Писари Ў бояд ба таври мӯъҷизаасо ба замин меомад.

700 сол пеш аз зода шудани Масеҳ пайғамбар Ишаё гуфтааст: „Бинобар ин Худованд Худо ба шумо аломате хоҳад дод: инак бокирае ҳомила хоҳад шуд ва Писаре хоҳад зодид, ва Ўро Имонуил хоҳад номид“ (Иш.7:14).

Паймони Навин оиди иҷроиши пешгӯӣ нақл мекунад: „Ва дар моҳи шашум Ҷаброили фаришта аз ҷониби Худо ба Носира ном шаҳри Ҷалил фиристода шуд назди бокирае ки номзади Юсуф ном марде аз хонадони Довуд буд, ва номи он бокира Марям буд...“

„Ва фаришта ба вай гуфт: „Эй Марям, натарс, зеро ки ту назди Худо файз ёфтай; ва инак, ҳомила шуда, Писаре хоҳӣ зодид, ва Ўро Исо хоҳӣ номид“...

„Марям ба фаришта гуфт: „Ин чӣ гуна мешавад, дар сурате ки ман бокира ҳастам?“

„Фаришта дар ҷавоби вай гуфт: „Рӯҳулқудс бар ту хоҳад омад, ва қуввати Ҳаққи Таоло бар ту соя хоҳад афканд; бинобар ин он мавлуди муқаддас ҳам писари Худо номида хоҳад шуд... Зеро ки назди Худо ҳеҷ каломе бе оқибат намононад“ (Лук.1:26-27, 30-31, 34-35, 37).

Китоби Муқаддас аз бокира зода шуданро ҳамчун далел баён мекунад. Қиссаи ин рӯйдодро Матто (шоҳиди ҳаёти Исо) ва Луқо (табиб, ки бисёр рӯйдодхоро аз нуқтаи назари модари Масех, Марям, аз назар мегузаронад) баён кардаанд. Нақлҳои Матто ва Луқо саҳеҳ мебошанд, ва оиди баъдтар ба Инҷилҳо дохил карда шудани онҳо ҳеҷ маълумоте нест. Калисои масеҳӣ таълимот оиди аз бокира зода шуданро аз худи аввал пайравӣ манабуд.

Игнатий аз Антиохия дар аввали асри II навишта буд: „Зеро Худои мо Исои Масехро, мувофиқи нақшаи Худо, Марям, ки аз насли Довуд буд, ба дунё овард, аммо аз Рӯҳулқудс“⁴.

Ӯ аз боиси якчанд сабабҳо бояд маҳз ҳамин тавр ба замин меомад.

Китоби Муқаддас таълим медиҳад, ки Каломе ки ҳисм гардид, аз ибтидо бо Худо буд (Юҳ.1:1,14). Оиди мавҷудияти азалии Масех дар бисёр ҷойҳои Паймони Навин гуфта шудааст (Юҳ.8:58; Флп.2:6-11; Қўл.1:15-16).

Чуноне ки Инҷилҳо ба мо нақл мекунанд, мувофиқи нақшаи Худо, Ӯ аз бокира зода шуд. Сабаби дигар – бегуноҳии Ӯ буд. Паймони Навин таълим медиҳад, ки Ӯ аз зодашавӣ то марг бегуноҳ буд. Танҳо аз боиси бегуноҳ будан Ӯ қурбонии олий оварда тавонист. Ӯ бояд ба таври мӯъҷизаосо аз бокира зода мешуд, чунки тамоми насли одамӣ гирифтори гуноҳ аст.

Ғайр аз ин, агар Исо аз Юсуф зода мешуд, ба тахти Довуд даъво карда наметавонист. Мувофиқи пешгӯӣ, ҳеҷ кас аз қабилаи Еқонё дар Исроил подшоҳ шуда наметавонист (Ирм.22:28-30), Юсуф бошад аз авлоди ӯ буд (Мат.1:12-16).

⁴ Ном ба Эфсӯсиён, XVIII. <http://pagez.ru/Isn/0038.php>.

Ҳамин тариқ, аз бокира зода шудани Исо на танҳо далел, балки зарурати таърихӣ низ мебошад.

Магар ғояи аз бокира зода шудан аз нуқтаи назари замони ҳозира ба ҳақиқат монанд аст?

Пурра имконпазир аст, ки Худо метавонист писари Худо бо роҳи дигар ба ҷаҳон оварад, аммо далел он аст, ки Ӯ ин корро маҳз ҳамин тавр кардан хост.

Инҷил нақл мекунад, ки „Юсуф... бо вай [бо зани худ] ҳамбистар нашуд то даме ки вай Писари нахустини худро зодид, ва Ӯро Исо ном ниҳод“ (Мат.1:24-25).

Агарчи зодашавии Исо чун далел зикр шудааст, ва он бо сабабҳои асоснок зарур буд, бисёр вақт ба он шубҳа мекунад.

Мушкилии асосӣ дар он аст, ки он мӯъҷиза буд. Навишта онро чун амали ғайриимкон Худо тафсир медиҳад. Агар мӯъҷизахоро имконпазир ҳисобем, онҳо боиси эътироз намегарданд.

Саволе бамаврид аст: чаро аз бокира зода шудани Исо беш аз мавриди қадам задани Ӯ дар рӯи об, ё 5 ҳазор касро сер кардани Ӯ ғайриимкон метобад. Агар Худои тавоно, ки оламро бо каломи Худ офаридааст, вучуд дошта бошад, аз бокира зода шудан низ аз дасташ меояд.

Беш аз ҳама эътирозе вомехӯрад, ки чунин зодашавӣ аз нуқтаи назари биология ғайриимкон аст, ва танҳо шахсони нодон ба ин бовар карда метавонанд.

Клаив Люис дар ин бора чунин гуфтааст: „Масалан, одамон меғӯянд: „Масеҳиёни аввалин бовар доштанд, ки Масеҳ писари бокира аст. Аммо мо ҳозир медонем, ки ин аз нуқтаи назари илм ғайриимкон аст“. Аз афташ, онҳо гумон мекунад, ки одамон тамоман нодон буданд ва намердонистанд, ки ин мӯъҷиза ба чӣ муҳлифат дорад“.

„Лаҳзае фикр кардан меарзад, ва мо мефаҳмем, ки ин тамоман сафсата аст, ва мӯъҷизаи аз бокира зода шудан

инро хеле равшан нишон медиҳад. Ҳангоме Юсуф фаҳмид, ки арӯсаш ҳомила аст, қарор дод, ки вайро сар диҳад. Чаро? Зеро на камтар аз духтури занонаи ҳозира медонист, ки бокираҳо кӯдакдор намешаванд.

„Албатта, олими ҳозира бисёр чизхоеро медонад, ки Юсуф намедонист, аммо ҳамаи ин чизҳои чузъӣ мебошанд. Чизи асосӣ он аст, ки аз бокира зода шудан бо қонуни табиат мувофиқат намекунад, ва Юсуф инро хуб медонист“⁵.

Баъзеҳо байни зодашавӣ аз бокира ва асотирҳои Юнон ё Бобил, ки гуё муаллифони Инчилҳо ин қиссаро аз он ҷо гирифтаанд, робитае ёфтани мешаванд. Аммо, аввалан дар асотирҳои бутпарастон қаҳрамонест, ки аз бокира зода шуда бошад, ва сониян, ҳеч имкон надорад, ки яҳудӣ аз асотирҳо чизеро иқтибос мекарда бошад.

Бисёр худоёни юнонӣ ва бобилӣ бо роҳҳои ғайриоддӣ зода мешуданд, аммо ҳамаи ин қиссаҳо бофтаи хаёлот мебошанд. Онҳо нақл мекунанд, ки худоён ва олиҳаҳо дар натиҷаи алоқаи кадом як мавҷудоти осмонӣ бо зани заминӣ, ё дар натиҷаи зинкорӣ байни худоён зода мешуданд. Онҳо унсурҳои асотирӣ доранд, Инчил бошад ин унсурҳоро надорад.

Доктор Торберн мефаҳмонад: „Ҳамаи ин қиссаҳо оиди зодашавии фавқуттабӣ, ки дар фолклор ва асотирҳо вомерхӯранд, як хусусияти умумӣ доранд. Онҳо барои дидани на монандӣ, балки фарқи кулӣ аз нақли масеҳӣ оиди аз бокира зода шудан ёрӣ медиҳанд“⁶.

Агар эътирозҳои зидди таълимот оиди аз бокира зода шудани Исоро бо диққат тадқиқ намоем, мо танҳо бештар ба ҳаққонияти нақли инчилӣ боварӣ ҳосил мекунем.

⁵ К.С. Люис. Чудо. <http://bookred.ru/obzor98601.html>.

⁶ Thomas Thorburn, *A Critical Examination of the Evidences for the Doctrine of the Virgin Birth*, London, 1908, 158.

Аз кучо мо медонем, ки Исо аз мурдагон эҳё шуд?

Оё Исо ҳақиқатан аз мурдагон эҳё шуд? Оё ин аҳамият дорад?

Мавқеи Роналд Т. Смит хеле хос аст. Ӯ чунин меҳисобад, ки „агар фарз кунем, ки устухонҳои Исо дар ким кучои Фаластин хобиданд, ин ба имони масеҳӣ ҳалал намерасонад“⁷.

Аммо барои масеҳият аҳамият дорад, ки оё Исо ҳақиқатан аз мурдагон бархост ё не, зеро эҳё – асоси масеҳият аст. Агар Исои Масеҳ эҳё нашуда бошад, имони масеҳӣ беҳуда аст (1Қўр.15:12-19). Ва, хушбахтона, эҳёи Исои Масеҳ – яке аз воқеаҳои беш аз ҳама тасдиқшудаи таърихи қадим аст.

Сарварони дини он замон аз Исо талаб намуданд аломате нишон диҳад, ки Ӯ ҳақиқатан Масеҳи ваъдашуда аст. Аммо Ӯ „дар ҷавоби онҳо гуфт: „насли шарир ва зинокор аломате металабад: ва ба вай, ҷуз аломати Юнуси набӣ, аломате дода нахоҳад шуд; Зеро чунон ки се шабонарӯз дар шиками моҳӣ буд, Писари Одам низ се шабонарӯз дар оғӯши замин хоҳад буд““ (Мат.12:39-40).

Аломати эҳё (зинда шудан) барои он буд, то Исоро аз ҳамаи онҳое, ки замоне дар рӯи замин зистаанд, ҷудо кунад, ва Писари Худо будани Ӯро таъкид намояд (Рум.1:4).

Накълхоро оиди баъди қатл зоҳир шудани Ӯ барои мо шоҳидоне навиштаанд, ки „ба онҳо низ, баъд аз азобу уқубаташ, бо далелҳои бисёр Худро зинда нишон дод“ (Аъм.1:3).

Соли 56 ҳавворӣ Павлус зикр кардааст, ки Масеҳи эҳёшударо зиёда аз 500 кас диданд, ки бисёре аз онҳо ҳангоми навиштани номаҳояш зинда буданд (1Қўр.15:6). Ин барои нобоварон муҳим буд, зеро онҳо имкон доштанд аз шоҳидони зиндаи Масеҳ бипурсанд.

Далелҳои таърихӣ барои рафъ намудани шубҳаҳои шахсоне, ки самимона таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд, кофӣ мебошанд.

Аммо гап на танҳо дар мавҷудияти тасдиқҳои далели эҳёшавӣ, балки дар набудани шаҳодатҳои хилофи ин аст.

⁷ *Secular Christianity*, London, Collins, 1966, 103.

Ҳол он ки назарияҳои, ки тафсири дигари рӯйдодхоро пешкаш мекунад, назар бо эътирофи эҳё боварии бештаре металабанд. Рӯзноманигор Фрэнк Морисон, агностик, хост китобе нависад, ки эҳёи Масехро рад мекарда бошад. Баъди тадқиқи чиддии маълумотҳо ӯ нуктаи назари худро дигар кард ва масеҳӣ шуд. Ӯ нақл мекунад:

„Ин тадқиқот аз бисёр ҷиҳатҳо ғайриоддист, ки муалифро водор мекунад оиди чунин шакл пайдо намудани ин китоб чанд суҳан ғӯяд. Ба як маъно он дигар ҳам буда наметавонист, чунки зери таъсири ваъзиятҳо мачбур шуд тамоман китоби дигар нависад.

„Далелҳо дигаргун нашуданд, онҳо дар ҳуҷҷатҳо ва осори таърихи инсоният ҷовидона сабт шуданд. Танҳо тафсири далелҳо дигар шуд“⁸.

Рӯзи панҷшанбе ҳасади Масехро ба қабр гузоштанд, саҳарии рӯзи якшанбе бошад он набуд. Агар Ӯ эҳё нашуда бошад, пас касе ҳасадро гирифтааст. Ин корро яҳудиён, румиён ё шогирдон карда метавонистанд. Ҳасадро гирифтани румиён маъное надошт, зеро ки онҳо ба нигоҳдории озоиштагӣ дар Фаластин манфиатдор буданд. Гум шудани ҳасад ба ин мусоидат намекард.

Яҳудиён ҳасадро намегирифтанд, зеро эълони зиндашавии Исо ба онҳо лозим набуд. Маҳз онҳо исрор намуда буданд, ки қабр посбонӣ карда шавад. (Мат.7:62-66).

Шогирдони Исо барои дуздидани ҳасад сабабе надоштанд. Ва агар онҳо ин корро карда бошанд, пас баъди чанде онҳо ҳаёти худро барои он чизе доданд, ки ҳақиқат набуд. Ҳол он ки таълимоти онҳо аҳамиятнокии ҳақиқатро таъкид менамуд, ва дурӯғ бо он ҷӣ, ки эълон менамуданд ва маъвиза мекарданд, мувофиқат намекард. Маънидоди дигари имконпазири ғоиб шудани ҳасад – эҳё шудани Масех буд, ва мувофиқи бисёр шаҳодатҳо, маҳз он ба ҳақиқат мувофиқат мекунад. Шогирдони Масех ба андозаи ҳамзамонони мо донишҳои зиёд надоштанд, аммо шахси мурдари аз зинда фарқ карда метавонистанд.

⁸ *Who Moved the Stone?* Grand Rapids: Zondervan, 1971, preface.

Чуноне ки Петрус гуфтааст: „Зеро, хангоме ки мо қувват ва омадани Худованди мо Исои Масеҳро ба шумо хабар додем, аз паи афсонаҳои фиребгарона нарафтем, балки кибриёи Ўро бо чашми худ дидаем“ (2Пет.1:16).

Ихтилофотро дар нақлҳо оиди эхё чӣ гуна маънидод кардан мумкин аст?

Аз Аҳди Ҷадид аён аст, ки эҳёи Масеҳ – асоси масеҳият аст.

Ҳавворӣ Павлус менависад: „Ва агар Масеҳ эҳё нашуда бошад, мавъизаи мо низ бар абас аст, имони шумо низ бар абас аст. Дар айни ҳол мо низ шохидони козибе дар ҳаққи Худо мебудем, чунки дар ҳаққи Худо шаҳодат меодем, ки Ў Масеҳро эҳё кардааст ва ҳол он, ки агар ҳақиқатан мурдагон эҳё нашаванд, Ўро эҳё накардааст... Ва агар Масеҳ эҳё нашуда бошад, имони шумо бар абас аст: шумо хануз дар гуноҳҳои худ мебошед... Ва агар мо фақат дар ҳамин ҳаёт ба Масеҳ умед мебастанем, мо аз ҳамаи одамон бадбахттарем“ (1 Қур.15:14-15, 17, 19).

Одатан эътироз мекунанд, ки дар ҳикоя оиди эҳё фарқиятҳои назаррас ҳастанд. Аммо ин фарқиятҳо ҳаққонияти қиссаҳоро танҳо тасдиқ мекунанд. Агар ҳикояҳо пурра якхела мебуданд, ҳамон як тафсилотро ба ҳамон як тартиб пешкаш менамуданд, шубҳаовар мебуд. Мо асос медоштем бишурсем, ки чаро муаллифон рӯи рост намегӯянд, ки ҳаммуаллифони як ҳикоя мебошанд.

Аммо гап дар он аст, ки Инҷилҳо дар алоҳидагӣ тасвири пунарро намедиханд. Оиди занонро вохурдани Исо танҳо Матто нақл мекунад, оиди вохурии Ў бо ду шогирд дар роҳи Аммоус – Луқо. Танҳо Марқус оиди ба Маряи Мачдалия зоҳир шудани Масеҳ мегӯяд. Ҳеч кас, ғайр аз Юҳанно, ба болохона омадани Исо, ки он ҷо шогирдон ҷамъ шуда буданд, ва оиди зохиршавии Ў дар назди кӯли Табария намегӯяд.

Равшан аст, ки Инчилҳо оиди Исои Масех як хел нақл намекунанд. Инро интизор шудан лозим буд. Ғайриимкон аст, ки шоҳидон, масалан рӯзноманигорон, оиди Ў як нақл кунанд. Ин танҳо дар ҳолати забон як кардан имкон медошт. Агар фарқиятҳо ба чизҳои асосӣ дахл медоштанд, барои шубҳаҳо асос мебуд. Ва агар шоҳидон дар чизи асосӣ ҳамфикр ҳастанд, фарқият дар тафсилот ҳаққонияти ҳикояҳоро танҳо тасдиқ мекунад.

Ҳамчунин бояд зикр кард, ки дар тафсилот ихтилофҳои рӯйрош нестанд. Тафсилоти гуногун, ки муаллифон ба ҳикояҳо ворид кардаанд, дар якҷоягӣ, бе он ки моҳиятро дигар карда бошанд, манзараи умумиро нишон медиҳад.

Вақтҳои гуногуни назди қабр омадани занонро зикр кардани Юҳанно ва Марқус низ гӯё ихтилоф аст. Марқус нақл мекунад, ки онҳо ҳангоми тулӯи офтоб омаданд, аммо аз рӯи суханони Юҳанно, ҳангоми ки Маряма Маҷдалия омад, ҳанӯз торик буд. Масъала ҳал мешавад, агар ба назар гирем ки аз Уршалим ё Байт-Ҳинӣ то қабр занон роҳи муайянеро бояд тай мекарданд. Ҳангоме ки онҳо баромаданд, торик буд, ва ҳангоме ки ба макон расиданд, равшан шуд... Яъне Юҳанно метавонист вақти баромаданро, ва Марқус бошад ба макон расиданро, дар назар дошта бошанд.

Ҷариштаҳо дар назди қабр боиси баҳсҳои бештар мебошанд. Матто ва Марқус нақл мекунанд, ки дар назди қабр ба занон як ҷаришта мурочиат карда буд, Луқа ва Юҳанно мегӯянд, ки ҷариштаҳо ду нафар буданд.

Ин ба назар ихтилоф метобад, аммо Матто ва Марқус истисно намекунанд, ки як ҷаришта аз номи ду нафар гап зада метавонист.

Инчилҳо дар чизҳои асосӣ мувофиқат доранд. Шогирдони Исо ба марги Ў омода набуданд. Ў мурд ва дафн карда шуд. Пагоҳии иди Фисҳ қабр ҳолӣ буд. Ғоиб шудани ҷасадро чун эҳё шудани Исо маънидод накарданд. Марям гумон кард, ки ҷасадро дуздиданд. Муаллифони Инчилҳо дар он ҳамфикранд, ки шогирдон

боярӣ доштанд, ки Исои эҳшударо дидаанд, дар асри 1 бошад дар яҳудият ғояи марг ва эҳёи Масеҳ вучуд надошт. Шогирдон оиди эҳёи Исо дар Уршалим, ки Ў дар он ҷо қатл шуда буд, эълон намуданд. Хамаи ин далелҳо дар якҷоягӣ шаҳодати қавии ҳаққонияти ҳикояти эҳёшавии Исо мебошад.

Профессор Уилбор Смит оиди фарқиятҳо ва мувофиқатҳои байни ҳикояҳо оиди эҳё чунин мегӯяд: „Дар ин ҳақиқатҳои асосӣ ҳеҷ ихтилофе нест. Фарқиятҳое, ки дар ҳикояҳо ҳастанд, ба ҷузъиёте дахл доранд, ки дар хотири шохидони эҳёи Худованди мо ва муаллифони чор Инҷил монданд. Тадқиқи ҳамаатарафаи шаҳодатҳои ҳикояҳоро сушт карда наметавонад оиди ҳақиқат ки Исо аз мурдагон зинда шуд дар рӯзи сеюм ва ба бисёриҳо зоҳир шуд“⁹.

⁹ *The Supernaturalness of Christ*, W.A. Wilde Company, 1954, 205.

МЎЪЧИЗАҲО

Мўъчизаҳо чӣ гуна имконпазир буда метавонанд?

Аксуламали маъмул ба мўъчизаҳо дар ду иқтибоси зерин ифода ёфтааст. Яке ба намояндаи замони антиқӣ, ва дигаре ба ҳамзамони мо тааллуқ дорад.

„Ҳеч чиз бесабаб воқеъ намешавад. Он чӣ воқеъ шуда наметавонад, воқеъ намешавад. Ҳангоме он чӣ воқеъ мешавад, ки воқеъ шуда метавонист, он набояд чун мўъчиза тафсир дода шавад. Пас, мўъчиза вучуд надорад... Мо хулоса бароварда метавонем, ки он чӣ воқеъ шуда метавонад, мўъчиза нест“¹.

Масалан, Китоби Муқаддас оиди ҳаёти Исои Масеҳ нақл мекунад. Ҳикоя тасвири воқеаҳоеро дар бар мегирад, ки мувофиқи тартиби табиӣ ашёҳо рӯй дода наметавонишанд.

Бокираҳо таваллуд намекунанд, фариштаҳо ба одамон ҳеч чизро хабар намедиханд, одамон рӯй об қадам намезананд, мурдагон ба ҳаёт барнамегарданд ва ғайра.

Ҳикояи Исои Масеҳ бисёр чизҳоеро дар бар мегирад, ки ғайриимкон мебошанд, ва бинобар ин баёноти аниқӣ воқеаҳо будан наметавонанд.

¹ Сисерон Марк Туллий, „*Оуди фолбинҳо*“, II, 28. cited by V. van der Loos. *The Miracles of Jesus*, Leiden, E. J. Brill, 1965, 7.

Ҳангоме ки Паймон навишта мешуд, одамон метавонистанд чунон содда бошанд, ки ба он чӣ, ки оиди Исо ҳикоя мекарданд, бовар менамуданд, ва ихтилофоти байни ин ҳикоя ва донишро оиди ҷаҳон пай намебурданд. Аммо ҳозир вазъият дигар аст².

Гояи имконияти мўъчизаҳо бисёриҳо масҳара мекунад. Онҳо далеле меоваранд, ки мўъчиза вайрон кардани қонунҳои илм аст, ва аз ҳамин сабаб он барои ақли инсонӣ ҳозиразамон қобили қабул нест.

Дар навиштаҳо бошад бисёр чизҳои мўъчизанок ҳастанд. Дар он нақл карда мешавад, ки қўрон фавран бино мешуданд, мурдаҳо зинда мешуданд, тар табиат ҳодисаҳои тамоман ғайриоддӣ рӯй меоданд, масалан, тўфони умумичаҳонӣ ва ҷудо шудани обҳои баҳри Сурх.

Асос барои боварӣ ва мўъчиза фаҳмиши библиявии Худо аст. Ҳама чизро ояти якуми Китоби Муқаддас ҳал мекунад: „Дар ибтидо Худо замин ва осмонро офарид“ (Ҳастӣ 1:1).

Агар мо ин суҳанонро дар маънии аслии калима қабул кунем, ки дар аввал Худо оламо офарид, ҳама чизи боқимонда барои мо мушкул нахоҳад шуд. Агар Ё ба ин Қодир бошад, мо на танҳо фарз мекунем, балки интизори аз бокира таваллуд шудан, рӯи об қадам задан, сер кардани 5000 кас бо якчанд нон ва моҳӣ ва дигар мўъчизаҳои дар Китоби Муқаддас тасвир шуда ҳастем.

Албатта, агар кас ба Худо бовар накунад, имконияти мўъчизаро инкор мекунад, гарчанде дар асл он ғайриимкон нест. Чуноне ки хаввори Павлус ба подшоҳи нобовар гуфт: „Чаро ба назари шумо аз ақл берун менамояд, ки Худо мурдагонро эҳё мекунад“ (Аъм.26:8).

Амалан маъсала дар он аст, ки оё Худо ҳаст ё не. Агар Худо бошад, мўъчизаҳо низ ҳастанд. Ҷавоб ба савол оиди он, ки мўъчизаҳо чӣ гуна имконпазир буда метавонанд, аз ҳамин иборат аст.

² *Protestantism*, cited by, J. Leslie Dunstan, New York, Washington Square Press. Inc., 1962, 128-129.

Агар сухан дар бораи қонунҳои илм равад, бояд иқрои шуд, ки он қонунҳо воқеаҳои роҳнамун намесозанд ва маънидод ҳам намекунад. Онҳо танҳо хулосабариҳои сабабҳо ва натиҷаҳои қобили мушоҳида мебошанд. Он далел, ки чунин воқеа ҳар рӯз рӯй намедихад, далели 3,5 ҳазор сол пеш ҷудошудани баҳри Сурх буда наметавонад.

Ишора ба қонунҳои ҷаҳони табиӣ далел нест, зеро ҷуноне ки Китоби Муқаддас ба мо мегӯяд, Худои тавоно баъзан ба рафти табиӣ воқеаҳо даҳлат мекунад. Мӯъҷиза ҳолати истисноӣ ва беназир аст. Ба он чун ба дигар воқеаҳо муносибат кардан мумкин нест. Мо боварӣ дорем, ки воқеа рӯй додааст, аммо на аз боиси он, ки онро маънидод карда метавонем. Агар муқарар карда бошад, ки воқеае рӯй додааст, новобаста ки мо онро маънидод кардан метавонем ё наметавонем, мо онро чун факт эътироф мекунем. Воқеаҳои Китоби Муқаддас на камтар аз дигар рӯйдодҳои таърихӣ бешубҳа тасдиқ шуданд, масалан, чун истилоҳи Искандари Мақдунӣ ё барҳам хурдани империяи Рум. Дар ҳаёти ҳаррӯза ба мӯъҷиза дучор нашудани мо маъно надорад, ки онҳо рӯй наводаанд ва рӯй намедиханд. Пас, далелҳои мавҷуда имкон медиҳанд на танҳо ба имконпазирии мӯъҷизаҳо, балки ба ҳаққонияти онҳо низ бовар кунем.

Оё мӯъҷизаҳои дар Китоби Муқаддас тасвиршуда ҷашмбандиҳое набуданд, ки барои одамони нодон муқаррар шудаанд?

Мегуянд, ки одамони замони қадим на он қадар боақл, ва назар ба одамони ҳозира, хеле хурофотпараст буданд, бинобар ин ба ҳаққонияти мӯъҷизаҳои Китоби Муқаддас бовар кунондани онҳо душвор набуд.

Мо бошем дар давраи илм зиндагӣ мекунем ва аз хурофотҳо озод шудаем, зеро дар худ лаёқатро ҳосил намудаем, ки ба мўъчизаҳо чун ба асотирҳо муносибат намоем. Аммо тадқиқи чиддии далелҳо нишон медиҳад, ки нақлҳо на аксуламали одамони хурофотпараст ба чашбандиҳо мебошад. Одамони ҳозира низ дар чунин ваъзиятҳо айнан ҳамин тавр аз аъмоли Худо ҳайрон мешуданд.

Ба ҳамзамонони Исо албатта маълум буд, ки шахсони нобино таваллудшуда дарҳол бино намешаванд. (Юҳ.9:32), ва 5 нон ва ду моҳӣ барои 5 ҳазор нафар намерасад, (Юҳ.6:14), одамон рӯи об қадам наметавонанд, (Матто 14:26).

Тумои нобовар гуфт: „То дар дастҳои Ў чои меҳхоро набинам, ва ангушти худро дар чои меҳҳо нагузорам... бовар нахоҳам кард“ (Юҳ.20:25). Ў ба шаҳодат оиди воқеаи ғайриоддӣ бовар кардан намехост, аммо ҳангоме ки бо Масеҳи эҳёшуда вохӯрд, муносибаташро дигар намуд. Дар назар дошта нашудааст, ки одам бояд ба чизи имконнопазир бовар кунад.

Дар замонҳои Китоби Муқаддас низ одамон ба ин гуна чизҳо бовар намекарданд. Онҳо, ки на камтар аз мову шумо шаккок буданд, ин гуна мўъчизаҳоро хилофи тартиби тобиши ашёҳо меҳисобиданд, ва танҳо далели бешубҳа баҳснопазир онҳоро бовар кунонда метавонист.

Мўъчизаҳои Китоби Муқаддас аз он чӣ, ки динҳои дигар нақл мекунанд, чӣ афзалият доранд?

Баъзеҳо чунин меҳисобанд, ки Навиштаро чун истилоҳи Искаан чиддӣ қабул кардан намеарзад, зеро дар он оиди мўъчизаҳо нақл карда мешавад. Ин мўъчизаҳоро, масалан, бо асотирҳои Юнони қадим муқоиса мекунанд, онҳоро пешакӣ ба афсонаҳо мансуб медонанд, ба чои он, ки онҳоро таҳқиқ кунанд. Ҳақиқатан, бисёр қиссаҳои ҳастанд, ки лоиқи диққати чиддӣ намебошанд.

Аммо мўъчизаҳои Китоби Муқаддас бо рўйдодҳои ғайриоддӣ бемаъно ҳеҷ умумият надоранд, ва дар асоси он, ки касе қиссаҳои сафсата нақл мекунад, ҳама чизи фавқуттабиरो рад кардан оқилона нест. Барои ифодаи мўъчизаҳо ҳам дар Аҳди Ҷадид, ҳам дар асотириҳои Юнон ва асарҳои нависандагони антиқӣ калимаҳои истифода мешаванд, ки бо мафҳуми „қувваҳои фавқуттабӣ“ вобастаанд, аммо дар Китоби Муқаддас мўъчизаҳо бо калимаҳои дигар низ ифода меёбанд, ки аслан дар дигар сарчашмаҳо вонамехуранд, ва он „аломат, нишона, исбот“-ро ифода мекунад. „Боз бисёр мўъчизоти дигаре Исо дар назди шогирдонаш нишон дод, ки дар ин китоб навишта нашуд; аммо ин қадараш навишта шуд, то шумо имон оваред, ки Исо Масеҳ ва Писари Худост; ва имон оварда, ба исми Ў ҳаёт ёбед“ (Юҳ.20:30-31).

Нақлҳо оиди мўъчизот ба мақсади муайян дохил карда шуданд. Дар ҳамаи мавридҳо онҳо маънидоди мантиқӣ доранд. Масалан, 5 ҳазор кас ба хўрок эҳтиёҷ буданд, ва эҳтиёҷи онҳо ба таври мўъчизаовар конё карда шуд (Лук.9:12-17).

Дар базми арӯсӣ дар Қонои Ҷалил шароб камӣ кард, ва Исо обро ба шароб табдил дод. (Юҳ.2:1-11). Исо мўъчизаҳоро аз муҳаббат ва ҳамдардӣ ба одамон меофарид. Мўъчизаҳо инчунин бояд ба одамон шаҳодат медоданд, ки Ў Масеҳи ваъдашуда аст, ки омадани Ў бо мўъчизот ва аломатҳо ҳамроҳӣ карда мешавад.

Исо диққати фиристодагони Яҳёи Таъмиддихандаро ба ҳамин равона кард: „Биравед ва он чи шунидед ва дидед, ба Яҳё бигӯед: кўрҳо мебинанд ва шалҳо роҳ мераванд, маҳавиён пок мешаванд ва қарҳо мешунаванд, мурдагон эҳё мешаванд, ва ба мискинон башорат дода мешавад“ (Мат.11:4-5).

Аз тасвири мўъчизаҳо дар Китоби Муқаддас, хусусан дар Инҷилҳо, дидан мумкин аст, ки далели мўъчизаҳо ҳеҷ гоҳ инкор карда намешуд. Бисёр касон шифо ёфтанд ва инро инкор кардан ғайриимкон аст. Саволҳои ки мунаққидон медоданд, ҳамеша ба он дахл доштанд, ки Исо мўъчизаҳоро чӣ гуна ба амал меоварад, бо кадом қудрат ва қувват Ў ин корро мекунад. (Мат.21:23).

Дар рўзи Панतिकост, ду моҳ баъд аз маслуб карда шудани Исо, Петрус дар назди мардум оиди „Исои Носирӣ Марде буд, ки назди шумо аз чониби Худо бо қувваҳо ва мўъчизот ва аломоте ки Худо дар миёни шумо ба василаи Ў содир кард, ба субут расид, чунон ки худатон низ медонед“ (Аъм.2:22).

Петрус гуфт, ки одамон худашон шоҳидони мўъчизаҳои Исо буданд, ва инро инкор накардани онҳо аз он шаҳодат медиҳад, ки ин ба ҳама маълум буд.

Дар Китоби Муқаддас оиди мавридҳои даҳолати фавқуттабиӣ ба тартиби табиӣ ашёҳо шоҳидони бевосита нақл мекунанд, ва маҳз ҳамин чиз дар асотирҳои юнонӣ ва румӣ нест. Ҳамин тариқ, мўъчизаҳои Китоби Муқаддас сифатан фарқ мекунанд.

Чаро одамон мўъчизаҳоро эътироф намекунанд? Пеш аз ҳама барои он, ки мўъчиза ба ҷаҳонбинии онҳо мувофиқат намекунад. Онҳо ҳеҷ гоҳ мўъчизаҳоро надидаанд, ва аз ҳамин сабаб ҳулоса мебароранд, ки ин ғайриимкон аст. Онҳо кушиш намекунанд, ки далелҳоро таҳқиқ кунанд, балки пешакӣ ҳуди ғояро чун як чизи тамоман номумкин рад мекунанд. Чунин ҳулосаро танҳо дар он маврид асоснок ҳисобидан мумкин мебуд, ки касе оиди ҳамаи рӯйдодҳои гузашта, ҳозира ва оянда дониши пурра медошт.

Инак, намунаи қабул накардани он чӣ, ки ба тасаввуроти маъмулӣ мувофиқат намекунад. Ҳангоме, ки дар Австралия муҳаққиқони аввалин ҳайвонеро ёфтанд, ки ба тартиби маълуми таснифи ҳайвонот мувофиқат намекард. Ин ширхури тухмгузор буд, ки думи паҳн, пойҳои пардадор ва нули мурғобимонанд дошт. Онҳо онро мурғобинул номиданд.

Сайёҳон ба ватан баргашта, оиди бозёфти худ нақл карданд. Одамон нақли онҳоро қаллобӣ ҳисобиданд, чунки ин гуна ҳайвон вучуд дошта наметавонад. Ба шаҳодати сайёҳон бовар накарданд, чунки суханони онҳо ба ақидаҳои устуворшуда мувофиқат намекарданд.

Аз сафари дуюм сайёҳон пусти мурғобинулро оварданд. Онро маснуоти таксидермист-фиребгар ҳисобиданд. Одамон ба намунаи Бенҷамин Дизраели пайравӣ мекарданд, ки

гуфтааст: „Ман барои худ қоидае муқаррар намудам, ки танҳо ба чизи мефаҳмидаам бовар мекунам“³. Аммо чуноне ки Чарлз Колтон мегуяд: „агар шахс танҳо ба он чӣ, ки пурра фаҳмида метавонад бовар кунад, пас, ё калааш ғунҷоиши зиёд дорад, ё ӯ ба чизҳои каме бовар мекунад“⁴.

Мутаасифона ин нуқтаи назари бисёр касон аст, онҳо пеш аз тадқиқи маълумотҳо ба хулоса меоянд. Ин на танҳо ғайриоддӣ, балки хатарнок ҳам мебошад. Агар Худо ҳақиқатан Худро бо мӯъҷизаҳо ошкор мекарда бошад, чӣ?

Бо рад кардани имконияти он, ки Худо ба таври фавқуттабӣ ба рафти тобиши воқеаҳо даҳлат мекунад, одам худро аз ягона умеди фаҳмидани маънои зиндагӣ маҳрум мекунад. Ва Шекспир ҳақ буд, ки бо забони Гамлет гуфтааст: „Горрасий, дар ҷаҳон бисёр чизҳое ҳастанд, ки ба хоби фалсафаи шумо ҳам надаромадаст“⁵.

³ *The Infernal Marriage*, Pt. 1 Chapter 4.

⁴ Frank Mead, *Encyclopedia of Religious Quotation*, 17.

⁵ Тарҷумаи Б. Пастернак, В. Шекспир, Пйесаҳо. Киев. Министерство. 1976. с 186-187.

ДИНҲОИ ҶАҲОНӢ

Оиди агностисизм, атеизм ва башардўстӣ барин алтернативаҳои дини масеҳӣ чӣ гуфтан мумкин аст.

Баъзе аз онҳое, ки масеҳиятро рад карданд, ҷаҳонбинииро қабул карданд, ки ҳангоми тадқиқи ҷиддӣ ба танқид тоб намеоварад. Агностикҳо, масалан, чунин меҳисобанд, ки чунин Худое ки Китоби Муқаддас оиди Ё меғўяд, вучуд надорад, ва агар бошад ҳам, дарк намудани Ё ғайриимкон аст.

Яъне онҳо оиди масалаи мавҷудияти Худо ақидаи муайян надоранд. Онҳо аниқ намедонанд, оё ки Худо ҳаст ё не. Онҳо дудила ҳастанд. Баъзеҳои онҳо бо исрори бештар ҷавоби ин саволро меҷўянд, ва мо инро таҳсин меҳонем.

Китоби Муқаддас ваъда медиҳад, ки агар касе ҳақиқатро оиди Худо доништан хоҳад, ӯ онро хоҳад донист: „Агар касе хоҳад иродаи Ёро ба амал оварад, дар бораи ин таълим хоҳад донист, ки оё ин аз Худост, ё ки ман аз худ сухан меғўям“ (Юх.7:17).

Аммо, мутаассифона, бисёрии агностикҳо қўшиш намекунанд, ки ҳақиқатро бидонанд. Масалан, будан ё набудан Худоро онҳо он қадар муҳим намеҳисобанд. Аммо ин муҳим аст. Агар одам аниқ надонад, ки оё Худо ҳаст ё не, пас диққат додан ба он чӣ, ки масеҳият оиди ин маъсала меғўяд, мантиқӣ мебошад. Нуқтаи назар оиди даркнашаванда будани ҷаҳон далели рад кардани масеҳият не, балки чун алтернатива водоркунандаи тафтиш намудани он аст.

Атеистҳо меғўянд, ки Худо нест. Аммо чунин нуқтаи назар боиси шубҳа нашуда наметавонад: барои асоснок ба

ин ҳулоса омадан коинотро пурра тадқиқ кардан лозим аст. Аммо инро танҳо Худо карда метавонад.

Танҳо дар мавриди ҳамадон будан атеист оиди будан ё набудани Худо ҳулосаи ҳақиқӣ бароварда метавонист. Агар аниқии пурра набошад, ин ба наздикии нуқтаи назари атеист ва агностик ишора мекунад, ки оиди ғайримантиқӣ будани он боварӣ ҳосил карда будем.

Гуманистон чунин меҳисобанд, ки одам худаш мушкилоти худро ҳал карда метавонад. Башардӯстӣ бо шиори – „одам-меёри ҳама чиз“, имрӯзҳо нисбатан паҳншуда мебошад, аммо он ду ҷиҳати сустӣ дорад.

Аввалан, гуманистҳо чунин меҳисобиданд, ки одамон мустақилона меёриҳои ахлоқиро муайян карда метавонанд. Аммо агар як кас пайрави як системаи арзишҳо бошад, ва дигаре системаи дигарро ҷонибдорӣ кунад, ҳаққонияти ин ё онро чӣ гуна ҳал мекунад?

Ҳангоми ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ миллатчиёни олмонӣ ва яҳудиён меёриҳои ахлоқии гуногун доштанд, ки муайян мекард, ки кадоми онҳо ҳақ буд? Аксариат? Ё касе ки аз ҳама беҳтар аст? Ё касе ки аз ҳама бадтар аст?

Ба меёри олий (ки Худост) ҳаёти инсон бар ақидаи аксариат ё иродаи диктатор асос меёбад. Ҳамаи чизро нуқтаи назар ҳал мекунад.

Сониян гуманистон чунин меҳисобанд, ки инсон тадриҷан беҳтар мешавад. Аммо ҷанги ҷаҳонӣ ва хатари фалокати ядрой ин ақидаро шубҳаовар мегардонад. Гуманизм умед намедихад, вай аз он маҳрум мекунад. Гуманизм мушкилотро ҳал намекунад, вай онҳоро ба миён меоварад. Агар ба таври воқеъбинона назар кунем, он водор мекунад ҷавобро на дар инсон, балки дар он бичӯем. Ҳамин тариқ, агар ин алтернативаҳо бегаразона дида бароем, онҳо мавқеи масеҳиятро танҳо устувортар мегардонад. Мушкилоти сиситемаҳои фалсафӣ ва дигар динҳо аз ин иборат аст, ки инҳо ба мақсади дилхоҳ намерасанд. Бе асоси библиявӣ маънои зиндагӣ ва ҳақиқатро муайян кардан ғайриимкон аст. Китоби Муқаддас ҳақиқат ва умедро медихад.

Магар таълимоти ҳамаи динҳо ба ҳам монанд нестанд?

Бисёр касоне ки байни динҳо фарқ намебинанд, намефаҳманд, ки чаро мо дар маъсалаи Исои Масеҳ ва масеҳият ин қадар пофишорӣ дорем. Магар ҳамаи таълимотҳои динӣ оиди ҳамон як чиз намеғўянд, агарчи бо тарзҳои гуногун? Ҳикояте ба ҳама маълум аст, ки як гуруҳ одамонро бо чашмони баста назди фил оварданд. Онҳо паҳлӯҳо, хартум ва дигар ҷойҳои филро даст – даст мекараданд, аммо намедонистанд, ки чиро даст – даст мекунанд. Сипас онҳоро ақиб бурданд ва чашмҳояшонро кушоданд. Албатта, тасаввуроти онҳо гуногун буд. Хулоса чунин аст: ҳарчанд одамон ҳамон як чизро тадқиқ мекарданд, онҳо хулосаҳои гуногун бароварданд, чунки ба объект аз тарафҳои гуногун наздик шуданд. Бинобар ҳамин бисёриҳо чунин савол медиҳанд: магар бо дин низ айнан ҳамин тавр нест? Магар масеҳиён, мусулмонон, мормонҳо, пайравони буддо ва ғайра, оиди ҳамон як Худо намеғўянд, агарчи Ёро ба таври гуногун мефаҳмонанд?

Чаро онҳо, агарчи таъкидҳои гуногун мекунанд, ба андозаи баробар ҳақ буда наметавонанд?

Мушкилӣ дар он аст, ки мо филро ба Худо баробар кардаем. Дар назар дошта шудааст, ки ҳамаи он одамон ҳамон як Худоро тадқиқ мекунанд, аммо ин тавр нест.

Масеҳият ва ислом, таълимоти буддӣ, ё сайентологҳо, ё паёравони ҳиндуия дар як вақт ҳақ буда наметавонанд. Ҳамаи динҳо як ҳел ҳақ буда наметавонанд, чунки онҳо изҳороти муҳолифдоранд. Ҳа, имкон дорад, ки ҳама ноҳақ бошанд, аммо ҳама ҳақ буда наметавонанд, чунки агар як таълимот дуруст бошад, дигар таълимотҳо нодуруст ҳастанд.

Агар сухан дар бораи наҷот ва шахсияти Масеҳ равад, танҳо масеҳият изҳор менамояд, ки Ё Худои абадӣ аст, ки дар ҷисм омад, барои гунноҳони ҷаҳон мурд ва дар рӯзи сеюм эҳё шуд, ва одам танҳо дар мавриди ба Масеҳ умед бастан наҷот меёбад.

Исо дар Ислом на Писари Худост, ки барои инсоният мурдааст. Исо дар сайентология ва мормонҳо низ на Он Исо аст, ки дар Китоби Муқаддас ошкор шуда метавонад.

Дар динҳо одам начотро на аз рӯи файз ва бо имон, балки вобаста ба амалҳо ба даст меоварад. Ин идеяҳои тамоман гуногун мебошанд, ки бо ҳам мувофиқат намеkunанд. Ҳарчанд байни динҳо шабоҳати зоҳирӣ буда метавонад, ҳангоми тадқиқи ҷиддӣ фарқиятҳои қуллӣ аён мешаванд. Нуқтаи назар оиди як будани онҳо тамоман ғалат ҳаст. Агар Худое, ки дар Китоби Муқаддас ошкор карда мешавад, ягона Худои ҳақиқӣ бошад, пас дигар худоҳои набударо парастииш кардан нодуруст аст.

Масеҳият аз динҳои шарқӣ чӣ фарқ дорад?

Мо дар замони технологияи ахбороти ҷаҳонӣ дорем, ки ба шарофати онҳо оиди динҳои дигар халқҳо маълумот пайдо карда метавонем. Шарқ „наздиктар“ шуд, ва мо худамон дида метавонем, ки динҳои шарқӣ аз масеҳият чӣ фарқ доранд. Худои Китоби Муқаддас Шахсият аст, худои шарқӣ шахсият нест. Дар баъзе динҳои шарқӣ худо ҳама чиз аст, ва ҳама чиз худо аст, аммо Китоби Муқаддас таълим медиҳад, ки Худо бо офаридаҳои худ вобаста нест. Барои тасаввуроти шарқӣ ғояҳои ҳаёлии будани ҷаҳон ва бемаъно будани мафҳуми гуноҳ хос аст. Аммо навишта таълим медиҳад, ки ҷаҳон объективӣ аст, ва гуноҳ – муҳолифат ҳаст ба Худои воқеӣ ва беҳудуд.

Дар динҳои шарқӣ концепсияи махсуси карма ҳаст – таъсири амалҳо ба мавҷудияти ҳозира ва оянда, яъне начот ба амалҳо вобаста аст. Аммо мувофиқи навишта, „Ў моро на бар тибқи аъмоли одилонае ки мо мекардем, балки ба ҳасби марҳамати Худ начот дод“ (Тит.3:5). Корҳои нек муҳим мебошанд, аммо онҳо натиҷаи начот, ифодаи воқеияти он барои начоти шахси начотёфта мебошад. Агар суҳан дар бораи

таносуи чон ва канда шудани силсилаи зодашавиҳои нав равад, Китоби Муқаддас имконияти дуҷумро инкор мекунад. Навиштаҳо мегӯянд, ки ҳар як шахс шахсияти алоҳида ва нотакрор аст, ва ҳангоме ки ӯ мемирад, ба довариҳои Худо ҳозир мешавад (Ибр.9:27).

Ҷаҳонбинии масеҳӣ бо манзараи шарқии ҷаҳон, ки дар он таърих ҳеҷ мақсаде надорад ва танҳо раванди беохирӣ мубориза аст, умумияте надорад. Мувофиқи Китоби Муқаддас Худои трансценденталии ҷаҳон нақшаи бунёд намудани Подшоҳии абадии Худо амалӣ мегардонад.

Роҳи дуҷуми шиносӣ бо Шарқ, – маводи нашъовар мебошад. Дар солҳои 60-ум ба шахракҳои донишҷӯён, ҳамроҳи маводи муҳаддир, динҳои шарқӣ ворид шуданд, ки дар байни касоне ки маъноӣ ҳаётро меҷустанд, паҳн шуданд. Таваҷҷӯҳ дар доираҳои академикӣ боиси таваҷҷӯҳи зиёди мардуми Ғарб ба адабиёти дорои фалсафаи Шарқ гардид. Чунин муаллифон ба монанди Карлос Кастанеда, Роберт Пирсиг маъруф гардиданд. Гурӯҳҳои медитатсияи трансценденталӣ паҳн шуданд. Ҳатто назари сатҳӣ фарқи азимро байни динҳои шарқӣ ва масеҳият ошкор менамояд.

Ислом чӣ гуна пайдо шуд?

Мусулмонон тақрибан ҳафтяки аҳолии қураи заминро ташкил медиҳанд. Асосгузори ислом Муҳаммад аст, ки мусулмонон ӯро пайғамбари бузургтарин меҳисобанд.

Муҳаммад соли 570 дар Макка зода шудааст. Ӯ шутурбон буд, сипас бевазани сарватмандеро ба занӣ гирифта савдогар шуд. Ва инак ӯ дар ғори кӯҳи Гира, ки ба он ҷо барои дуогирӣ мерафт, овози баландеро шунид, ки ба ӯ фармуд, то „хонад“.

Ӯ ҷавоб дод, ки хонда наметавонад, аммо овоз исрор менамуд. Муҳаммад лўлапечро дид, ки дар он суханон месухтанд, ва агарчи хонда наметавонист, ба таври мўъҷизаасо лўлапечро хонд.

Ӯ ғорро тарк кард, зеро барои ақлу хушаш хавф дошт, аммо боз овозро шунид. Ӯ ба боло нигариста, фариштаро дид, ки ба ӯ гуфт: „Эй, Муҳаммад! Ту фиристодаи Аллоҳ хастӣ, ман бошам Ҷаброил хастам“.

Аммо Муҳаммад боз ҳам шубҳа дошт. Дертар ӯ боз як даъвате гирифт ва итоат намуд. Вазифаи ӯ, чун фиристодаи Худо, аз он иборат буд, ки дар байни халқи худ, ки бутҳоро парастии мекард, якхудоиро эълон намояд.

Ӯ аз Худо ваҳйҳои нав гирифт, ки мувофиқи он, ӯ давомдихандаи комилхуқуқи пайғамбарон: Нӯҳ, Иброҳим, Мусо ва Исо аст. Ӯ гуфт, ки охирин пайғамбар ба ҷаҳон мебошад.

Дар аввал Муҳаммад ба муҳолифат ва таъкибот дучор шуд. Соли 622 ӯ мачбур шуд Маккаро тарк кунад, ва 20 сентябр бо гурӯҳи 150 нафар ҷонибдоронаш ба Ятриб омад. Тақвими мусулмонӣ аз ҳамин вақт сар мешавад. Дертар, ба шарофати ҳашт сол дар он ҷо будани Муҳаммад, шаҳр Мадинату-н-Набӣ (яъне „шаҳри пайғамбар“) номида шуд.

Ҳангоме ки Муҳаммад 60 сола буд, мусулмонон бо роҳбарии ӯ Маккаро тобеъ намуданд, сипас қисми зиёди дигари Арабистонро ба даст дароварданд. Дар ин маҳалҳо ислом устувор шуд. Баъди ду сол пайғамбари ислом вафот кард.

Принсипи муносибат бо душманони Аллоҳ нишон дода шуда буд: онҳо бояд нобуд карда шаванд. Ислом берун аз ҳудуди Арабистон паҳн шуд. Соли 636 Уршалим забт карда шуд.

Дар соли 715 империяи он аз ҳудуди Хитой то уқёнуси Атлантик тӯл мекашид. Ислом яке аз динҳои ҷаҳонӣ шуд.

Таълимоти ислом аз чӣ иборат аст?

Он чуноне, ки яҳудиён боварӣ доранд, ки Аҳди Қадим аз ҷониби Худост, ва масеҳиён боварӣ доранд, ки Аҳди Ҷадид низ илоҳист, мусулмонон низ Қуръонро китоби муқаддас меҳисобанд. Онҳо мегӯянд, ки китоб ба 114 сура (боб) тақсим

мешавад, ваҳйӣҳое ҳастанд, ки ба Муҳаммад нозил шудаанд. Онҳоро баъд аз вафоти Муҳаммад пайравонаш ҳам намуданд.

Барои мусулмонон Қуръон охирин ваҳйи Худо ба ҷаҳон аст. Дар он гуфта мешавад, ки Аҳдҳои Қадим ва Ҷадид илҳами илоҳӣ дорад, аммо онҳоро масеҳиён ва яҳудиён таҳриф намудаанд. Ва агар онҳо аз ягон ҷиҳат мувофиқат наkunанд, пас Китоби Муқаддас хато мекунад ва Қуръон обрӯи баландтарин дорад (Сураи 33:40).

Ислом ба панҷ „рукни имон“ таъя мекунад.

Якум – эътирофи имон (калимаи шаҳодат) аст: „Ғайр аз Аллоҳ ҳудо нест ва Муҳаммад пайғамбари ӯст“. Мусулмонон ин суҳанонро ҳар рӯз такрор меkunанд.

Рукни дуюм – ҳар рӯз панҷ маротиба рӯ ба Макка намоз хондан.

Сеюм – закот (барои эҳтиёҷмандон додани 1/40- ҳиссаи даромад).

Чорум – рӯза гирифтани (рӯзона) дар моҳи рамазон.

Панҷум – ҳаҷ намудан ба Макка, ки барои ҳар мусулмон як маротиба дар зиндагӣ ҳатмист.

Ба таври ғайрирасмӣ, рукни шашум – ҷанги муқаддас аст, ки мақсадаш паҳн намудани ислом мебошад.

Аз ҳафт аҳком – аввалин имон ба Худои ягона аст, дуюм – бовар ба фариштаҳо, сеюм – бовар ба китобҳои Худо (агарчи Аҳди Қадим ва Аҳди Ҷадид аниқ ҳисобида намешаванд). Нақлҳо (ҳадисҳо) оиди гуфтаҳо ва амалҳои Муҳаммад муҳим ҳисобида мешаванд, аммо Қуръон тамоман беҳато эътироф мешавад. Ислом ба пайғамбарон бовар дорад (доғмаи чорум), ки бузургатарини онҳо Муҳаммад аст, чунки Аллоҳ ӯро ба тамоми ҷаҳониён фиристода буд (бар ҳилофи масалан, Исо, ки танҳо ба яҳудиён фиристода шуда буд). Таъкиди калон ба қиёмат (аҳкоми панҷум) карда мешавад, ки он вақт ҳар кас мувофиқи аъмоли худ доварӣ хоҳад шуд. Мусулмонон ба бихишт мераванд (агарчӣ баъзеҳо бояд аз гунноҳҳо пок карда шаванд), кофирон бошанд ба оташи абадӣ маҳкум карда мешаванд. Худо барои мусулмонон мутлақ аст, ва суҳани Ӯ – қонун, Ӯ аз ҷиҳати шахсӣ – даркнашаванда аст,

ва бинобар ин мақсад – на дарк намудани Худо, балки ба Ё итоат кардан мебошад.

Оё ислом ба масеҳият мувофиқат дорад?

Ислом бо масеҳият ҳеҷ умумияте надорад, онҳо тамоман мувофиқат намеkunанд. Муҳаммад мегуфт, ки ваҳйӣҳое, ки Ё аз Худо гирифтааст, беҳато мебошанд, пас, ҳамаи навиштаҳои дигарро бо Қуръон муқоиса кардан даркор нест. Аммо чунин изҳорот тасдиқ металабад.

Маълумотҳои вучуд доранд, ки оиди илҳои илоҳӣ доштан ва таърихан аниқ будани Китоби Муқаддас (Библия) шаҳодат медиҳанд, аммо далелҳои беҳато будани Қуръон вучуд надоранд. Муҳаммад ҳамчунин мегуфт, ки тасвири инҷилии Исо нодуруст аст, тасаввуроти дурустро бошад Худо танҳо ба Ё додаст.

Бинобар ин мусулмонон оиди он чӣ, ки Қуръон оиди Исо мегӯяд, бовар меkunанд, ва на ба Инҷилҳо.

Дар ҳар сурат таълимотҳои масеҳӣ ва мусулмонӣ мувофиқат намеkunанд. Ба он чӣ, ки навишта оиди Исо мегӯяд, Қуръон ихтилоф дорад: „Исои Масеҳ, писари Марям, танҳо фиристодаи Худо буд ва на зиёда аз ин“. Ҳар ду нақл дар як вақт дуруст буда наметавонанд.

Зиёда аз ин, дар Қуръон гуфта мешавад, ки Исо барои Исроил пайғамбар буд, дар ҳоле, ки Муҳаммад – пайғамбари охирин ва бузургтарин ба тамоми ҷаҳон аст.

Инро бо он чӣ, ки Китоби Муқаддас оиди Исои Масеҳ мегӯяд, муқоиса меkunем: „Дар ибтидо Калом буд, ва Калом бо Худо буд, ва Калом Худо буд“ (Юх.1:1). „Ҳар ки Маро бинад, Падарро дидааст“ (Юх.14:9). „Ту Масеҳ, Писари Худои Ҳай ҳастӣ“ (Мат.16:16). „Писараш, ки дурахши ҷалол ва мазҳари моҳияти Ё буда, ҳама чизро бо каломии қуввати худ нигоҳ доштааст, чун татҳири

гунноҳои моро ба амал овард, ба ямини Кибриё дар афроз нишаст“ (Ибр.1:3).

Оиди марги Масеҳ бошад Қуръон мегӯяд, кӣ Ў кушта нашуда ва маслӯб ҳам нашудааст, ва ин танҳо ба назар чунин тобидааст.

Аммо Аҳди Ҷадид оиди марги Масеҳ мегӯяд: „Ва чун ба чое ки Косахонаи сар ном дорад, расиданд, дар он ҷо Ўро, ва он ҷинояткоронро – яке аз дасти росташ ва дигаре аз дасти чапаш – маслӯб карданд“ (Луқ.23:33).

„Ва Исо бо овози баланд нидо карда, гуфт: „Эй, Падар! Рӯҳи Худо ба дасти Ту месупорам“, ва инро гуфта, ҷон дод“ (Луқ.23:46).

Мувофиқи Китоби Муқаддас Исо – Худо аст, ки аз Марям бокира дар ҷисм зода шудааст. „Ва фаришта ба вай гуфт: Эй Марям, натарс, зеро ки ту назди Худо ғайз ёфтаӣ; ва инак, ҳомила шуда, Писаре хоҳӣ зоид, ва Ўро Исо хоҳӣ номид... Рӯҳулқудс бар ту хоҳад омад, ва қуввати Ҳаққи Таоло бар ту соя хоҳад афканд; бинобар ин он мавлуди Муқаддас ҳам Писари Худо номида хоҳад шуд“ (Луқ.1:30-35).

Ислом зодашавии мӯъҷизаноки Исоро эътироф мекунад, аммо ба зодашавӣ аз бокира, ки Китоби Муқаддас оиди он мегӯяд, бовар намекунад. Мусулмонон чунин меҳисобанд, ки ҷуноне ки Одам аз ҳок офарида шуда буд, Исо низ дар батни Марям офарида шуд. Онҳо Ўро на Худо меҳисобанд, ва на Писари Худо.

Ислом таълим медиҳад, ки наҷот бо аъмол ба даст оварда мешавад. „Онҳое, ки паллаи тарозуяшон вазнин бошад, баракат хоҳанд ёфт. Аммо онҳое, ки паллаи тарозуяшон сабук бошад, ҷонро аз даст медиҳанд ва барои ҳамеша ба ҷаҳаннам мераванд“ (Сураи 13:102-140). Яъне, агар корҳои неки ӯ бештар бошанд, мусулмон ба бихишт меравад, ва агар – не, ӯ ба азобҳои абадӣ маҳкум мешавад.

Мувофиқи Китоби Муқаддас, мо бо ғайз ба воситаи имон наҷот меёбем, на ба воситаи аъмол. „Зеро ки шумо бо ғайз ба воситаи имон наҷот ёфтаед, ва ин на аз шумост, балки атои Худост, ва аз аъмол нест, то ки ҳеҷ кас фахр накунад“

(Эфс.2:8-9). „Ў моро на бар тибқи аъмоли одилонае ки мо мекардем, балки ба ҳасби марҳамати Худо начот дод“ (Тит.3:5).

Норасоии ҷидии ривояти Муҳаммад он аст, ки шаҳодати $\bar{y}$ 600 сол пас аз воқеаҳо тартиб дода шудааст, Аҳди Ҷадид нақлҳои шоҳидон ё онҳоеро медиҳад, ки маълумотро оиди ҳаёт ва хизмати Исои Масеҳ аз шоҳидон гирифтаанд: „Амали писандидаи Худо ин аст, ки ба Он Касе ки Ў фиристод, имон оваред“ (Юх.6:29).

МАСЕҲИЯТ

Чаро маҳз рӯҷӯи масеҳӣ ҳаққонӣ аст? Магар онро бо сабабҳои психологӣ маънидод кардан имкон надорад?

Вақте шахси имондор шаҳодати шахсии худро пешкаш мекунад, ҳамеша касе ёфт мешавад, ки эътироз карда меғӯяд, ки ҳар кас метавонад аз ин гуна таҷрибаи худ нақл кунад.

Мормон оиди оташе нақл мекунад, ки дар ҷони ӯ аланга гирифтааст, намояндаи дини шарқӣ – оиди осоиштагӣ ва оромӣ, касе дигар бошад – оиди хурсандии ба даст омада.

Чаро маҳз дар рӯҷӯ ба масеҳият як чизи махсусе ҳаст? Оё онҳоро танҳо ба худталқинкунӣ ё майл маънидод кардан мумкин нест?

Ҳақиқатан, дар замони мо бисёриҳо меғӯянд, ки таҷрибаи махсуси диниро аз сар гузаронданд, ки имкон додааст бо воқеияти оӣ робита пайдо кунад. Ва дар назари аввал шаҳодати шахси масеҳӣ, ки ҳақиқатро дарк кардааст, аз изҳороти дигарон фарқе надорад. Худи тасвири азсаргузарониҳои субъективӣ ҳанӯз ҳеҷ чизро исбот намекунад. Аммо меёре ҳаст, ки ҳаққонияти объективии шаҳодатро тасдиқ мекунад.

Рӯҷӯ ба масеҳият бо шахсияти Исои Масеҳ зич алоқаманд аст. Он на дар суҳан, балки дар далел асос ёфтааст. Исо чун Писари Худо ваколат доштани Худро исбот намуд. Ӯ одамонро даъват намуд, ки дар фаҳмидани Худо ва маъноии зиндагӣ ба Ӯ умед банданд. Ӯ гӯфт: „Ман омадаам, то ки онҳо ҳаёт ёбанд ва онро ба фаровонӣ дошта бошанд“ (Юх.10:10). Ба Исои Масеҳ имон оварда, одам бо Худои

Тавоно муносибатҳои шахсӣ пайдо мекунад, ва ин боиси дигаргуниҳо дар ҳаёти ӯ мегардад.

Масеҳӣ шудан – на натиҷаи қарори ботинӣ беҳтар шудан, ва на натиҷаи таъсири беруна мебошад (баръакс, бисёриҳо бар хилофи фишори дӯстон ва хешавандон ба Масеҳ имон меоваранд), балки танҳо кори Худо дар дили инсон аст. Ғайр аз он, ки масеҳӣ шудан объективӣ аст (асосӣ он – далели эҳёи Масеҳ аст), он умумӣ мебошад. Аз замони хизмати заминии Худ, Исо бисёр касони аслу насаб ва сатҳи маърифаташон гуногунро масеҳӣ гардондааст. Ва аз ҷиҳати ахлоқӣ гуногун будани ин одамон ба ягон хел шарт вобаста будани масеҳӣ шудани онро истисно мекунад. Тасаввур кунед, касе ба шумо мегӯяд, ки маънои ҳаётро ёфтааст. Ӯ мегӯяд, ки дар зиндагии ӯ дигаргуниҳоро чӣ гуна маънидод кардан мумкин аст, ва ҷавобро мешунавед: „Аз он вақте ки ман пӯсти тарбузро ба сарам гузошта мегардам, зиндагии ман дигаргун шудааст“.

Шумо аз дӯстони умумиятон мепурсед, ва маълум мешавад, ки ин шахс ҳақиқатан аз вақте ки ба сар пусти тарбузро пӯшидаст, дигаргун шудааст. Табиист, ки шумо доништан мехоҳед, ки оё ин хусусияти фардии ин шахс аст? Ва шумо ҷустани дигар шахсонро мекунад, ки ба сар пӯсти тарбузро гирифта гашта, дигаргун шуда бошанд. Пас аз ин шумо хулоса мебароред, ки таҷрибаи шахсии ин одам маҳсули субъективии шуури ӯст ва ба воқеияти объективӣ дахл надорад. Таҷрибаи масеҳӣ универсалӣ аст, ва ин агарчи худ аз худ ханӯз далели ҳаққонӣ будани он нест – водор мекунад, ки онро ба инобат гирем. Он аз боиси илоҳияти бешубҳаи Исои Масеҳ объективӣ аст.

Масеҳият ба ҷаҳон чӣ пешниҳод карда метавонад?

Дар замони мо одамон ба оянда хеле маъюсона (пессимистӣ) менигаранд. Пессимистҳо ҳамеша буданд, аммо ҳозир ҳисси

ноумедӣ афзун шудааст. Тарс аз оянда бо хатари истифодаи силоҳи қатли ом бештар мешавад.

Инак намунаҳое, ки таъби умумро иникос мекунад.

„Беш аз пеш аён мегардад, ки хатари бештарин барои инсон – на гуруснагӣ, на микробҳо, на саратон, – балки худи инсон аст“¹.

„Дар асл мушкилӣ дар дил ва фикри одамон аст. Гап на дар физика, балки дар этика (одоби рафтор) аст. Аз дигаргун намудани рӯҳи бади инсон дида, тағйир додани хусусиятҳои плутонӣ осонтар аст“².

„Имрӯзо худи зинда мондани инсоният ҳаёлпарастӣ аст“³.

Ҳисси ноумедӣ ва бемаъноии ҳаёт на танҳо дар ҳамзамонони мо аст. Бисёр касоне, ки дар пайи ин зиндагӣ чизеро намебинанд, дар ин бора гуфтаанд.

Бузургони замонҳои гузашта дар бораи марг чунин гуфтаанд.

„Одам мемирад, ва барои ӯ ҳаёт нест“ (Феокрит).

„Ҳамин ки рӯшноии кутӯҳи мо хомӯш мешавад, барои мо танҳо шаби абадӣ менамояд“ (Катулл).

Ва, инак, дар байни ҳамаи ин ноумедӣ, Исои Масеҳ умедро пешниҳод мекунад. Ӯ ба одам имконияти барқарор намудани муносибатҳо бо Худо ва зиндагии пурмаъно ба сар бурданро медиҳад.

„Ман омадаам, то ки онҳо ҳаёт ёбанд ва онро ба фаровонӣ дошта бошанд“ (Юҳ.10:10), – ваъда медиҳад Ӯ. Ва ин ҳаёти пурра ва фаровон давом дошта метавонад. Худо дар Исои Масеҳ, ки мегӯяд: „Ман қиёмат ва ҳаёт ҳастам; ҳар кӣ ба Ман имон оварад, агар бимирад ҳам, зинда хоҳад шуд; ва ҳар кӣ зинда бошад ва ба Ман имон оварад, то абад нахоҳад мурд“, ҳаёти абадиرو ваъда медиҳад (Юҳ.11:25:26).

Дар ҷаҳони ноустувор Худои абадӣ вучуд дорад, ки каломи Ӯ устувор аст. „Алаф хушк мешавад, гул пажмурда мегардад, вале Каломи Худои мо то абад қоим хоҳад буд“ (Иш.40:8). „Исои Масеҳ дируз ва имрӯз ва то абад айни ҳамон аст“ (Ибр.13:8).

¹ Карл Юне. „Epilogue“, *Modern Man in Search of a Soul*, New York, Rutledge Books. 1933.

² Алберт Эйнштейн, cited by Mead, 192.

³ Norman O.Brown, *Life against Death*, London, Sphere Books Ltd., 1968, 267.

Рассом Ралф Бартон, пеш аз он ки худкушӣ кунад, навишта буд: „Ман нохушиҳои кам, дӯстони бисёр ва муваффақияти зиёд доштам. Ман аз як зан ба зани дигар мерафтам, аз як хона ба хонаи дигар мекуҷидам, дар кишварҳои гуногун будам. Ва ман аз он хаста шудам, ки 24 соат дар як шабонарӯз ба худ машғулиятеро фикр карда барорам“⁴.

Ва, инак, он чӣ, ки Макбет оиди зиндагӣ гуфтааст: „Ҳаёт танҳо соя аст, ӯ дар сахна актёр аст. Нақши худро бозид, давутоз кард, шӯро ғавғо кард – ва ғойб шуд. Ҳаёт – афсона дар нақли аблаҳ аст. Он пур аз калимаҳои ғӯшхарош аст ва маъно надорад“⁵.

Ҳамаи ин аз он чӣ, ки ҳавворӣ Павлус пеш аз марг навиштааст, хеле фарқ дорад: „Зеро ки ман акнун қурбонии рехтанӣ мешавам, ва замони рихлатам расидааст. Дар кашмакаши неке талош кардам, давишро анҷом додам, имонро нигоҳ доштам; ва акнун барои ман тоҷи адолат муҳайё гардидааст, ки онро Худованд, Довари одил, дар он рӯз ба ман хоҳад дод; ва на танҳо ба ман, балки низ ба ҳамаи онҳое, ки зуҳури Ёро дӯст доштаанд“ (2Тим.4:6-8).

Ана ҳамин гуна умедро масеҳият ба ҷаҳон пешниҳод мекунад.

Оё масеҳият як нав „асобағал“ нест?

Чавонон бисёр вақт мегӯянд: „Масеҳият барои одамони сустирода аст“.

Ҳозир бисёр касон нуқтаи назари Карл Марксро пайравӣ мекунанд: „Дин афюн барои халқ аст“. Масеҳиёро чунин шахсоне меҳисобанд, ки ба чизе эҳтиёҷ доранд, ки барои дар бесомониҳои зиндагӣ қардан ёрӣ расонад. Касе барои ин мақсад ба май рӯ меоварад, дигаре – ба маводи нашъаовар, сеюмӣ – ба масеҳият. Ба ҳамаи мо дар зиндагӣ тақияҳо даркор аст. Дар баъзе лаҳзаҳо мо тоб оварда наметавонем

⁴ Billy Bright, *Jesus and the Intellectual*.

⁵ Тарҷумаи Б. Пастернак, Вилиям Шекспир. Фочиаҳо. Адабиёти бадеӣ. 1983, 225.

ва ба дастгирӣ эҳтиёҷ дорем. Ва масъала дар он аст, ки оё масеҳият дар ҳақиқат аз май, маводи мухаддир ва дигар „асобағалҳо“-и андешида баровардаи одамон фарқ мекунад?“

Ҳақиқатан, эҳтиёҷоти психологӣ, тарс аз хатар, беморӣ ва марг вучуд доранд, ки метавонистанд одамро водор кунанд, ки мавҷудияти Худро инкор кунем.

Агностик ва атеист далелҳои худро истифода мебаранд, то ки аз маъсулият дар назди Ў канораҷӯӣ кунанд. Охир инсоният нисбати Худои Китоби Муқаддас – тавоно, ҳамадон, одил, муқаддас, ки ҷаҳонро барои гуноҳ доварӣ қарданист, бепарво буда наметавонад. Ба одам ҳатман чизе даркор, ки барои давом додани зиндагии бофароғат ёрӣ расонад.

Ин ғояро Олдос Хаксли тавсия намудааст: „Ман нахостам, ки ҷаҳон маъно дошта бошад: пас ман фарз қардам, ки чунин аст ва бе ҳеҷ душворӣ бар ғоидаи ин тахмин далелҳои қаноатбахш ёфта тавонистам... Барои ҳуди ман, чун барои бисёри ҳамзамононам, фалсафаи бемаъноӣ ба таври назаррас силоҳи озодӣ буд. Озодии дилҳо дар айни замон, озодӣ аз системаи сиёсӣ – иқтисодии муайян ва озодӣ аз системаи муайяни ахлоқӣ буд“⁶.

Имони масеҳӣ дар эҳтиёҷи психологӣ асос наёфтааст. Ҳа, ин чун ҷавоб ба зарурияти тақия қардан ба чизе пайдо шуда метавонист, аммо моҳият дар он аст, ки он дар асл чӣ гуна пайдо шудааст.

Мо боз ба маъсалаи шахсияти Исои Масеҳ бармегардем. Оё ҳақиқатан маҳз ба Ў тақия қардан даркор аст, ё ба ягон чизи дигар низ тақия қардан мумкин аст?

Ҷавобро Худи Ў додааст: „Пас, ҳар кӣ ин суҳанони Маро бишнавад ва онҳоро ба ҷо оварад, ўро ба марди оқиле монанд мекунам, ки хонаи худро бар санг бино қард; ва борон борида, селобҳо равои шуд, ва бодҳо вазида, ба он хона фишор овард; лекин он фуруғ нарафт, чунки бар санг бино шуда буд. Ва ҳар кӣ ин суҳанони Маро бишнавад ва ба ҷо наоварад, ба марди нодоне монанд аст, ки хонаи худро бар реғ бино қард; ва борон борида, селобҳо равои шуд, ва бодҳо

⁶ Мақсадҳо ва воситаҳо“, <http://www.rustrana.ru/comment.php.?nid=31464>.

вазида, ба он хона фишор овард; ва он хона фурӯ рафт, ва харобии он бузург буд“ (Мат.7:24-27).

Дигар хел карда гўем, будани асобағал дар назар дорад, ки (а) беморӣ ё ягон хел маъюбӣ ҳаст ва (б) одам ба чунин воситаи ёридиҳанда рӯ меоварад.

Дарҳол саволҳо ба миён меоянд. Аввалан, оё мушкилӣ воқеист ё ҳаёлӣ? Ва, сониян, оё воситаи истифодашаванда таъсирбахш аст?

Нуқтаи назари масеҳӣ аз он иборат аст, ки гуноҳ мушкилии воқеист, на ҳаёлӣ. Воситаи ҳалли он на дин – ҳамчун „афюн“ ё „асобағал“, – балки муносибатҳои зинда бо Исои Масеҳ аст.

Оре, мо бо маънои муайян масеҳиятро таъягоҳ мешуморем, аммо он инчунин асоси ҳаёт ва ҳақиқат мебошад.

Ба агар Исо Худо бошад, ва дар Ҷолҷолто барои гунноҳон мо мурда бошад, ва мо барои мушоракат бо Худо ба воситаи Ў офарида шуда бошем, мо метавонем Ўро дар ҳама маъно „таъягоҳ“ номем, чуноне ки шабакаи барқӣ барои чароғи электрикӣ „таъягоҳ“ аст. Чуноне ки лампа танҳо дар ҳолати ба васлак пайваст будан кор мекунад, мо низ, танҳо ҳангоми муошират кардан бо Худо ба воситаи Исои Масеҳ, пурра ва дуруст амал мекунем.

Чи тавр одам масеҳӣ мешавад?

„Чуноне ки подшоҳон ва одамони бузургтарин мисли одамони оддӣ зода мешаванд, донишманд низ айнан монанди шахси нодонтарин масеҳӣ мешавад. Барои ҳеҷ кас ҳеҷ гоҳ истисное нест. Исо хеле возеҳу равшан гуфт: „...касе наметавонад назди Падар ояд, магар ин ки ба василаи Ман“ (Юҳ.14:6)⁷.

Ў гуфт, ки „кас агар аз олами боло таввалуд наёбад, малакути Худоро дида наметавонад“ (Юҳ.3:3). Зодашавии нав аз он иборат аст, ки одам аз самими қалб ба Исои Масеҳ чун ба

⁷ Francis Shaeffer, *True Spirituality*, 1.

Худованд ва Начотдиханда бовар мекунад. Хангоме ки мо ба ҷаҳон ҷисман зода мешавем, мо рӯҳан мурда ҳастем, ва бинобар ин муҳтоҷ ба зодашавии рӯҳонӣ ҳастем. Он ду тараф дорад.

Пеш аз ҳама, мо нотавонии худро дарк мекунем: мо гуноҳкороне ҳастем, ки ба ёрӣ мӯҳтоҷанд. Гуноҳкор кист? Вай касест, ки аз Худо ҷудо аст, бо роҳи худ меравад ва аз сабаби гуноҳкории худ мустақилона ба назди Худо баргашта наметавонад.

Гуноҳ – ғурур ва ба худ нигаронидани тамоми диққат аст.

Мо ба Начотдиханда эҳтиёҷ будани худро эътироф мекунем, зеро Ё он чиро, ки худӣ мо иҷро карда наметавонем, иҷро мекунад. Ҳамаи мо гуноҳ кардаем, қонуни Худоро вайрон кардаем ва сазовори ҷазо ҳастем. Чуноне ки дар Китоби Муқаддас навишта шудааст, „музди гуноҳ мамот аст“ (Рум.6:23). Ва Масеҳ, ягона шахси бегуноҳ, дар салиб ба ҷои мо мурд.

Сипас, хангоме ки мо ноилоҷ будани ҳолати худро дарк мекунем ва мефаҳмем, ки Исои Масеҳ ба мо илоҷ пешниҳод мекунад, мо „бахшоиши ғайбӣ Худоро, ки ҳаёти ҷовидонист ба воситаи Худованди мо Исои Масеҳ“, қабул мекунем (Рум.6:23).

Ҳамин тариқ мо рӯҳан зода мешавем.

Ин осон аст, ва бинобар ин ҳатто кӯдак ин корро карда метавонад. Аммо ин кор душвор низ ҳаст, чунки эътирофи нотавонии худро металабад. Исо гуфт: „Ба ростӣ ба шумо мегӯям: агар рӯчӣ накунед ва монанди кӯдакон нашавед, ба Малакути Осмон нахоҳед даромад“ (Мат.18:3).

Оё шумо ин корро кардаед? Оё шумо аз олами боло зода шудаед? Агар шумо инро хоҳед, метавонед чунин дуо кунед: „Худовандо, ман медонам, ки гуноҳкор ҳастам, ва худам аз ӯҳдаи ин баромада наметавонам. Ту роҳи мегӯям, ки барои ман мурдӣ, ва акнун ман чуноне ки метавонам, ба Ту чун ба Худованд ва Начотдихандаи худ бовар мекунам, ба номи Исои Масеҳ. Омин“.

Дарк кардан муҳим аст, ки гап на дар талаффузи матн аст,- дар худӣ ин калимаҳо ягон ҷизӣ мӯъҷизанок нест. Гап дар самимияти хоҳиши ба Масеҳ таваккал кардан аст.

ИМОНИ НАҶОТБАХШ

Дар калисо ин қадар риёкорӣ аст. Масеҳӣ шудан чӣ лозим аст?

Яке аз баҳонаҳои маъмули қабул накардани масеҳият аз он иборат аст, ки дар калисо (ҳам дар гузашта ва ҳам дар замони мо) риёкорӣ бисёр аст. Одамон ба бадие, ки аз номи Исо карда мешуд, ишора мекунанд, масалан инквизитсия, довариҳо бар чодугарзанон ва дигар бадкирдориҳо.

Ғайр аз ин, намунаҳои ҳозира низ ҳастанд, ки воизон, диаконҳо, ходимони калисо дар майзадагӣ, зинокорӣ ва дигар бадкирдориҳо ба даст афтодаанд, ки ин ба он чӣ, ки онҳо аз минбар эълон мекунанд, мухолиф аст. Ин барои бисёриҳо асос мешавад, ки чунин гӯянд: „Агар ин масеҳият бошад, ман бо он ҳеҷ умумият доштан намехоҳам“.

Бояд икром шуд, ки дар калисо ҳақиқатан риёкорон буданд ва ҳастанд. Риёкор шахсе аст, ки дурӯягӣ мекунад: як чизро мегӯяд ва тамоман чизи дигарро мекунад.

Аммо он далел, ки дар калисо фиребгарон ҳастанд, маъно надорад, ки ҳамаи масеҳиён ин гуна ҳастанд. Бисёр намунаҳои одамонро овардан мумкин аст, ки дар зиндагӣ таълимоти Масеҳро софдилона пайравӣ мекунанд. Оре, масеҳиён одамони идеалӣ нестанд, аммо на ҳамаи онҳо риёкоранд.

Инчунин ақидае хатое ҳаст, гӯе масеҳиён мегӯянд, ки гуноҳ намекунанд. Лекин ҳақиқат маҳз дар он аст, ки худро масеҳӣ эълон кардан – гуноҳкор будани худро эътироф намудан аст (1Юх.1:5).

Ҳамаи имондорон, аз ҷумла – ходимони калисо низ – одамони ба гуноҳ моил мебошанд. Аммо идеалӣ набудани

одам маънои онро надорад, ки ў фиребгар аст. Комил набудани одамон ҳақиқатро барҳам намедиҳад.

Исои Масеҳ оиди дурўягӣ суханони қатъӣ гуфтааст – пеш аз ҳама дар бораи риёкории роҳбарони динии он замон. Ў қомилан аниқ ба онҳо мегӯяд: „Вой бар холи шумо, эй китобдонон ва фарисиёни риёкор, ки баҳр ва хушкиро давр мезанед, то якеро ба дини худ гардонед; ва ҳангоме ки ин ба шумо муяссар шавад, вайро ду баробар аз худатон зиёдтар писари дўзах месозед“ (Мат.23:15).

Одамон ҳақиқатан метавонанд зери таъсири водоркунандаҳои нодуруст ба хизмат рӯ оваранд, ва ҳақиқатан имонро беобрӯ карда метавонанд. Чунин рафтор намуда, онҳо гуноҳ мекунанд, ва Китоби Муқаддас инро маҳкум месозад.

Масеҳият на дар рафтори шахсони алоҳида, балки дар Исои Масеҳ, ки Ў дурўғӯй набуд, асос ёфтааст. Ҳаёти Ў ба таълимоташ мувофиқат мекард, ва шогирдони Ў, ки се сол бо Ў буданд, дар Ў номукаммалии номунтазамиро надиданд.

Ҳаққонияти масеҳият на ба амалҳое, ки ба номи Исо карда мешавад, балки ба Худи Масеҳ вобастаанд.

Ишора ба шахсе, ки худро на он тавре ки ҳаст, вонамуд мекунад, – нобоварио сафед карда наметавонад. Масеҳии риёкор низ, ки номукаммалии худро нишон медиҳад, сазовори маҳкумият аст.

Тасаввур кунед, ки сарвари ширкати истеҳсолкунандаи автомобилҳо маҳсулоти худро таъриф карда, мегӯяд, ки мошинҳои ў беҳтарин мебошанд, ва ҳама боянд ба онҳо савор шаванд.

Ва инак шумо мефаҳмед, ки худӣ ў дар мошини фирмаи рақобаткунанда савор шуда мегардад. Охир, ў фиребгар аст! – мегӯед шумо.

Агар ў ҳақиқатан ба гуфтаҳои худ бовар мекард, ба мошини истеҳсоли худаш савор шуда мегашт. Ва риёкор будани ў ҳануз истисно намекунад, ки мошинҳои фирмаи ў ҳақиқатан беҳтарин буда метавонанд.

Оиди масеҳият низ ҳаминро гуфтан мумкин аст. Имконияти ба суҳанон мувофиқат накардани ҳаёти амалии одамон далели он нест, ки масеҳият ҳаққонӣ нест.

Агар одам имконияти оиди масеҳият шуниданро надошта бошад – чӣ?

Новобаста ба мавзӯи сӯҳбат, ҳамеша саволе дода мешавад, ки мақсадаш соқит намудани маъсулияти одам аст.

Пеш аз ҳама бояд зикр кард, ки ҳаққонӣ будани таълимоти масеҳӣ ба ҷавоби ин савол вобаста нест – ҳаққонияти масеҳиятро аз мурдагон эҳё шудани Исои Масеҳ исбот намудааст. Яъне он на дар эътиборнокии таълимот, балки дар тафсир аст.

Ҷавоби беҳтаринро худи Навиштаҳо медиҳанд. Дар он комилан равшан шудааст, ки танҳо ба воситаи Исои Масеҳ назди Худо омадан мумкин аст.

„Касе наметавонад назди Падар ояд, магар ин ки ба василаи Ман“ (Юҳ.14:6). Бахшида шудан ва ҳаёти абадиро танҳо дар он роҳе, ки Ё нишон додааст, ба даст овардан мумкин аст. Ақидае ҳаст, ки аз ин суханон хулосае бармеояд, ки ҳамаи онҳое ки оиди Исо нашуниданд, ба таври автоматӣ маҳкум шудаанд. Аммо мо инро намедонем. Дар Навиштаҳо бевосита гуфта нашудааст, ки касе ки ҳеч чиз оиди Исо нашунудааст, начот ёфта наметавонад, аммо мо чунин фикр мекунем, ки имконияти тавба кардан ба ҳар кас дода намешавад. Аммо Худо ҳеҷ касро аз имконият маҳрум намекунад, – новобаста ба он ки ӯ кай ва дар кучо зода шуда бошад.

Исо мегӯяд: „Агар касе хоҳад иродаи Ёро ба амал оварад, дар бораи ин таълим хоҳад донист, ки оё он аз Худост, ё ки Ман аз Худ сухан мегӯям“ (Юҳ.7:17).

Китоби Муқаддас инчунин таълим медиҳад, ки ҳеҷ кас худро сафед карда наметавонад, „зеро ки он чи дар бораи Худо доништан мумкин аст, ба онҳо маълум аст, чунки Худо ба онҳо маълум кардааст; зеро ки моҳияти нонамоёни Ё, яъне қуввати ҷовидонӣ ва Илоҳияти Ё, аз ҳилқати олам ба воситаи дидани офаридаҳояш ба назар намоён аст, бинобар ин онҳо ҳеҷ узре надоранд“ (Рум.1:19-20).

Одам мавҷудияти Офаридгорро дарк мекунад, чунки офаридаҳои Ё дар бораи Ё шаҳодат медиҳанд. Аммо ҳарчанд

одамон бисёр тасдиқҳои мавҷудияти Худоро доранд, дидаву дониста онҳоро сарфи назар мекунанд, чунки дилҳояшон пур аз бадӣ аст.

Чуноне ки Китоби Муқаддас меғӯяд, „беимонон ростиро бо шарорат поймол мекунанд“ (Рум.1:18). Зиёда аз ин, „касе толиби Худо нест“ (Рум.3:11). Яъне, маъсала на дар он аст, ки Худо Каломи Худро ба ҷӯяндаи ҳақиқат намедихад.

Аз Навиштаҳо мо медонем, ки Худо „намехоҳад, ки касе нобуд шавад, балки ҳама ба тавба рӯ оваранд“ (2Пет.3:9). Ин оиди он меғӯяд, ки Худо ба онҳое низ, ки Хушхабарро нашуниданд, тавваҷҷӯҳ дорад. Ва Ў Писари Худро ба марғ фиристода, инро нишон дод: „Лекин Худо муҳаббати Худро нисбат ба мо бо ҳамин исбот мекунад, ки ҳангоме ки ҳанӯз гунаҳкор будем, Масеҳ барои мо мурд“ (Рум.5:8).

Китоби Муқаддас таълим медиҳад, ки Худо ҷаҳонро одилона доварӣ хоҳад кард: „Зеро ки Ў рӯзеро муқаррар намудааст, ки аҳли ҷаҳонро ба василае Марде ки баргузидаи Ўст, аз рӯи инсоф доварӣ кунад, ва барои он ки инро ба ҳама исбот намояд, Ўро аз мурдагон эҳё кард“ (Аъм.17:31). Ин маънои онро дорад, ки ҳама чиз ба ҳисоб гирифта мешавад, ва ҳеҷ кас Худоро дар ноинсофӣ айбдор карда наметавонад.

Яъне мо медонем, ки доварии Худо аз рӯи инсоф хоҳад буд. Ва ин барои касоне ки савол медиҳанд, ки Худо бо онҳое, ки дар бораи Исо нашунудаанд, чӣ мекунад, ҷавоби кофӣ мебошад.

Мувофиқи Навиштаҳо, рӯҷӯъкардагон аз байни ҳамаи халқҳои замин хоҳанд буд: „Зеро ки Ту забҳ шудӣ ва бо Хуни Худ моро барои Худо аз ҳар сибт ва забон ва қавм ва қабила харидӣ“ (Ваҳй 5:9).

Китоби Муқаддас намунае шахсиро меоварад, ки ба бисёр касони замони мо монанд нест. Номи Ў Корнилиус буд. Ў хеле диндор буд ва доимо ба Худо дуо мекард. Ў оиди Исои Масеҳ намедонист, аммо самимона аз Худо хоҳиш мекард, ки Худро ба ӯ ошкор намояд. Ва Худо дуоҳои ӯро иҷобат намуд: хавворӣ Петрусо ба назди ӯ фиристод, то ба ӯ оиди Исо нақл кунад. Ва Корнилиус Хушхабарро шунида, Масеҳро чун

Начотдиҳандаи Худ қабул намуд. Ин намуна аз он мегӯяд, ки ҳар касе ки самимона Худоро доништан меҳаҳад, дар бораи Исо мешунавад.

Дар замони мо одамоне ҳастанд, ки чун Корниlius барои он дуо мекунад, ки Худои дар ҳақиқат зиндари бинанд, ва онҳо новобаста аз ҷои зисташон, ҷавоби дуоҳояшонро мегиранд. Хавворӣ Петрус мегӯяд: „Акнун яқин доништан, ки Худо рӯйбинӣ надорад. Ва аз ҳар қавм ҳар ки аз Ё тарсад ва аз рӯи адолат рафтор кунад, дар ҳузури Ё мақбул аст“ (Аъм.10:34-35).

Китоби Муқаддас намунаи дигар одамонро низ медиҳад, ки Худо онҳоро қабул кард, агарчи дониши онҳо оиди Ё маҳдуд буд. Роҳоби фоҳиша оиди Худо хеле кам медонист, аммо ба қатори имондорон мансуб доништа шудааст (Ехуш.2:9; Ибр.11:31).

Наамони арамайӣ бо Худо озоиштагӣ пайдо намуд, чунки имон овард (4 Подш.5:15-19). Дар ҷавоб ба маъвизаи пайғамбар Юнус будпарастони Нинве тавба карданд (Юн.3:5).

Ҳеҷ кас барои он, ки оиди Исои Масеҳ нашунидааст, маҳкум намешавад.

„Онҳое ки дорой шариат набуда, гуноҳ кардаанд, берун аз шариат низ ҳалок ҳаҳанд шуд; вале онҳое ки дорой шариат буда, гуноҳ кардаанд, аз рӯи шариат маҳкум ҳаҳанд шуд, – чунки на шунавандагони шариат пеши Худо одиланд, балки иҷрокунавандагони шариат сафед карда ҳаҳанд шуд; зеро, ҳар гоҳ халқҳое ки шариат надоранд, табиатан фармудаҳои шариатро ба ҷо меоваранд, онҳо шариат надошта бошанд ҳам, ҳудашон барои худ шариат ҳаҳанд. Рафторашон нишон медиҳад, ки амали шариат дар дилашон навишта шудааст; вичдон ва афкорашон низ, ки якдигарро гоҳе айбдор ва гоҳе сафед мекунад, дар ин бобат гувоҳӣ медиҳанд, – дар ҳамон рӯзе ки Худо, ба ҳасби башорати ман, асрори одамонро ба воситаи Исои Масеҳ доварӣ ҳаҳад кард“ (Рум.2:12-16).

Мо мебинем, ки ҳеҷ кас Худоро дар беадолатӣ айбдор карда наметавонад. Ва маъсалаи тақдири дигар одамон маъсулияти шахсии шуморо дар назди Худо бартараф намекунад.

Шояд мо ҷавоби ба ҳама фаҳморо оиди савол дар бораи тақдири онҳое, ки дар бораи Масеҳ нашунидаанд, намеёбем, аммо ба саволҳои дигар Китоби Муқаддас ҷавоби равшан медиҳад.

Касе замоне гуфтааст: „Бисёр чизҳоро дар Китоби Муқаддас фаҳмида наметавонам, бисёр чизҳоро ба фикрам, мефаҳмам, аммо бисёр чизҳоро нафаҳмида наметавонам“.

Оё Худо одамонро, ки хеле диндор ва самимӣ, аммо масеҳӣ нестанд, қабул мекунад?

Одам метавонад самимӣ бошад, аммо ӯ метавонад самимона хато кунад. Китоби Муқаддас мегӯяд, ки „роҳе ҳаст, ки ба назари кас рост менамояд, вале оқибаташ роҳҳои мамонт аст“ (Мас.16:25).

Ҳолатҳое мешаванд, ки касе силохро ба тарафи касе равона мекунад ва самимона бовар мекунад, ки он тир надорад, аммо он мепаронад, ва шахсе ки кулангро зер кардааст, мегӯяд: „Ман намедонистам, ки он тир дошт“.

Ӯ тамоман самимӣ бадӣ намехост, аммо гап дар он аст, ки ӯ самимона хато мекард. Агар нуқтаи назаре, ки шумо онро пайравӣ мекунад, хато бошад, як ҳуди самимият кофӣ нест. Ҳеч гуна самимият мурдари ба ҳаёт баргардонида наметавонад.

Ҳавворӣ Павлус таълим медиҳад, ки риояи дин барои ҳеҷ кас узре буда наметавонад, он танҳо айбиро бештар карда метавонад. Агар сухан танҳо аз бутпарастон равад, Павлус мегӯяд, ки дини онҳо ҳақиқатро вайрон мекунад: „Онҳо ростии Худоро бо дурӯғ иваз карданд“ (Рум.1:25).

Онҳо ба ҷои Офаридгор, офаридари парастииш мекунанд. Ин бутпарастӣ аст, ва парастии бутҳо таҳқири эътирофи Худост, ва Худо ба ин таҳаммул карда наметавонад.

„Туро худоёни дигар, ҷуз Ман, набояд бошад. Санаме ва ҳар сурате аз он чи дар осмон болост, ва аз он чи дар замин аз

поён аст, ва аз он чи дар об аз зери замин аст, барои худ насоз. Ба онҳо сачда набар ва онҳоро ибодат накун; зеро ки Ман Худованд Худои ту ҳастам, Худои ғаюре ҳастам“ (Хур.20:3-5).

Ҳамин тариқ, шахси диндоре ки Худои қалбакиро парастииш мекунад, ҳар қадар самимона ин корро кунад ҳам, ҳеҷ афзалият надорад. Агар шумо ба кино даромада натавониста бошед, фарқ надорад, ки барои билет чанд пул нарасид-дахяк ё нисфи арзиши он. Агар касе ба дурӯғ бовар кунад, аҳамият надорад, ки то чӣ андоза ӯ самимӣ аст: барои назди Худо рафтан чизи даркорӣ намерасад.

Худо меъёри муаянро муқаррар намудааст: Ӯ танҳо онҳоеро қабул мекунад, ки ба воситаи Исои Масеҳ назди Ӯ меоянд, зеро „дар зери осмон ҳеҷ исми дигаре ба одамон ато нашудааст, то ки ба василаи он наҷот ёбем“ (Аъм.4:12).

Агар масеҳият ин қадар хуб бошад, чаро масеҳиён ин қадар кам ҳастанд?

Масеҳиён ҳамеша ақаллият буданд. Бисёр ҳамзамонони мо Масеҳро чун Наҷотдиҳандаи худ қабул намекунанд. Исо огоҳ карда буд, ки маҳз ҳамин тавр хоҳад буд: „Зеро танг аст он дар ва душвор аст он роҳе ки сӯи ҳаёт мебарад, ва ёбандагони он кам ҳастанд“ (Мат.7:14). Ҳамеша чунин буд. Якчанд сабабҳои ҳастанд, ки аз боиси он бисёрон Масеҳро рад мекунанд.

Яке аз сабабҳои он, ки одамон масеҳӣ намешаванд, ин нодонӣ аст. Ин надонистани Худо ва Исои Масеҳ не, балки надонистани далелҳои тасдиқкунандаи масеҳият аст. Гоҳо одамон дидаву дониста ин мавқеъро ишғол мекунанд. Баъзеҳо тамоман бовар кардан намехоҳанд, дигарон худро нороҳат карда, бо таълимоти Масеҳ шинос шудан намехоҳанд. Баъзеҳо аз боиси ягон гуноҳи муайян Исоро қабул кардан намехоҳанд. Чунин шахс мефаҳмад, ки имон оварда ӯ бояд ин гуноҳи худро бас кунад, аммо ӯ инро намехоҳад. Чуноне ки Исо гуфт: „Ва ҳукм ин аст, ки нур ба ҷаҳон омад; вале

мардум торикиро бештар аз рӯшноӣ дӯст доштанд... то ки аъмолашон ошкор нашавад“ (Юҳ.3:19-20).

Бисёриҳо гуноҳи худро чунин дӯст медоранд, ки ба хотири он аз баҳри осмонҳои бихишт мебароянд. Охир, барои масеҳӣ шудан шахс бояд аз гуноҳҳояш тавба кунад, аммо ӯ инро намехоҳад, агарчи Исо огоҳ мекунад: „Агар тавба накунад... нобуд хоҳед шуд“ (Лук.13:3).

Ғайр аз ин, одамоне Исо барои он қабул кардан намехоҳанд, ки тамоми диққаташонро ба худ нигаронидаанд. Касе гуфтааст (ва, ба фикрам, дуруст), ки масеҳият – дини осонтарин ва душвортарини ҷаҳон аст.

Осонтарин барои он, ки ҳамаи он чиро, ки кардан даркор аст, Худо аллакай ба ҷои мо кардааст, ва ба кори кардаи Исо чизеро илова кардан мумкин нест.

Душвортарин – чунки мо бояд иқдор шавем, ба худ ва ба Худо, ки мо барои наҷоти худ ҳеҷ коре карда наметавонем. Аммо инро ғурури мо қабул намекунад, чунки мо худамон худро ба таври худ наҷот додан меҷӯем. Мо худамон қоидахоро мукаммал кардан меҷӯем, аммо Худо моро танҳо бо қоидаҳои Худаш қабул мекунад, ва маҳз ҳамин чиз бисёрихоро бозмедорад.

Сабабҳои масеҳиятро қабул накардани одамоне бисёранд, аммо ҳеҷ кадоми онҳо ҷиддӣ нестанд.

Оё ҳақиқатан масеҳият мантиқист, ё мо танҳо он чиро, ки меҷӯем, ҳамчун ҳақиқат вонамуд мекунем?

Чеймс Хаври Чонсон чунин гуфтааст:

„Динҳо ба мантиқ мувофиқат намеkunанд. На фарштагон ҳастанд, на девҳо, на рӯҳҳо, на ҷодугарон, на мӯъҷизаҳо. Ин хурофотҳо барои он дастгирӣ карда мешаванд, то одамони зудбодар фикр кунанд, ки ба ходимони динӣ пул дода, онҳо дорои ҳусни таваҷҷӯҳи ягон Худо мешаванд. Ҳеҷ чизи

фавкуттабиӣ – мухалифи қонунҳои табиӣ вучуд надорад¹. Аз боиси он, ки имондорон ба илҳомии илоҳӣ доштани Китоби Муқаддас, ба мӯъҷизаҳо ва ба эҳёи Исои Масеҳ бовар мекунанд, бисёр вақт онҳоро дар „куштани майнаи худ“ айбдор мекунанд. Одамон чунин меҳисобанд, ки масеҳият дар нодонӣ асос ёфтааст, ва имон кӯр ва ғайриратсионалӣ аст, ва бо воқеият мутобиқ аст. Китоби Муқаддас имондор ва беимонро водор мекунад, ки фикр кунад.

Исо фармудааст: „Худованд Худои худро бо тамоми дили ту ва бо тамоми чони ту ва бо тамоми хуши ту дӯст бидор“ (Мат.22:37). Ҳавворӣ Павлус ба Тимотиюс мегӯяд: „Зеро медонам, ки ба Кӣ имон овардаам“ (2 Тим.1:12) ва ба Таслўникиён мегӯяд: „Ҳама чизро озмоиш кунед, чизи хубро нигоҳ доред“ (1 Тасл.5:21).

Юҳаннои инчилнавис насихат мекунад: „Рӯҳҳоро имтиҳон кунед, ки оё аз Худо ҳастанд“ (1Юҳ.4:1). Ҳамаи ин истифодаи ҷиддии имкониятҳои ақлиро металабад.

Инро намунаҳои зерин низ тасдиқ мекунад.

„Чун Исо дид, ки вай оқилона ҷавоб дод, ба вай гуфт: „Ту аз Малакути Худо дур нестӣ“ (Марқ.12:34).

„Боз бисёр мӯъҷизоти дигаре Исо дар назди шогирдонаш нишон дод, ки дар ин китоб навишта нашуд; аммо ин қадараш навишта шуд, то шумо имон оваред, ки Исо Масеҳ ва Писари Худост; ва имон оварда, ба исми Ӯ ҳаёт ёбед“ (Юҳ.20:30-31).

„Ба онҳо низ, баъд аз азобу уқубаташ, бо далелҳои бисёр Худро зинда нишон дод ва дар давоми чихил рӯз ба онҳо зоҳир шуда, дар бораи Малакути Худо сухан гуфт“ (Аъмол 1:3).

„Ва дар он хусус дуо мегӯям, ки муҳаббати шумо дар дониш ва мулоҳизакорӣ торафт афзунтар гардад, то шумо дарк намоед, ки чӣ беҳтар аст, барои он ки дар рӯзи Масеҳ пок ва беайб бошед“ (Флп.1:9-10).

„То ки Худои Исои Масеҳи Худованди мо, Падари ҷалол рӯҳи ҳикмат ва ваҳйро барои шинохтани Ӯ ба шумо ато

¹ *Religion is a Gigantic Froud*, San Diego, Calif: The thinkers Club, Box 2832, Dept. RG.

намоёд, ва чашмони дили шуморо равшан созад, то шумо бидонед, ки умеди даъвати Ў аз чи иборат аст, ва сарвати чалоли мероси Ў барои муқаддасон чӣ гуна аст“ (Эф.1:17-18).

„Ба мулоҳизакорон сухан мегӯям: дар бораи он чи мегӯям, худатом мулоҳиза кунед“ (1 Қўр.10:15).

Ягон чиз дар Навиштаҷот нишон наметаҳад, ки имон ба бемулоҳизакорӣ баробар шавад. Дар Паймони Қадим Худо муҳимияти мантиқро таъкид мекунад. Ба воситаи Мусо ва Ҳорун Ў муъҷиза мекунад, ки ба фиръавн миссияи илоҳӣ будани онҳоро исбот кунад (Ҳур.7:9). Ў ба ҳалқи Исроил насиҳат метаҳад ба нубуватҳои анбиё, ки иҷро намешаванд, диққат надиханд (Тақ.Шар.18:22).

Ў ба бутҳо қувваи худро нишон додан пешниҳод мекунад. „Даъвои худро арз намоед, – мегӯяд Худованд. Далелҳои қатъии худро пешниҳод кунед, – мегӯяд Подшоҳи Яъқуб. Бигзор бутҳо он чиро, ки рӯй хоҳад дод, ба мо пешниҳод карда, баён намоянд; вақоеи пешина чист? – бигӯед, ва мо фикр ронда, оқибати онро хоҳем донист; ё ки вақоеи ояндаро ба мо пешгӯӣ намоед. Он чиро, ки баъд аз ин ба вуқӯъ хоҳад омад, баён кунед, ва мо хоҳем донист, ки шумо худо ҳастед; ягон кори неке ё баде бикунед, то ки мабхут шавем ва якҷоя бубинем“ (Иш.41:21-23).

Аз ин сабаб, ки онҳо ин корро кардан наметавонанд, Худо хулоса мебарорад: „Аммо шумо ночиз ҳастед, ва амали шумо ҳечу пуч аст, ва ҳар кӣ шуморо ихтиёр кунад, зишт аст“ (Иш.41:24).

Бисёрии масеҳиён наметавонанд, барои чӣ онҳо ба Исо имон оварданд, аммо Навиштаҷот таъкид мекунад, ки онҳо бояд инро донанд: „Ҳамеша тайёр бошед, ки ба ҳар касе ки аз шумо дар бораи умедатон ҳисоб талаб кунад, бо фурӯтанӣ ва эҳтиром ҷавоб диҳед“ (1Пет.3:15).

Лекин ин далел масеҳиятро беасос намекунад, он фақат нишон метаҳад, ки масеҳиёни бемулоҳизакор ҳам ҳастанд. Агар баъзеи онҳо позитсияи худро фикр накарданд, ин ба ҳақиқат будани масеҳият таъсир намекунад. Асоси он – шахсияти Исои Масеҳ, на ин ки хислати ягон масеҳии алоҳида.

Мо мебинем, ки Библия даъват мекунад, ки мо шуур ва мантикро ғаёлона истифода барем, вақте ки мо позитсияи худро нисбати Исои Масеҳ тартиб медиҳем. Масеҳият бошуурона ва оқилона, лекин қарори ба назди Исо омадан на фақат аз шуур мебарояд. Дар ин ҷо имон лозим аст – аммо имон асос ёфтааст дар фактҳо, на ин ки дар умеди хира.

Имрӯз бисёриҳо имони масеҳиро тасаввур мекунанд ҳамчун ҷаҳиш ба беҳабарӣ. Ҳақиқаттан он як кадам ба суи рушнӣ мебошад. Ҳавории Павлус, вақте ки таълимоти масеҳиро ба подшоҳи беимон мефаҳмонд, ӯ мегӯфт: „Подшоҳе ки дар ҳузураш далерона сухан меронам, аз ин вокиф аст; ман яқин дорам, ки чизе дар ин бора аз ӯ пӯшида нест, зеро ки ин дар хилватгоҳе воқеъ нашудааст“ (Аъм.26:26).

Далелҳо оиди Исо ба ин подшоҳ ва дигар ҳамзамононаш маълум буданд. Ҳар кас метавонист онҳоро тадқиқ намуда, хулоса барорад. Исо мӯъҷизаҳоро ошкоро ба амал меовард, бинобар ин масеҳиён одамонро даъват менамуданд, ки „худашон хулоса бароранд“.

Ба касоне ки савол медоданд, онҳо „танҳо бовар кун“ намегуфтанд. Онҳо хоҳиши фаҳмидан ва ба ҳаққонияти таълимот боварӣ ҳосил карданро дастгирӣ менамуданд (Аъм.17:11).

Таълимоти масеҳӣ на танҳо барои тафтиш кушода аст, балки доимо ба ҳамин гуна тафтиш рӯ ба рӯ мешавад. Ғайримасеҳиён онро бо ҷиддият тадқиқ мекунанд, то далели нодурустии онро ёбанд. Ёфт шудани чунин далелҳо – масалан шаҳодати он, ки эҳёшавӣ набуд, – асосҳои масеҳиятро суст карда метавонист.

Бисёриҳо ин корро карданӣ буданд, масалан ҳуқуқшинос Ф. Моррисон ва генерал Л. Уоллес (муаллифи китоби „Бен Гур“), ва дар натиҷа худашон масеҳӣ шуданд. Қўшишҳои рад кардани таълимоти масеҳӣ бисёр буданд, аммо ҳеҷ кадоме аз онҳо муваффақ нашудаанд.

Агар масеҳият имони „кўр-кўрона“ бошад, чаро ин қадар одамони соҳибмаълумот масеҳӣ мешаванд? Имон аз тафтиши

ратсионалӣ будан мегузарад, чунки асоси он ҳақиқат аст. „Ман ростӣ ҳастам“ – гуфт Исо (Юҳ.14:6).

Қарори масеҳӣ шудан бояд дар натиҷаи андешарониҳо қабул карда шавад. Шахс бояд фаҳмад, ки ин қадам чӣ маъно дорад. Ва даъвати имон овардан зери таъсири эҳсосот ё ба воситаи кадом як қаллобӣ ба таълимоти Китоби Муқаддас муҳолифат дорад.

Мо боварӣ дорем, ки барои бовар накардан боварии бештар талаб карда мешавад. Далелҳои равшан ва раднопазир барои ҳар гуна инсон, ки самимона оиди Исо ҳақиқатро доништан меҳаҳад, кофӣ мебошанд. Маҳз „имони кӯр-кӯрона“ ба қабул кардани „далелҳои бисёр“ (Аъм.1:3) имкон намереҳад.

Наход корҳои неки ман ба ҳисоб гирифта нашаванд? Агар ман ҳеҷ кори бад накунам, магар Худо маро қабул намекунад?

Дар солҳои 60-ум суруди „Бӯсаи охирин“ машҳур буд, ки онро Френк Уилсон месуруд. Суруд оиди он аст, ки ҷуфти ошиқон ба садамаи автомобилӣ дучор мешаванд, ва духтар рӯи дастони писар мемирад. Ҷавони ғамзада оиди он месарояд, ки Худованд маҳбубаи ӯро гирифт, ва ӯ бояд кӯшиш кунад хуб бошад, то ки баъди мурдан дар осмон бо маҳбубааш вохӯрад. Суруд нуктаи назари бисёр касонро ифода мекунад. Онҳо гумон мекунанд, ки агар неқӯкорӣ намоянд, сазовори бихишт мешаванд.

Аммо мувофиқи Китоби Муқаддас, ҳеҷ кас сазовори бихишт шуда наметавонад. Навиштаҳо таълим медиҳанд, ки дар барқарор намудани муносибатҳои хуб бо Худо корҳои мо ҳеҷ нақше намебозанд.

„Ӯ моро на бар тибқи аъмоли одилонае ки мо мекардем, балки ба ҳасби марҳамати Худ начот дод“ (Тит.3:5).

„Зеро ки шумо бо файз ба воситаи имон начот ёфтаед, ва ин на аз шумост, балки атои Худоост, ва аз ʼмол нест, то ки ҳеҷ кас фаҳр накунад“ (Эфс.2:8-9).

„Аммо бе имон ба назари Худо писанд омадан мумкин нест“ (Ибр.11:6).

„Амали писандидаи Худо ин аст, ки ба Он Касе ки ʼфтиристон, имон оваред“ (Юҳ.6:29).

Агар мо бо ʼмолҳои худ наҷоти абадиро ба даст меовардем, пас Худо ӯро вазифадор мебуд онро ба мо диҳад. Аммо Китоби Муқаддас мегӯяд, ки Худо назди мо ҳеҷ вазифадор нест (Рум.4:1-4), „Ва тамоми адолати мо мисли либоси чиркин аст“ (Иш.64:6).

Ҳап дар он аст, ки Худо меёри камолотро муқаррар намудааст, ки ҳеҷ кадоми мо ба он расида наметавонем (Рум.3:23). Одам ҳудро бо дигарон муқоиса намуда, ҳуло мебарорад, ки ӯ на он қадар бад аст, аммо Худо ӯро бо Исои Масеҳ муқоиса мекунад, ва ҳеҷ кас ба чунин муқоиса тоб намеоварад.

Чунин мисол меоварем. 26 мил дуртар аз соҳили Калифорния, дар уқёнус қазираи Каталина ҳаст. Тасаввур мекунем ки дар бандари Ньюпорт Бич 3 кас истодаанд, ки ба сӯи қазира менигаранд. Яке аз онҳо оворагард, майзада, бемор аст. Дуюм – амрикоии миёнсол, сеюмӣ – шахси хеле баобро, яке аз „сутунҳои ҷамъият“ аст. Ногоҳ майзада ба пеш меҷаҳад ва дар масофаи 1,5 метр ба об меафтад. Шахси дуюм боварӣ дорад, ки ӯ беҳтар меҷаҳад. ʼ ба масоҳати 3 метр меҷаҳад, ҷане аз шахси якум 2 баробар дуртар. Сеюмӣ табассум мекунад, ва давида, аз шахси дуюм се баробар дуртар меҷаҳад.

Ҳангоме ки намояндаи посбони соҳил онҳоро аз об бардошта мебарорад, онҳо мефаҳмонанд, ки ба қазираи Каталина расидан меҳоянд.

Шахси миёнсол аз он фаҳр дорад, ки назар ба майзада ду баробар дуртар ҷаҳид, шахси сеюм бошад мегӯяд, ки аз ҳар дуи онҳо дида се баробар дуртар ҷаст.

Посбон мегӯяд: „Шумо, аблаҳон, ҳанӯз 26 милро тай кунед!“ Ҳамин тариқ шахсе ки ҳудро беҳтар аз дигарон

меҳисобад, ба ҳар ҳол то сатҳе ки Худо муқаррар кардааст, расида наметавонад. Чуноне ки аз бандари Нюпорт Бич то ҷазираи Каталина ҷаҳидан имкон надорад, шахс наметавонад худаш – бе Исои Масеҳ – ба осмонҳо бирасад. Исо гуфт: „Қасе наметавонад назди Падар ояд, магар ин ки ба василаи Ман“ (Юҳ.14:6).

Оё ҳаққонияти масеҳиятро исбот кардан мумкин аст?

Аксар вақт дар баҳсҳо оиди ҳақиқат қасе савол медиҳад: „Оё далелҳои ҳаққонияти таълимоти масеҳӣ ҳастанд?“ ё „Оё 100% боварӣ доштан мумкин аст, ки масеҳият ҳақиқат аст?“

Ба саволи яқум чунин ҷавоб додан мумкин аст: „Ҳа, ҳаққонияти масеҳиятро исбот кардан мумкин аст“. Аммо, албатта, ин маънои онро надорад, ки ҳама бо далелҳои пешниҳод шуда розӣ мешаванд. Ҷавоб ба саволи дуюм: „Не, 100% боварӣ доштан имкон надорад“.

Ва ин „не“-ро нодуруст фаҳмидан мумкин аст. Гап на дар боварии комил, балки дар боварии кофӣ аст, то шубҳаҳои асоснок бартараф карда шаванд.

Дар доварӣ маҳз ҳамин тавр амал мекунанд. Ҳангоме ки довар ҳақамонро маслиҳат медиҳад, ӯ меғӯяд, ки қарори онҳо бояд дар имконпазирии ба қадри кофӣ баланд асос ёбад, на ин ки дар боварии комил (ки инро танҳо шоҳиди ҷинойт дошта метавонад). Агар қарорҳо танҳо ҳангоми 100% боварӣ доштани ҳақамон бароварда мешуданд, ҳеҷ гуна ҳукм бароварда намешуд.

Мо ҳама қарорҳои худро на дар асоси боварии пурра, балки дар асоси имконпазирӣ мебарорем. Мо бовариеро, ки аз далелҳои ҷамъшаванда мебарояд, ба асос мегирем. Масалан, ҳангоме ки одам аз кӯча гузаштан меҷаҳад, ӯ ба чапу рост менигарад (ба ҳар ҳол, бояд нигарад) ва маълумот ҷамъ мекунад, то имконпазирии аз кӯча бехатар гузаштанро

аниқ кунад. Ў 100% боварӣ дошта наметавонад, ки ба он тарафи кӯча мегузарад: имкон дорад, ки дарди дилаш хуруч кунад, заминчунбӣ шавад ва ғайра. Аммо аз боиси он, ки имкониёт ба муваффақият аз 100% кам аст, ў абадан дар сари роҳ намеистад. Ў ба пеш меравад, ҳангоме ки имкониёт, масалан, 90% аст, ва 10% дигар ба боварӣ рост меоянд.

Одамон дар маъсалаи дин боварии 100% интизоранд, агарчи ҳангоми қабули дигар қарорҳо аниқии пурраро надоранд. Атеист наметавонад 100% боварӣ дошта бошад, ки „Худо нест“, вай инкори мавҷудияти Ӯро дар назар дорад.

Яъне одамон бо имконпазирии ба дараҷаи кофӣ баланд қаноат намуда, қарор қабул мекунад. Чуноне ки ба шахси аз кӯча мегузашта 100% боварӣ даркор нест, ки аз кӯча гузашта метавониста бошад, ҳамчунин дар ҳамаи он чизе, ки ба масеҳият ва Исои Масеҳ дахл дорад, аниқии мутлақ даркор нест.

Масеҳият ба ҳамаи онҳое ки далелҳоро тадқиқ намуда, дар асоси он тасаввурот ҳосил намудан меҳаҳад, пуррагии мавқеъро пешкаш менамояд. Он ҳам асосноккунӣ бо маълумоти берунӣ, ва ҳам тасдиқи дохилии рӯҳониро ваъда медиҳад. Шахси нобовар имкон дорад далелҳои асоснокро омӯзад ва қароре қабул кунад, ки дурустии он ба қадри кофӣ имконпазир аст. Ҳангоме ки одам бовар кард, боварии ҳақиқиро ба даст меоварад. Масеҳият барои ў ҳамчун далели мавҷудияти ў баҳснопазир аст.

Муаллифони ин китоб маъсалаи исботҳоро бо шогирдон, муаллимон, соҳибкорон ва имондорони қатории зиёде муҳокима кардаанд. Ва на зиёда аз 19 нафари онҳо зидди ҳаққониёт будани масеҳият эътирозҳои ратсионалӣ оварданд.

Маъсала на дар он аст, ки „бо вучуди фактҳо, ман бовар намекунам“. Аммо ба ҳар касе, ки меҳаҳад самимона далелҳои ҳаққониёти масеҳиятро фаҳмад, Исо ваъда медиҳад: „Агар касе хоҳад иродаи Ӯро ба амал оварад, дар бораи ин таълим хоҳад донист, ки оё он аз Худост, ё ки Ман аз худ сухан мегӯям“ (Юх.7:17).

Магар масеҳиён дар овардани далел доираро истифода намебаранд?

Зидди таълимоти масеҳӣ аксаран даъво мекунанд, ки онҳо қоидаҳои худро бо ёрии доираи мантиқӣ асоснок мекунанд. Масалан, масеҳиён мегӯянд, ки Китоби Муқаддас Каломи Худост, ва ҳамчун далел худи Китоби Муқаддасро иқтибос меоваранд.

Доира дар исботкунӣ – асоснок намудани даъво бе ёрии муҳокима, ки барои сафед кардани он ба даъво муроҷиат кардан даркор аст – ҳеҷ чизро исбот намекунад.

Бисёр касон (ҳам масеҳиён, ҳам ғайримасеҳиён) ҳақиқатан мавқеи худро ҳамин тавр асоснок мекунанд, аммо барои тасдиқи илҳоми илоҳӣ доштани Китоби Муқаддас ба ин усул рӯ овардан зарур нест.

На аз илҳоми илоҳӣ доштани Китоби Муқаддас, балки аз тасдиқи он бояд сар кард, ки Навиштаҳоро чун ҳуҷҷати таърихӣ боэътибор ҳисобидан мумкин аст. Инро бо истифодаи усли маъмулӣ, ки ҷангоми тадқиқи ҳар гуна ҳуҷҷатҳои қадимӣ истифода мешаванд, кардан мумкин аст.

Дурустиву ҳаққонияти Китоби Муқаддасро муқаррар намуда, ба он гузаштан мумкин аст, ки Исо Худо Писари Худо меномад ва суҳанони Худо дар бораи эҳёи Худ аз мурдагон асоснок мекунад. Шаҳодатҳои эҳёшавиро, ки дар Навиштаҳо чун дар ҳуҷҷати таърихӣ ҳастанд, омӯхта, мо ба ҳулосае меоем, ки маълумотҳо ҳақиқатан далели эҳёро тасдиқ мекунанд. Ва агар Ё дар ҳақиқат Худо бошад, пас ақидаи Ёро ба назар нагирифтани мумкин нест. Азбаски Исо Аҳди Қадимро Каломи Худо меҳисобид (Мат.15:1-4; 5:17-18) ва ба шогирдонаш ваъда дод, ки Рӯҳулқудс ҳама чизро ба онҳо ёдрас мекунад, (Юҳ.14:26), мо асос дорем бигӯем, ки Китоби Муқаддас Каломи Худост. Дар далеловарии мо доира нест. Дар асоси далелҳо мо ҳулосаи мантиқӣ мебарорем. Яъне ҳаққонияти масеҳият бо тадқиқи оддии таърихӣ асоснок карда мешавад.

Оё фарқ дорад, ки ман ба чӣ бовар мекунам?

Ба ман бисёр вақт савол медиҳанд: „Чӣ фарқ дорад, ки ман ба чӣ бовар мекунам? Муҳимаш он аст, ки одам ба ягон чиз бовар кунад“ ё „Агар имон ба кас ёрӣ меода бошад, боз чӣ даркор аст?“

Дар паси ин суҳанон боварие дар назар аст, ки ҳақиқати мутлақ вучуд надорад. Ҳар яки мо ба ягон чиз бовар мекунад, ва, чуноне ки Эдгард Шеффилд Брайтмэн гуфтааст, „одами фикр мекарда ақидаҳо надошта наметавонад, ва вонамуд кардан ки ақидаҳо надоред, бемаъност“².

Одами ҳозиразамон маънои зиндагиро ёфта наметавонад. „Чунин қоидаҳои нестанд, ки онҳоро ба асос гирифта, мақсад, маънои оламро ёфта метавониста бошем“³, ин суҳанон берун аз ҳуди шахсияти одам вучуд доштани ягон чизро тасавур карда натавоништан мебошанд.

Ҳарчанд дар замони мо ҳама ба ягон чиз бовар мекунанд, аҳамияти бештар на ба предмети боварӣ, балки ба ҳуди амали боварӣ дода мешавад. „Аз зиндагӣ натарс. Бовар кун, ки зистан меарзад, ва боварии ту ақидаатро ҳақиқат мегардонад“ – даъват мекунад Уиллям Чеймс.

Мутаассифона, ин тавр нест. Ҳақиқат ба боварӣ вобаста нест. Ҳар қадар мо хоҳем ҳам, ба ягон чиз боварӣ доштан онро далел намегардонад. Масалан, ман метавонам самимона боварӣ дошта бошам, ки пагоҳ барф меборад, аммо ҳатмӣ нест, ки чунин шавад. Ва, чӣ қадаре ман худро бовар накунонам ҳам, мошини кӯҳнаи ман „Ролс-Ройс“ намешавад.

Дурустии бовариро объекти он муайян мекунад. Масалан, агар маро ба сайру гашт бо ҳавопаймо даъват кунанд, ва ман ошкор кунам, ки ҳавопаймо вайрон аст, ва пилот умуман ҳуччати идора кардани ҳавопайморо надорад, ҳеҷ гуна боварӣ

² E&Brightman, *American Philosophies of Religion*, ed. H. N. Wieman, B. E. Meland, New York, Harper & Brothers 1936.

³ Hans Reichenbach, *The Rise of Scientific Philosophy*, 301.

ба натиҷаи хуби сайру гашт ёрӣ намедихад. Аммо агар пилоти дипломдор ки ҳавопаймои нав дорад, чунин даъват менамуд, боварӣ кардан мумкин мебуд. Китоби Муқаддас таълим медиҳад, ки ба чӣ бовар кардани одам ҳаётан муҳим аст. Исо меғӯяд: „Агар имон наоваред, ки ин Ман ҳастам, дар гуноҳҳои худ хоҳед мурд“ (Юх.8:24). Дар Навиштаҳо ҳамчунин гуфта шудааст: „Ҳар кӣ ба Писар имон оварад, ҳаёти ҷовидонӣ меёбад. Ва ҳар кӣ ба Писар имон наоварад, ҳаётро нахоҳад дид, балки ғазаби Худо бар вай мемонад“ (Юх.3:36).

Навиштаҳо на ба ҳуди бовар кардан, балки ба объекти имон ишора мекунад. На бовар кардани шумо, балки ба Кӣ бовар карданатон муҳим аст. Исо гуфт: „Ман роҳ ва ростӣ ва ҳаёт ҳастам; касе наметавонад назди Падар ояд, магар ин ки ба василаи Ман“ (Юх.14:6).

Имрӯзҳо одамон ба чизи меҳосташон бовар мекунанд, аммо ин роҳ ба ҳалокат мебарад. Мавридеро аз зиндагии Фридрих Гегел меоварем, ки навъи дар замони мо паҳншудаи имонро тасвир мекунад. Ҳангоми ки файласуф принципҳои таълимоти худро баён мекард, яке аз донишҷӯён эътироз кард, ки ин бо далелҳо мувофиқат надорад. „Вой бар ҳоли далелҳо“, ҷавоб дод Гегел.

Дар таърихи Исроил даврае буд, ки хизмат ба Баал ба сатҳи дини расмӣ бардошта шуда буд. Ва байни он ва Худованд қувваозмӣ баргузор шуд. Он Худое, ки зери қурбонгоҳҳо оташ афрӯзад, бояд Худои ҳақиқӣ эътироф карда шавад.

Пайғамбарони Баал говеро интиҳоб намуда тайёр карданд ва рӯи ҳезум гузошта, ба хондани номи худои худ сар карданд. Маҳз Баал, таҷассуми қувваҳои табиат, ҳукмрони раъду барқ, бояд қудрат медошт оташро даргиронад. Пайғамбарони он аз субҳ то нисфирӯзӣ ва то шом дар назди қурбонгоҳ частухез мекарданд, худро захмдор мекарданд ва доду фарёд мезаданд. Ҳеч кас гуфта наметавонист, ки боварии онҳо самимӣ набуд, аммо онҳо ҷавоб намегирифтанд.

Худованд ба даъвати пайғамбарони Худ ҷавоб дод: оташ фуруғ рехта, қурбонии сӯхтанӣ, ҳезум, хок ва ҳатто сангҳоро фуруғ бурд. Пайғамбарони дурӯғинро қатл карданд.

Агар боварии самимӣ наҷот дода метавонист, онҳо зинда мемонданд. Аммо ин тавр нашуд. Пайғамбарони Баал дар боварии худ хато карданд. Онҳо ба ҳақиқат ғӯш андохтан нахостанд. Худо аз одам бовариро ба Исои Масеҳ металабад, ва боварии дигар талаботҳои Ёро қонёе гардонда наметавонад.

Чаро Худои Меҳрубон ба бадӣ роҳ медиҳад?

Бисёр вақт одамон савол медиҳанд: „Агар Худо бошад, чаро дар ҷаҳон ин қадар бадӣ аст? Чаро Ё ҳеҷ қор намекунад?“ Бисёриҳо ҳулоса мебароранд, ки мавҷудияти бадӣ – исботи набудани Худо аст. Гӯҳҳо чунин савол медиҳанд: „Агар Худо неқ бошад, пас, Ё қадри кофӣ тавоно нест, ки бадӣ ва беадолатиро бартараф кунад? Агар Ё ба бадӣ муқобилият карда тавонад, ва ин қорро намекунад, пас, Ё Худаш бад аст. Инро чӣ гуна маънидод кардан мумкин аст: Худо неқ аст, ё Худо тавоно нест?“

Масъалаи бадӣ муаллифони Навиштаҳоро низ бепарво нагузоштааст. „Мусибатҳои бисёр қорро ихота намудааст“ (Заб.39:13).

„Чаро дарди ман доимист, ва захми ман саҳт аст“ (Ирм.15:18). „Тамоми маҳлуқот ба якҷоягӣ то алҳол оҳу нола мекунад ва азоб мекашад“ (Рум.8:22). Мо воқеияти бади́ро эътироф мекунем, ки агар Худо ҷаҳонро чунон меофарид, ки ҳозир аст, Ё ҳақиқатан на Худои муҳаббат, балки Худои бадӣ мебуд. Аммо Навиштаҳо аниқ меғӯянд, ки Худо ҷаҳонро дигар ҳел офарид, ва бадӣ натиҷаи интиҳоби худӣ одам аст. Китоби Муқаддас ба мо нақл мекунад, ки Худо, ки Муҳаббат аст, меҳост одамеро офарад, ки Ёро дӯст дорад. Аммо муҳаббат он вақт арзиш дорад, ки ихтиёри дода мешавад, ва Худо ба одам интиҳобе пешкаш намуд: муҳаббати Худоро қабул кунад ё онро рад намояд. Одам ва

Ҳавво ба Худо беитоатӣ карда, ба ҷаҳон он чизеро оварданд, ки ҷузъи офариниши Худо набуд, аз роҳи Худо чудо.

Бо гуноҳкоршавӣ ҷаҳон вайрон шуд. Коинот на дар он ҳолатест, ки бояд бошад. Дар натиҷаи гуноҳ одам аз Худо чудо шуд. Ҳамоҳангӣ байни одам ва табиат вайрон шудааст, байни одамон низ ихтилофот ҳастанд. Ва дар ҷустуҷӯи ҷавобҳо ба саволҳои, ки инсонро хавотир мекунад, он далелро ба назар гирифта даркор аст, ки ҳолати ҳозираи ҷаҳон мӯътадил нест.

Ҳарчанд бадӣ вучуд дорад, он абадӣ нест. Имондор ба ин умеди устувор дорад. Ҷаҳони нав фаро мерасад, ки дар он ашкҳо ва азобҳо нахоҳад буд (Ваҳй 21:4-5). Биҳишти аз даст дода шуда аз нав барқарор мешавад. Дар вақти муқаррар шуда Худо ҳама чизи нодурустро ислоҳ мекунад ва бадиرو тамоман барҳам медиҳад.

Худо бадӣ намехоҳад ва онро таълим намедиҳад, ва масеҳӣ на танҳо аз бадӣ нафрат дорад, балки вазифадор аст фаъолона зидди он барояд. Бадӣ воқеӣ аст, аммо шахси имондор онро чун як чизи худ аз худ даркорӣ намеҳисобад.

Ӯ ба Масеҳ монанд шуда, хангоми бар некӣ дастболо шудани бадӣ бояд хомӯш наистад. Зидди мушкilotи ҷамъият баромада масеҳӣ ба Худо зид намебарояд. Фалокатҳои табиӣ, ҷиноятҳо ва ақибмонии инкишофи ақлӣ набояд мӯътадил ҳисобида шаванд, чунки онҳо набояд бошанд ва дар Подшоҳии Худо нахоҳанд буд. Масъалаи бадӣ бисёрихоро ором намегузорад. Одамон савол медиҳанд, ки оё ба одам додани озодӣ оқилона буд? Дороти Сэйерс чунин ҷавоб медиҳад: Новобаста аз он, ки чаро Худо одамо маҳз ҳамин гуна офарид – маҳдуд, азияткашанда ва гирифтори ғаму марг, новобаста аз он, ки нақшаи Ӯ оиди офариниш чӣ гуна буд, Ӯ қоидаҳои муқаррар кардаи Худо бе каму рост риоя мекунад. Ӯ аз одам он чизеро, ки Худаш намекунад, талаб намекунад. Ӯ ҳама чизро аз сар гузаронд: аз душвориҳои хурд дар ҷои қор то дард, рӯҳафтадагӣ ва марг. Ӯ, ки одам буд, одам монд. Ӯ дар бенавой зода шуд, дар хорӣ мурд, лекин қарор кард, ки чунин рафтор намудан меарзид“⁴.

⁴ Dorothy Sayers, *Creed or Chaos?* New York, Harcourt Brace, 1949, 4.

Китоби Муқаддас моро таълим медиҳад, ки нақшаҳои Худо аз фаҳмиши мо болотаранд. „Фикрҳои Ман фикрҳои шумо нест, ва роҳҳои шумо роҳҳои Ман нест, – мегӯяд Худованд. Зеро, чунон ки осмон аз замин баланд аст, ончунон роҳҳои Ман аз роҳҳои шумо“ (Иш.55:8-9). Хавворӣ Павлус низ дар ҳамин бора мегӯяд: „Зиҳӣ умқи сарват ва ҳикмат ва маърифати Худо! Чӣ қадар ақлнорас аст довариҳои Ӯ ва таҳқиқнопазир аст роҳҳои Ӯ!“ (Рум.11:33).

Агарчи Китоби Муқаддас ба мо нақл мекунад, ки бадӣ чӣ гуна пайдо шудааст, он намегӯяд, ки чаро Худо ба ин роҳ дод. Аммо мо медонем, ки Худо беандоза хирадманд ва ҳамадон аст, ва Ӯ бо сабабҳои барои мо номаълум, аммо ба Ӯ маълум, ба ҳамаи он чӣ, ки воқеъ мешавад, роҳ медиҳад.

**ДУШВОРИҲО
ҲАНГОМИ
ХОНДАНИ КИТОБИ
МУҚАДДАС**

Магар маълумот оиди насабномаи Исо, ки дар Инҷили Матто ва Инҷили Луқо оварда мешаванд, мухолифи ҳам нестанд?

Хонандагони Аҳди Ҷадид бисёр вақт оиди мувофиқат надоштани насабномаҳои Исои Масеҳ дар боби 1-уми Инҷили Матто ва боби 3-юми Инҷили Луқо савол медиҳанд.

Агар мо чунин ҳисобем, ки ҳар ду ҳикоя насабномаи падари заминии Ё, Юсуфро баён мекунанд, мо дар ҳикояҳо ихтилофро дида метавонем, чунки Мат.1:16 мегӯяд, ки падари Юсуф Яъқуб буд, аммо мувофиқи Луқ.3:23, Юсуф писари Илёс буд. Аммо ин маъсала ҳал мешавад, агар фаҳмем, ки Матто дар асл насабномаи Марямро менависад. Марям дар Луқо 3 барои он зикр нашудааст, ки пеш аз ин аллакай якчанд бор чун модари Исо зикр шуда буд.

Одатан дар насабномаи яҳудӣ падар, бобо ва ғайра ишора карда мешаванд. Луқо ин тартибро риоя мекунад ва ҳамчунин падарро номбар мекунад, на ин ки модарро, аммо аниқ мекунад, ки дар асл Юсуф падари Исо набуд, чунки Ё аз бокира зода шуд (Луқ.1:34-35).

„Ва Исо... чунон ки гумон мекарданд, писари Юсуф ибни Элӣ буд“ (Луқ.3:23) чунин маъно дорад: „Исо... ки Ёро писари Юсуф гумон мекарданд, писари Элӣ буд“, ва баъд насабномаи Марям оварда мешавад. Луқо насабномаи Исоро аз тарафи модар нишон медиҳад, ки духтари Элӣ буд. Ё Юсуфро мувофиқи тартиби маъмулӣ зикр

мекунад, аммо аниқ мегӯяд, ки амалан на ӯ, балки Худо падари Исо буд.

Ҳар ду насабнома дар Инчилҳо барои таъкиди он зикр шудаанд, ки Исо дар ҳақиқат аз авлоди Довуд буд. Ба воситаи падархонди Худ Юсуф, ӯ аз рӯи қонун ба насли шохон таалуқ надошт, ба воситаи модараш бошад ӯ чисман аз авлоди шоҳ Довуд буд. Ҳамин тарик, ӯ ба тахти Довуд ҳуқуқи пурра дошт.

Магар он чӣ, ки дар Инчили Марқӯс оиди Исоро инкор кардани Петрус гуфта шудааст, бо он чӣ, ки дар дигар Инчилҳо гуфта мешаванд, мувофиқат дорад?

Бисёр касоне, ки Китоби Муқаддасро бо диққат хондаанд, ба нақли оиди Исоро инкор кардани Петрус аҳамият додаанд. Исо ба вай гуфт: „Ба ростӣ ба ту мегӯям, ки дар ҳамин шаб, пеш аз он ки хурӯс бонг занад, Маро се бор инкор хоҳӣ кард“ (Мат.26:34).

Матто нақл мекунад, ки ин пешгӯӣ чӣ гуна иҷро шуд: „Ва дарҳол хурӯс бонг зад. Ва Петрус сухани Исоро ба ёд овард, ки ба вай гуфта буд: „Пеш аз он ки хурӯс бонг занад, Маро се бор инкор хоҳӣ кард“. Ва берун рафта, зор-зор гирифт“ (Мат.26:74-75).

Ва ана он чӣ, ки дар Марқӯс навишта шудааст: „Исо ба вай гуфт: „Ба ростӣ ба ту мегӯям, ки ту ҳоло, дар ҳамин шаб, пеш аз он ки хурӯс ду бор бонг занад, Маро се бор инкор хоҳӣ кард“ (Марқ.14:30). Ва инак, он чизе, ки бо Петрус рӯй дод: „Ва ба ҳавлии берун рафта буд, ки хурӯс бонг зад... Ҳамон дам хурӯс бори дуюм бонг зад. Он гоҳ Петрус сухани Исоро ба ёд овард, ки ба вай гуфта буд: „Пеш аз он ки хурӯс ду бор бонг занад, Маро се бор инкор хоҳӣ кард“. Ва оғоз ба гиристан намуд“ (Марқ.14: 68,72).

Пас, Петрус баъди ду бор бонг задани хурӯс Исоро инкор кард, ё баъди як бор бонг задани он? Нақли Марқус гӯё аз нақлҳои Луқо ва Юҳанно фарқ мекунад.

Дар асл ҳеҷ мушкилие нест. Исо ба Петрус гуфт, ки вай Ўро пеш аз бонги хурӯс инкор мекунад. Петрус пеш аз он ки хурӯс бори дуюм бонг занад, Исоро инкор кард (дар назар аст, ки инкор намуданро сар кард) – нақли Марқус муфассалтар аст. Ва ин ҳайратовар нест. Маълум аст, ки ӯ Инчили худро зери таъсири Шимъуни Петрус навиштааст ва пурра метавонист оиди ӯ, чун оиди яке аз шахсони амалкунандаи муҳимтарин муфассалтар нақл кунад. Яъне нақлҳои инчилнависон ба ҳам ҳеҷ муҳолифат надорад. Исо ба Петрус мегӯяд, ки пеш аз он ки хурӯс бонг занад, вай Ўро се бор инкор мекунад. Петрус, чуноне ки ба хислати ӯ мувофиқат мекард, эътироз намуд. Он гоҳ Исо пешгӯии Худро тасдиқ намуда, аниқтар гуфт, ки Петрус ҳанӯз пеш аз бори дуюм бонг задани хурӯс Ўро инкор мекунад.

Пас, суҳанони „пеш аз он ки хурӯс бонг занад, Маро се бор инкор хоҳӣ кард“ (Мат.26:34), ба суҳанони Марқус оиди инкор кардани яқуми Петрус мувофиқат мекунад, ҳангоми „ба ҳавлии берун рафта буд, ки хурӯс бонг зад“ (Марқ.14:68).

Бонг задани хурӯс маънои онро дошт, ки ба зудӣ субҳ фаро мерасид.

Мушоҳидаҳои дар давоми дувоздаҳ сол дар Уршалим гузаронида шуда нишон доданд, ки хурӯсҳо дар ин ҷо се бор бонг мезананд: „бори аввал тақрибан ним соат пас аз нисфи шаб, бори дуюм-тақрибан як соат пас, ва бори сеюм боз як соат пас“¹.

¹ William Lane, *The Gospel According to Mark*, 543.

Магар ишораҳо ба вақти маслубшавии Масеҳ мувофиқат доранд?

Яке аз „ихтилофҳо“ ба он чизе, ки оиди вақти қатли Масеҳ дар Инчилҳои Марқус ва Юҳанно гуфта мешавад, дахл дорад. „Ва соати сеюм буд, ки Ӯро маслуб карданд“ (Марқ.15:25).

„Рӯзи чумъаи арафаи иди фисҳ буд, ки дар соати шашум ба яҳудиён гуфт: „Инак, Подшоҳи Шумо!“ (Юҳ.19:14)

Ишораи Марқус ба он, ки Исоро дар соати сеюм (яъне соати 9-ҳи пагоҳӣ) маслуб карданд, бо нақли Юҳанно, ки Пилотус Исоро дар соати шашум (яъне дар нисфирӯзӣ) истинтоқ мекард, мувофиқат намекунад. Мувофиқи ақидаи баъзеҳо, ин ихтилофи ҳалнопазир аст. Инчунин ақидае аст, ки ҳангоми нусхабардории дастнавис хато шудааст. Ба ҳар ду ин ақидаҳо розӣ шудан мумкин нест.

Дар маънидод имконпазир аст. Аввалан Марқус ва Юҳанно вақтро тахминан ишора карда метавонистанд, ки ин барои давраи Аҳди Ҷадид хос буд: шаб ба чор қисм ҷудо карда мешуд, ҳар яке се соатӣ (Марқ 13:35).

Рӯз ҳам ҳамин гуна тақсим карда мешуд. Ҳамин тариқ, „соати сеюм“ гуфта Марқус метавонист дар назар дошта бошад, ки Исоро дар байни соати 9-ҳи пагоҳӣ ва нисфирӯзӣ маслуб карданд, „соати шашум“-и Юҳанно метавонист маънои онро дошта бошад, ки доварӣ қарибии нисфирӯзӣ ба охир расид. Яъне ихтилоф нест. „Агар қатл байни соатҳои 9 ва 12 воқеъ шуда бошад, пурра имконпазир мебуд, ки як шохиди воқеа онро ба вақти пештар, ва дигаре ба вақти дертар мансуб донистааст.

Вақт аз рӯи баландии офтоб муайян карда мешуд. Ба осонӣ муайян кардан мумкин буд, ки нисфирӯзӣ фаро расидааст ё ҳанӯз не, ё дидан мумкин буд, ки офтоб байни авҷ ва уфуқ аст, аммо вақти аниқтарро танҳо бо ёрии соати офтобӣ муайян кардан мумкин буд, ки дар наздикӣ набуда метавонист“².

² Тафсир ба Юҳанно 19:14, *The Expositor's Greek New Testament*.

Маънидоди имконпазирии дуо аз он иборат аст, ки Юҳанно системаи дигари ҳисоб кардани вақтро истифода мебурд. Аз асарҳои Плутарх, Плиний, Аул, Геллий, Макровий ба мо маълум аст, ки румиён вақтро аз нисфишабӣ то нисфишабӣ ҳисоб мекарданд, чуноне ки ҳоло мо мекунем.

Дар ин маврид „соати шашум“-и Инчили Юҳанно соати шаши пагоҳиро ифода мекард, ки бо гуфтаи Инчили Маркус, ки Исо дар соати 9-и пагоҳӣ ё дертар маслӯб карда шуд, мувофиқат мекунад.

Маълумотҳои ҳастанд, ки ин фарзияро тасдиқ кардаанд. Дар Навиштаҳои бисёр мавридҳои ҳастанд, ки муаллифони китобҳои гуногун системаҳои гуногуни ҳисоб кардани вақтро истифода мебурданд. Муаллифони китобҳои Аҳди Қадим санаҳои мувофиқи системаи кишвар нишон медоданд. Масалан: дар Ирм.25:1 ва 46:2 солшумории фаластинӣ истифода шудааст. Дар Дон.1:1. Дар Аҳди Чадид намуна Юҳ.20:19, ки дар он бегоҳии эҳёшавии Исо ба ҳамон рӯз мансуб дониста шудааст. Дар ин ҷо Юҳанно системаи ҳисоби румии вақтро истифода мебарад. Мувофиқи системаи яҳудӣ ин бегоҳ аллакай ба душанбе мансуб мебуд, чунки яҳудиён шабонарӯзро аз ғуруби офтоб ҳисоб мекарданд. Ҳамин тариқ, мушкилие ки мо дар ин маврид дорем, ихтилоф нест, балки пурра маънидод шаванда аст.

Чӣ гуна Исо се шабу се рӯз дар қабр буда метавонист, дар ҳоле ки ӯ рӯзи чумъа маслӯб гардида, рӯзӣ якшанбе эҳё шуд?

Исо пешгӯӣ намуд, ки „чунон ки Юнус се шабонарӯз дар шиками моҳӣ буд, Писари Одам низ се шабонарӯз дар оғӯши замин хоҳад буд“ (Мат.12:40). Мувофиқи Инчилҳои Матто, Маркус, Луқа ва Юҳанно, Исо дар рӯзи чумъа то ғуруби

офтоб маслуб карда шуд, ва рӯзи якуми ҳафта эҳе шуд, яъне рӯзи якшанбе, то баромадани офтоб.

Ҳамин тариқ, Исо як қисми панҷшанбе, тамоми шанбе ва як қисми якшанбе дар қабр буд, ё дигар хел карда гӯем, ду шаби пурра, як рӯзи пурра, ва ду рӯзи нопурра. Ин аз се шабонарӯз хеле камтар аст, ва бо Матто 12:40 муҳолифат дорад. Исо гуфтааст: „Писари Одам бояд... пас аз се рӯз эҳе шавад“ (Марқ.8:31) „Ў бояд... пас аз се рӯз эҳе шавад“ (Мат.16:21), ва Ў „дар се рӯз“ эҳе мешавад – яъне оиди рӯзи чорум гуфта нашоуда. Бояд зикр кард, ки фарисиён ба хоҳири он ки Исо гуфта буд: „пас аз се рӯз эҳе хоҳам шуд“ (Мат.27:63), хоҳиш карда буданд, ки „қабрро то рӯзи сеюм посбонӣ кунанд“ (Мат.27:64). Агар „пас аз се рӯз“ рӯзи сеюмро ифода намекард, онҳо хоҳиш мекарданд, ки қабрро то рӯзи чорӯм посбонӣ кунанд.

Мо дар Аҳди Қадим низ мебинем, ки Яҳудиён ибораи „шабу рӯз“-ро ҳатто барои шабонарӯзи нопурра истифода мебарданд.

„Ў се шаб ва се рӯз нон нахӯрд ва об нанӯшид... хоҷаам маро тарк кард... аллакай се рӯз“ (1 Под.30:12). Идиома будани ин ибора аз тасвири он дида мешавад, ки Юсуф бародаронашро „се рӯза ба ҳабс гирифт“ (Ҳас.42:17), ва „рӯзи сеюм“ озод кард (Ҳас.42:18). Ҳамин тариқ, ибораи „се рӯзу се шаб“-ро яҳудиён ҳамчун ибораи фразеологӣ истифода мебарданд ва он „се шабонарӯз“-и пурраро ифода намекард.

Оё ҳикояҳо оиди марги Яҳудо бо ҳам мувофиқат доранд?

Бисёр вақт савол медиҳанд, ки Яҳудо маҳз чӣ гуна мурд? Бисёриҳо ба он чӣ, ки ихтилофи аниқ метобад, аҳамият медиҳанд. Баъзеҳо ҳатто мегӯянд, ки ин номувофиқатӣ дар байни ду ҳикоя оиди марги ӯ Китоби Муқаддасро пурра беъътибор мегардонанд. Мувофиқи Матто, Яҳудо худро

овехта кушт (Мат.27:5). Петрус бошад нақл мекунад, ки ӯ рӯйноки афтода мурд (Аъм.1:18). Оё ин тасвирҳо ҳақиқатан ихтилофдоранд? Матто нагуфтааст, ки Яҳудо наафтид, Петрус бошад нагуфтааст, ки ӯ худро овехт. Ҳикояҳои онҳо ихтилофдоранд, балки якдигарро пурра мекунад.

Бояд аҳамият дод, ки мувофиқи суханони Петрус Яҳудо рӯйноки ба замин афтид, ва баъд шикамаш кафид. Ин баъди марги ӯ рӯй дода метавонист. Яъне, Петрус на оиди он, ки Яҳудо чӣ гуна мурд, балки оиди он, ки бо ҷасади ӯ чӣ шуд, мегуфт.

Яҳудо дар лаби ҷарӣ дар водии Ҳиннӯм худро ба дарахт овехт. Пас аз он, ки ӯ муддате дар он ҷо овезон буд, шоха шикаст ва ӯ аз ҷарӣ афтида, ҷасадаш афғор шуд. Дар боло чун пештара дарахтон мерӯянд, сатҳи водӣ бошад ҳоло ҳам санглох аст. Яке аз ин сангҳои нӯгтез метавонист ҷасади афтидаистодаи Яҳудоро боздорад.

Луис Гауссен нақл мекунад, ки як кас худкушӣ кардан хост. Ӯ ба тирезаи хонаи бисёррошӯна баромада, тапончаро ба сараш нигаронда, кулангро зер кард ва дар айни замон ба поён ҷаст. Гуфтан мумкин аст, ки ӯ худро парронда кушт, ва бо асоси пурра ҳамчунин гуфтан мумкин аст, ки ӯ аз баландӣ ҷаста, худро кушт. Ҳар ду ривоят дуруст аст, – чун дар мавриди тасвири марги Яҳудо.

Матто пешгӯии Закарёро ба Ирмиё нисбат медиҳад?

Дар Инчили Матто гуфта мешавад, ки Яҳудо Исоро таслим намуда, пушаймон шуд, тангаҳои нуқраро дар маъбад партофт ва худкушӣ кард. Сипас гуфта мешавад, ки ин пул барои гирифтани замини кулолгар сарф карда шуд.

Матто хулоса мебарорад: „Он гоҳ каломе ки бо забони Ирмиёи набӣ гуфта шудааст, ба амал омад: „Онҳо сӣ сиккаи нуқраро гирифтанд... ва онро барои киштзори кулолгар

доданд, чунон ки Худованд ба ман гуфт“ (Мат.27:9-10). Аммо пешгӯӣ бе шубҳа ба Закарё тааллуқ дорад (Зак.11:12-13).

Маънидодҳои гуногун имконпазиранд. Як маънидод аз он иборат аст, ки Ирмиё даҳонӣ пешгӯӣ карда буд, аммо бо сабаби он, ки чунин тахмин исботнашаванда аст, он сазовори диққат нест. Муарриҳи калиси Евсевий мегуфт, ки яҳудиён ин порчаро аз китоби Ирмиё дур кардаанд, аммо инро тасаввур кардан номумкин аст, чунки яҳудиён нисбати Навиштаҳо тарси эҳтиромона доштанд. Китобдонон матни онро чунон эҳтиром мекарданд, ки ҳатто хатои барояшон аниқро ёфта, онҳо дигаргунӣ ворид намекарданд, танҳо дар хошияҳо мулоҳизаҳои ғайриро менавиштанд.

Ақида оиди он ки нусхабардор хато кардааст, – ки дар нусхаи асл оиди Закарё гуфта шудааст, танҳо тахмин аст. Баъзеҳо мегӯянд, ки Матто хато кардааст, баъзеи дигар ба ҳар ҳол байни ин пешгӯӣ ва китоби Ирмиё робитаеро ёфтани мешаванд.

Ҳалли имконпазирро дар Талмуд меёбем³.

Дар маҷмааҳои қадимии раввинӣ китоби Ирмиё аввалин буд. „Пайғамбарон“-ро иқтибос оварда Матто сарчашмаро аз рӯи китоби яқум номбар карда метавонист. Худи ҳаминро дар мавриде мебинем, ки ба номи „Забур“ (Луқо 24:44) тамоман қисми сеюми Навиштаи яҳудӣ дар назар дошта мешавад, ки дар он Забур аввалин аст.

Аммо мушкилӣ дар ин маънидод аз он иборат аст, ки Худо дар ҳеҷ ҷои дигар Аҳди Ҷадид „Пайғамбарон“ бо номи „Ирмиё“ зикр намешаванд. Аз Ирмиё дар дигар маврид иқтибос оварда, Матто ба китоби Ирмиё ишора мекунад, ва аз Ишаё иқтибос меоварад.

Маънидодде афзалтар буда метавонад, ки Матто ду пешгӯиро дар назар дорад (яке аз Ирмиё, ва дигаре – аз Закарё), аммо танҳо яке аз пайғамбаронро номбар мекунад (бузургро).

Дар китоби Закарё оиди харидани киштзор чизе гуфта нашудааст, Ирмиё бошад оиди он мегӯяд, ки Худованд ба ӯ таъин намуд киштзорро бихарад (Ирм.32:6-8) ва ин кафолати

³ Baba Bathra 14b. J. B. Lightfoot, *Horae Hebraicae et Talmidicae*, II, 362.

тантананок аз ҷониби Худованд буд, ки бозхонаҳо ва киштзорҳо дар ин замин харида хоҳанд шуд. Яке аз киштзорҳо киштзори кулолгар буд. Закарё тафсилотро оиди си сиккаи дар маъбад партофта шуда илова накардааст. Яъне Матто, Ирмиёро зикр намуда, гуфтаҳои харду пайғамбаронро овардааст.

Ин нуқтаи назарро доктор Ч. Е. Роскап дастгирӣ мекунад. [Talbot Seminary]: „Матто оиди иҷрои ду пешгӯӣ мегӯяд – яке маҷозӣ (Ирм.19:1-13), ва дигаре аниқ (Зак.11:13), аммо танҳо якеро номбар мекунад. Мувофиқи ақидаи Роберт Гандри, гоҳҳо ҷунин воқеъ мешуд⁴.

Ҷон Л. Кул низ хулоса мебарорад, ки Матто асосан гуфтаҳои Закарёро истифода бурд, аммо Ирм. 19-ро дар назар дошт, пеш аз ҳама аз боиси мавзӯи доварӣ бар Исроил⁵.

Кул мегӯяд: „Ҳам водӣ (Ирм.19) ва ҳам киштзор (Мат.27) ҷойҳои дафн гардиданд, ва номҳои онҳо дигаргун карда шуданд, то ки ба халқ оиди довариҳои Худо ёдрас намоянд. Инро дар водии Ҳиннўм ҷойгиршавии киштзори кулолгар тасдиқ мекунад, ки дар он ҷо Ирмиё номи водиро дигаргун карда („водиҳои қатл“), довариро эълон намуд. Сониян ишораҳои пай дар пай ба Ишъаё ва Ирмиё оиди наҷоти илоҳӣ ёдрас мекунад, ва ба Ирмиё оиди доварӣ. Калимаи *tote* (он гоҳ)-ро истифода бурдани ӯ (Мат.2:17 ва 27:9) – бар хилофи Нина ё Нoutos дар мавридҳои дигар – ҳамчунин мавзӯи довариро таъкид мекунад“ (66-67).

Гандри мегӯяд, ки ба Ирмиё ишора кардани Матто боиси он мешавад, ки хонанда ҳатман гуфтаҳоро бо Ирм. 19 алоқаманд мекунад, ки ӯ ин корро накарда ҳам метавонист (125).

⁴ *The Use of the Old Testament in St. Mathew's Gospel*, 124-125.

⁵ *A Study of Matthew 27:9-10*, M. A. Thesis, Talbot, 1975, 56-62, 66, 67.

Зани Қобил аз кучо пайдо шуд?

Аксар вақт ғайримасеҳиён ва масеҳиён мепурсанд, ки Қобил аз кучо ба ҳудаш зан гирифт. Ин савол бо савол оиди аҳолии замин дар он вақте ки Қобил шаҳре сохт ва бо савол оиди омехтани хун вобаста аст.

Мувофиқи Китоби Ҳастӣ, Қобил, бародари хурдии худ, Ҳобилро кушт (4:8). Худо барои ин ҷиноят ӯро аз замин ва аз пеши рӯи Худ ронд. Китоби Муқаддас ҳамчунин нақл мекунад, ки Қобил аз қасоси дигар одамон барои Ҳобил метарсид (Ҳас.4:14), ва ӯ зан гирифт ва шаҳре сохт (4:17).

Як назарияи мухолифи Китоби Муқаддас аз он бармеояд, ки пеш аз Одам халқе вучуд дошт ва дар атрофи боғи Адам сокин буд. Қобил гӯё аз он ба худ зан гирифт.

Ин назария қобили қабул нест, чунки Навишта меғӯяд, ки Одам аввалин инсон буд (1Қўр.15:45), ва „Ҳавво модари ҳамаи зиндаҳо шуд“ (Ҳас.3:20). Китоби Муқаддас ба мо нақл мекунад, ки Одам писарону духтарон дошт (Ҳас.5:4). Дар аввал, барои пур намудани замин, онҳо бояд бо якдигар оиладор мешуданд, ва Қобил метавонист хоҳар, ҷиян ё духтари ҷиянашро ба занӣ гирад.

Азбаски давомнокии умр ба ҳисоби миёна 900 сол буд (Ҳас.5), аҳоли зуд афзуда, дар охири умри Қобил ба якчанд миллион расида метавонист.

Ғайр аз ин Навиштаҳо дар ҳеҷ ҷой зикр намеkunанд, ки Қобил дар кадом синну сол бародарашро кушт, зан гирифт ва шаҳр сохт. Шояд аҳоли аллакай то ин воқеаҳо зиёд шуда буд. Аз ҳамаи ин – маъсалаи омезиши хун бармеояд. Агар он дар шарияти Мусо манъ шуда бошад, пас ҳамаи ин никоҳҳо дар байни бародарону хоҳарон воқеъ шуда метавонистаанд?

Азбаски Одам ва Ҳавворо Худо офарид, чунин ҳисобидан мумкин аст, ки маҷмӯи генҳои онҳо идеали буд. Генофонд дар натиҷаи гуноҳкоршавӣ бад шудан гирифт, ки ин боиси бемориҳо ва марг гардид, аммо аз ҳуди аввал никоҳ байни бародарон ва хоҳарон зараре надошт. Бо мурури замон дигар

шудани наслҳо, гуноҳ, бемориҳо ва таъсири муҳит боиси тағйирот дар маводи генетикӣ гардид, ва дар замони Мусо никоҳ байни бародарону хоҳарон манъ шуда буд, чунки ин боиси торафт бадтар шудани генофонд мегардид.

Ғайр аз ҷиҳати биологӣ, боз ҷиҳати ахлоқӣ аст. Худо никоҳи бародарон ва хоҳаронро бо сабабҳои ахлоқӣ манъ намуд (Ибод.20:11), ки на камтар аз ҷиҳатҳои генетикӣ муҳиманд.

Никоҳи хешовандони наздиктарин асоси иҷтимоӣ ва ахлоқии оиларо вайрон мекунад. Аниқ гуфтан имкон надорад, ки гузариш чӣ гуна воқеъ шуд. Аммо шубҳае нест, ки аз замоне ки анъанаи никоҳ ва оила ба таври ниҳой устувор шуд, омезиши хунҳо гуноҳ аст.

Оё ба ҳикоят оиди Юнус ва моҳӣ бовар кардан мумкин аст?

Аз ҳамаи қиссаҳои Китоби Муқаддас бештар ҳикояти Юнус ва моҳиро қабул кардани одамон душвор аст. Шаккокон аз имконияти масҳара кардани он, ки одамо моҳӣ фуруъ бурд, ва ӯ дар даруни моҳӣ се шабонарӯз монд ва баъд оиди ин нақл мекард, шод мешаванд.

Баъзеҳо зоҳиран ба ҳақиқат монанд набудани ин ҳикоятро суҳт кардани шуда, мегӯянд, ки онро бояд ба маънои маҷозӣ фаҳмид.

Пас, ба он чӣ гуна муносибат кардан лозим аст?

Ақида оиди маънои маҷозӣ доштани ин ҳикоят нодуруст аст, чунки он дар Навиштаҳо ҳеҷ гоҳ чун маҷоз маънидод нашудааст. Ин ҳикоят оиди воқеаи рӯй додааст, ки онро чун асотирӣ қабул кунем.

Юнус дар Китоби Муқаддас чун шахсияти таърихӣ зикр мешавад (4Подш.14:25). Исо дар бораи ӯ чун оиди пайғамбари дар ҳақиқат вуҷуд дошта гап мезанад, ки аҳолии Нинве аз мавъизаи ӯ тавба карданд, ва марғу эҳёи Худро

ба ҳикояти Юнус монанд мекунад: „Зеро, чунон ки Юнус се шабонарӯз дар шиками моҳӣ буд, Писари Одам низ се шабонарӯз дар оғӯши замин хоҳад буд. Мардуми Нинве дар рӯзи доварӣ бо ин насл бархоста, онро маҳкум хоҳанд кард, зеро ки онҳо бо мавъизаи Юнус тавба карданд; ва инак, дар ин ҷо Шахсе аз Юнус бузургтар аст (Мат.12:40-41).

Рад кардани қиссаи Юнус амалан дар надонистан ва ба фиреби рӯирост айбдор намудани Исо баробар аст.

Акнун оиди он, ки чӣ тавр Юнус фуру бурда шуд ва се шабонарӯз дар шиками моҳӣ буд. Пеш аз ҳама бояд зикр кард, ки калимае, ки чун „моҳӣ“ тарҷума шудааст, маънои „моҳии калон“ (Юн.2) ва „аждаҳои баҳрӣ“-ро дорад (Мат.12). Онҳо ҷонварони баҳрие ҳастанд, ки метавонад одамро бутун фуру баранд, масъалан, акулаи китмонанд, акулаи сафед ё кашалот. Китоби Муқаддас аниқ зикр намекунад, ки ин маҳз кадом ҷонвар буд.

Ҳодисае маълум аст, ки Ҷеймс Бартли ном шахс баъди якуним шабонарӯз дар даруни кит будан, наҷот ёфта буд. Ӯ ба шарофати миқдори кофии оксигене, ки дар даруни он буд, зинда монд. Пурра имкон дорад, ки Юнус фуру бурда шуда мурд, аммо Худо баъди се рӯз ӯро зинда кард. Ин таълимоти Навиштаҳо муҳолифат надорад, зеро дар он камаш ҳашт мавриди дигари зинда шудани одамон зикр карда шудааст.

Китоби Муқаддас назарияи эволютсияро инкор мекунад?

Бисёр вақт дар шаклҳои гуногун саволе дода мешавад, ки моҳияташ ин аст: „Оё масеҳӣ буда назарияи эволютсияро инкор накардан мумкин аст?“ ё ки „Магар илм дурустии назарияи эволютсияро исбот накардааст ва он бо он чизе, ки Китоби Ҳастӣ мегӯяд, мувофиқат надорад?“

Пеш аз ҳама истилоҳи „эволютсия“-ро тавсиф додан лозим аст. Агар зери ин истилоҳ инкишоф дар назар аст (масалан,

калон шудани кӯдак) ё тағйирпазирӣ дар дохили намуд (масалан, зотҳои гуногуни гурбаҳо ва сағҳо), он эътирозро ба вучуд намеовард. Дар чунин фаҳмиш эволютсия ва Навиштаҳо муҳолифат надоранд. Мушкилӣ он вақт сар мешавад, ки эволютсия дигар хел фаҳмида мешавад: ба маънои он, ки мураккаб аз содда, ва зинда аз ғайризинда ба шарофати тасодуфан мувофиқ омадани шароитҳо пайдо мешавад. Дар назарияи эволютсия фалсафа аз илм бештар аст.

Маънидоди пайдоиши ҳамаи мавҷудот ва маънои зиндагии инсон, ки назарияи эволютсия пешниҳод мекунад, ба Китоби Муқаддас муҳолифат дорад. Китоби Ҳастӣ даҳ бор мегӯяд, ки Худо намудҳои растаниҳо ва ҳайвонҳоро офарид, ки „мувофиқи чинсашон афзун мешаванд“. Одам дарҳол чун *homo sapiens* офарида шуд, на ин ки дар натиҷаи эволютсия инкишоф ёфт.

Ғояи интиҳоби табиӣ ва зинда мондани организмҳои бештар ба муҳит мутобиқшуда бо таълимоти Китоби Муқаддас мувофиқат намекунад. Мувофиқи Китоби Муқаддас ҳамаи мавҷудоти зинда ба таври идеалӣ мутобиқи ҳаёт офарида шудааст, ва марғу ҳама гуна вайроншавиҳои фаъолияти зиндагӣ ҳамроҳи гуноҳ ба ҷаҳон омаданд.

Назарияи эволютсия – чун раванди беҳтаршавӣ на танҳо ба Китоби Муқаддас, балки ба илм низ муҳолифат дорад. Масалан, мувофиқи ибтидои дуҷуми термодинамика (ё қонуни афзуншавии энтропия), ки самти табдилшавиҳои энергетикиро муайян мекунад, дар ҳолате ки табдилёбии энергетикӣ минбаъда ғайриимкон аст, макросистемаи сарбаста сӯи ҳолати мувозинат ҳаракат мекунад, яъне ҳама чиз танҳо сӯи ҳолати бенизомтар ва номураккаб ҳаракат мекунад, ҳама чиз кӯҳна мешавад ва вайрон мегардад. Аммо назарияи эволютсия мегӯяд, ки ҳолати ашӯҳо торафт беҳтар мешавад.

Мувофиқи назарияи эволютсия тағйиротҳо ва мутатсияҳо ғойданоканд, аммо мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки амалан ҳамаи мутатсияҳо зарарноканд.

Назарияи эволютсия ва ё назарияи офаринишро барои таҷриба исбот кардан ғайриимкон аст: офариниш як бор

воқеъ шуда буд, дигаркуниҳои тадриҷии эволюсионро бошад мушоҳида кардан ғайриимкон аст. Ҳар ду нуқтаи назар дар фарзияҳо ва боварӣ асос ёфтанд, ва танҳо дар асоси маълумотҳо бар ғоидаи ин ё он назария интихобе кардан мумкин аст.

Маънидоди масеҳии пайдоиши мавҷудоти зинда на танҳо ба далелҳо мувофиқат дорад, балки бо ақидаи Исои Масеҳ низ мувофиқат мекунад (Мат.19:4).

Китоби Муқаддас қоидаҳое надорад, ки бо нуқтаи назари илм мувофиқат надорад?

Нобоварон мегӯянд, ки кашфиёти илми ҳозиразамон кӯҳна ва нодуруст будани Китоби Муқаддасро исбот намудаанд. Чунин ақида на танҳо донишмандони Китоби Муқаддас, балки хато будани фарзияҳои ибтидоиро ошкор менамояд. Китоби Муқаддас китоби дарсӣ нест. Вазифаи он на фаҳмондани ҷаҳони моддӣ, балки ошкор намудани нақшаи Худост, аз ҷумла нисбати одам. Он на воситаи таълимӣ барои олимон, балки китоб оиди ҷизҳои рӯҳонист. Он ҷӣ, ки Китоби Муқаддас оиди олами табиӣ мегӯяд, на илмӣ ва на ғайриилмӣ аст. Он забони маъмулиро истифода мебарад, то ки онро ҳар кас фаҳмида тавонад. Набудани истилоҳот маънои онро надорад, ки дар он хатоҳо ҳастанд. Ин танҳо маънои онро дорад, ки онро одамони оддӣ барои ҳама навиштанд. Дар замони навишта шудани он идеяҳои гуногун оиди пайдоиши олам (чун асотирҳои бобилӣ), оиди офариниш⁶ вучуд доштанд, аммо нуқтаи назари он оиди масъалаҳои офариниш, табиат ва Худо махсус ва пайдарҳам аст. Дар замонҳои қадим дар байни халқҳо бисёрхудоӣ афзалият дошт, ки ба якхудоии Китоби Муқаддас муҳолиф буд, яъне пайдоиши Китоби Муқаддас натиҷаи шароити беруна буда наметавонист.

⁶ Merrill Unger, *Archeology and the Old Testament*, Grand Rapids, Zondervan, 1954, 26-38.

Он чӣ, ки дар Китоби Муқаддас гуфта шудааст, бо мазмуни асосии дигар ҳуҷҷатҳои қадимӣ муқоисанашаванда аст. Он идеяҳои печдарпечро оиди олами табиӣ пешкаш намекунад, аммо, охир, бисёре аз он чизҳое, ки файласуфони Юнонӣ мегуфтанд, масалан, оиди табиати рӯшноӣ ё ҷисмҳои осмонӣ ба мо таасуроте намебахшанд. Веддҳо (навиштаҳои муқаддаси ҳиндӣ) мегӯянд, ки моҳ аз офтоб 150 ҳазор мил болотар ҷойгир шудааст ва ҳудаш нур меафканад; ва замин пахну секунча аст, ва сабаби заминчунбиҳо ҳаракати филхост, ки онро дар душ бардоштаанд. Птоломей чунин меҳисобид, ки замин маркази коинот аст.

Китоби Муқаддас чунин идеяҳоро, ки имрӯзҳо хандаовар метобад, дар бар намегиранд. Илм ва Навиштаҳо бо ҳам муҳолифат надоранд. Онҳо фақат ҷиҳатҳои гуногуни ҷаҳонро аз назар мегузaronанд.

Метавон тахмин кард, ки агар муаллифи тартиби ҷаҳон ва Китоби Муқаддас ҳамон як Худо бошад, Ў оиди он ғамхорӣ намуд, ки шаҳодати табиат (ваҳӣи умумӣ) ва шаҳодати Навиштаҳо (ваҳӣи махсус) бо ҳам мувофиқат дошта бошад. Қобили зикр аст, ки ҳуди илми ҳозиразамон ба шарофати ҳақиқати Навиштаҳо вучуд дорад. Далели мавҷудияти Худо, ки коинотро офарида ба тартиб даровардааст, Нютон барин олимонро водор намуд қоидаҳоро кашф намояд, ки он мувофиқи онҳо амал менамояд. Илм Китоби Муқаддасро на танҳо безътибор намекунад, Китоби Муқаддас сабабгори пайдоиши илм аст.

Чаро Китоби Муқаддас оиди динозаврҳо ва дигар намудҳои нестшуда чизе намегӯяд?

Дар Китоби Муқаддас намудҳои ҳайвонот каманд. Китоби Ҳастӣ танҳо умуман мегӯяд, ки Худо ҷонварони хазанда, паранда, обӣ ва заминиро офарид. Дар Китоби Муқаддас

танҳо он чонвароне номбар мешаванд, ки дар таърихи инсоният нақши назаррас бозидаанд: чорвои хонагӣ (гов, буз, гусфанд) ва ҳайвоноти пок ва нопок, бисёр ҳайвонот (аз чумла, динозаврҳо) тамоман зикр намешаванд ва ин далел танҳо онро ифода мекунад, ки онҳо аҳмият надоштанд ва оиди онҳо нақл кардан зарур набуд. Мавҷудияти динозаврҳоро боқимондаҳои устухонҳои онҳо исбот мекунанд, ва дар шакли сангшуда боқӣ мондани ҷисмҳои онҳоро бо ягон фалокати табиӣ маънидод кардан мумкин аст, масалан, бо тўфони умумичаҳонӣ. Оиди мавҷудияти онҳо инчунин рамзҳои пиктографӣ дар забонҳои Африка ва Амрикои Шимолӣ ва низ пайи пой одам ва динозавр дар ҳамон як қабат шаҳодат медиҳад. Мо танҳо тахмин карда метавонем, ки чаро онҳо нест шуданд. Мо танҳо медонем ки Худо ҳамаи мавҷудоти зиндари комил офарид, ва дар натиҷаи гуноҳкоршавӣ ба ҷаҳон марг ва харобӣ омад. Бо мурури замон вайронӣ чунон паҳн шуд, ки Худо ҳамаи чизро нобуд кард ва танҳо оилаи Нӯҳ ва аз ҳар намуди ҳайвонот як ҷуфтиро дар киштӣ боқӣ гузошт (Ҳас.7:1-3). Шояд баъзе ҳайвонот (масалан, динозаврҳо) бо ин сабаб боқӣ намонданд, ё шояд бо сабаби дигаргун шудани иқлим баъди тўфон нобуд шуданд. Мо барои ба онҳо ҷавоби аниқ додан маълумоти пурра надорем.

Оё рӯзҳое, ки дар китоби якуми Ҳас.7 оиди онҳо гуфта мешавад, шабонарӯз мебошанд, ё ягон хел давраҳои номуайяни вақт?

Масъалаи давомнокии рӯзҳо (Ҳас.1) дер боз мавзӯи баҳсҳо мебошад. Бисёр олимони сангшудаҳо ва қабатҳои ҷинсҳои кўхиро далели он мепиндоранд, ки Замин миллионҳо сол боз вучуд дорад, ва аз ин бармеояд, ки рӯзҳо на 24 соат,

балки даврахоро ифода мекунад. Ин барои бо хулосаҳои илм мувофиқат кунондани гуфтаҳои Китоби Ҳастӣ карда мешавад.

Ин фарзия дар маънидоди эволюсионии маълумоти палеонтология ва геология чун маълумоти ҳаққонӣ асос ёфтааст. Ҷонибдорони ин нуқтаи назар, ки ҳанӯз дар ибтидои масеҳият ба вучуд омада буд, ба он ишора мекунад, ки калимаи ибрии йомро (рӯз) чун 24 соат фаҳмидан нодуруст аст, чунки офтоб дар рӯзи чорум офарида шуд, яъне се рӯзи аввал шабонарӯз вучуд дошта наметавонист. Ҳамчунин мегӯянд, ки азбаски Худо баъди офариниш истироҳат карданро давом медиҳад, рӯзи ҳафтум ба як шабонарӯз баробар нест, ва аз ҳамин сабаб рӯзҳои пештара ҳам шабонарӯз нестанд. Ғайр аз ин, ин калима дар дигар ҷойҳои Китоби Муқаддас барои даврахҳои дарозтарини вақт истифода бурда мешавад (Заб.89:5, 2 Пет.3:8; Зак.12:14).

Аммо ҷонибдорони чун шабонарӯз фаҳмидани рӯз таъкид мекунад, ки на Китоби Ҳастӣ бо илм, балки илм бояд ба он мувофиқ кунонда шавад. Маълумотҳое, ки гӯё палеонтология ва геология медиҳанд, нисбатан баҳсноканд. Худо ҳама чизро дар ҳолати анҷомёфта офарид. Одам ва Ҳавво одамони калонсол офарида шуда буданд, ва шаробе, ки Исо дар Қонои Ҷалил офарид, дарҳол тайёр шуда буд. Ҳамин тавр, замин чунин намуд дорад, ки гӯё миллион сол боз вучуд дорад, ҳарчанд сини он якчанд ҳазор сол аст. Сангшудаҳо ва қабатҳои чинсҳои кӯҳиро бо тӯфони умумичаҳонӣ маънидод кардан мумкин аст. Оиди истифодаи калимаи „йом“ бошад, ҳангоме ки он бо шумораи истифода мешавад (масалан, якӯм, шашӯм), он маънои шабонарӯзро дорад. Ба ин маъно он инчунин дар ҳикоятҳо оиди чил рӯз дар кӯҳи Сино будани Мусо истифода шудааст. Ҳамаи ин зидди фаҳмиши маҷозии калимаи „рӯз“ шаҳодат медиҳад. Агар суҳан дар бораи далеле равад, ки сеюм рӯзи аввал шабонарӯзҳои офтобӣ набуданд, Худо метавонист чунин кунад, ки агарчи офтоб ҳанӯз офарида нашуда буд, ҳама чиз аллакай ҳамон тавр воқеъ мешуд, ки бояд аз рӯзи чорум ба амал меомад. Дар

Навишта гуфта шудааст: „Ва шом буд, ва субҳ буд: рӯзи аввал“ (Ҳас.1:5) ва ғайра.

Ва ҳарчанд Худо ҳақиқатан баъди офариниш истироҳат намуданро давом медиҳад, дар Китоби Муқаддас шакли замони гузаштаи ин феъл истифода шудааст – „ором гирифт“ (Ҳас.2:3). Яъне, рӯзи ҳафтум давом надорад. Он рӯз муайян аст, ки „Худо корҳои Худро, ки карда буд, то он рӯз“ анҷом дод. Ҳамин тариқ, ҳеҷ далели боварибахше зидди он нест, ки коинот ҳақиқатан дар шаш рӯз ва фақат якчанд ҳазор сол пеш офарида шудааст, ва қабатҳои чинсҳои кӯҳӣ ҳақиқатан дар натиҷаи тӯфони умумичаҳонӣ пайдо шудаанд.

Чӣ гуна ҳамаи ҳайвонҳо дар киштии Нӯҳ чой гирифта метавонистанд?

Гохҳо ҳикояти Китоби Муқаддас оиди он, ки Нӯҳ ҳамаи ҳайвонотро ба киштӣ гирифт, зери шубҳа гузошта мешавад. Хангоми бо диққат хондани матн мушкилӣ ҳал мегардад. Чон Уитком ва Генри Морис⁷ ҳама чизи ба ғунҷоиш ва андозаҳои киштӣ алокамандро омӯхтанд. Онҳо мегӯянд, ки агар „зироъ“ ба 45 см. баробар бошад, пас дарозии кишти 135 метр, бараш 22,5 метр, ва баландияш 13,5 метрро ташкил медод. Ҳаҷми киштӣ тақрибан 39507 метри кубӣ, ва қобилияти борбардории он – тақрибан 14,183 ҳазор тоннаро ташкил медод. Он се сатҳ дошт (Ҳас.6:16), ки масоҳати умумияшон 8890 метри квадратиро ташкил медод. Ғунҷоиши он ба ғунҷоиши 522 вағони стандартӣ барои кашондани чорво баробар буд. Агар дар чунин вагон 240 барра чойгир мешуда бошад, пас, киштӣ 240x522, яъне на камтар аз 124 ҳазор ҳайвоноти ба ғўсфанд баробарро кашонда метавонист. Биолог-таснифгарҳо ҳисоб карда баромаданд, ки ба киштӣ бояд 17600 намуди ба мо маълуми ширхӯрҳо, паррандагон, хазандаҳо ва обҳоиҳо гирифта мешуданд.

⁷ John Whitcomb & Herry Morris, *The Genesis Flood*.

Агар фарз кунем, ки намудҳои ҳайвоноти пок нисфи миқдори умумӣ буд, пас миқдори ҳайвонҳои поки гирифта шуда 8800×7 , нопок бошад 8800×2 буд, яъне $61600 + 17600 = 78200$ ҳамаи ҳайвонот.

Ҳамин тариқ, дар кишти миқдори зарурии ҳайвонот ва захираи ҳӯроки онҳо ҷойгир шуда метавонистанд (Ҳас.7:2-3). Ҳайвонҳои ба кишти гирифта шуда ибтидои он миқдори зиёди намудҳои онҳо гардиданд, ки мо имрӯзҳо мебинем. Генри М. Моррис: менависад: „Тадқиқоте ки дар тӯли сад сол дар соҳаи зоология гузаронида шудаанд, имконияти бузурги ташакул ёфтани навъҳои нави ҳайвонотро ошкор менамоянд. Намудҳои офаридаи Офаридагор ҳеҷ гоҳ эволютсия нашудаанд ва ба якдигар табдил наёфтанд. Бо вуҷуди ин, онҳо ҷудоии муқарраркардаи Худоро вайрон накарда ба миқдори зиёди зернамудҳо (масалан, чун наҷодҳои одам) инкишоф ёфтанд, ки ин таснифи онҳоро душвор мегардонад. Фрэнк Люис Марш намунае меовард, ки чи тавр намудҳои офаридашуда баъди тўфон низ инкишоф ёфта метавонистанд. Ў мегӯяд, ки аз асри 18 то замони ҳозира (яъне ҳамагӣ дар тӯли 300 сол) аз як намуди нахўд 500 зернамуд пайдо шудааст, аз гургҳо бошад зиёда аз 400 зоти сағҳо пайдо шудаанд, ки ба якдигар на он қадар монанд мебошанд, масалан, такса ва коллӣ. Ў менависад: „Зоология ташаққули зотҳоро дар натиҷаи тағйирпазирии кабўтарони ҳонагӣ хуб нишон медиҳад. Бовар кардан душвор аст, ки ин паррандагони шаклан ва аз ҷиҳати рафтор гуногун аз як намуд пайдо шуда бошанд. Фарқиятҳо дар байни зотҳои гуногуни кабўтарон ҷунон зиёданд, ки агар ба як намуд тааллуқ доштани онҳоро намердонистем, гумон мекардем, ки онҳо ба навъҳои гуногуни паррандагон тааллуқдоранд“⁸.

⁸ *The Genesis Flood.*

Пас чандтоғӣ аз ҳар намуди ҳайвонот ба киштӣ даромаданд?

„Ва аз тамоми ҳайвонот, аз ҳар махлуке ҷуфте ба киштӣ дохил кун, то ки бо худ зинда нигоҳ дорӣ: нар ва мода бошанд. Аз паррандагон мувофиқи чинсашон, ва аз чорпоён мувофиқи чинсашон, ва аз тамоми ҳайвоноти хазандаи замин мувофиқи чинсаш, ҷуфт-ҷуфт аз ҳама назди ту оянд, то ки зинда нигоҳ дорӣ“ (Ҳас.6:19-20). „Аз ҳар чорпои пок ҳафт-ҳафт, нар ва мода, бо худ бигир, ва аз чорпои нопок ҷуфт-ҷуфт, нар ва мода, то ки насл бар рӯи тамоми замин нигоҳ дорӣ“ (Ҳас.7:2-3).

Дар назари аввал ин порчаҳо ба ҳам ихтилоф доранд. Мувофиқи порчаи аввал, Нӯҳ бояд аз ҳар як навъи ҳайвонот як ҷуфт ба киштӣ меовард, мувофиқи порчаи дуюм – аз баъзе ҳайвонҳо ҳафттоғӣ.

„Аз чорпоёни пок, ва аз чорпоёни нопок, ва аз паррандагон, ва аз тамоми ҳайвоноти хазандаи замин, ҷуфт-ҷуфт, нар ва мода, назди Нӯҳ ба киштӣ даромаданд, чунон ки Худо ба Нӯҳ фармуда буд“ (Ҳас.7:8-9). Дар ин ҷо на оиди микдор, балки оиди он гуфта мешавад, ки ҳайвонот чӣ гуна дохил мешуданд: ҳайвоноти пок (се ҷуфтӣ +1 ҳайвон барои қурбонӣ), ва нопок (ҳамчунин ҷуфт-ҷуфт). Масъалаи гӯё мувофиқат надоштани порчаҳои якум ва дуюм ҳал мешавад, агар донем, ки маҳз чунин тарзи баён ба матнҳои қадимӣ хос буд: дар аввал изҳороти умумӣ баён карда мешуд, ва баъд аз он аниқ карда мешуд. Ҳамин тариқ, дар Китоби Ҳастӣ низ порчаи дуюм (7:2-3) порчаи якумро пурра мекунад (6:19-20).

Оё нақлҳо оиди офариниш дар бобҳои 1-ум ва 2-юми Китоби Ҳастӣ ба ҳам мухолифат надоранд?

Дар тӯли таърихи калисо порчаҳои Китоби Муқаддас таҳлилу тафсир карда мешуданд, зери шубҳа ва ҳучумҳо гузошта мешуданд – ва гоҳҳо инкор карда мешуданд – ҳам аз ҷониби беимонон, ҳам аз ҷониби илоҳиётшиносон.

Ҳамеша хангоме, ки ягон ҷои Китоби Муқаддасро дарҳол фаҳмидан душвор аст, ё он эътирози шахси ратсионалӣ фикркунандаро ба вучуд меоварад, ё „бо илм мувофиқат намекунад“, назарияе пеш бурда мешавад, ки бояд ин душвориро ҳал кунад.

Ҳамин тавр, баъзе тафсиркунандагон байни бобҳои якум ва дуҷуми Китоби Ҳастӣ, ки дар он ҷо оиди офариниши олам гуфта мешавад, ихтилофоро дидаанд⁹.

Нуқтаи назари ихтилофнокӣ: Далелҳо.

Мувофиқи ақидаи мунаққидони радикалӣ, таълифдиҳандаи ҳикояти дуҷум (Ҳас.2:4-25) оиди мазмуни ҳикояҳои аввал тасаввурот надошт (Ҳас.1:1- 2:4), ки дар натиҷаи ин, хангоми муқоисаи онҳо, ихтилофоти зиёд ошкор мешаванд.

Ин нуқтаи назарро А. Гордон Чеймс баён мекунад: „Хангоми дарки он факт, ки Ҳастӣ аз ду ҳикоят иборат аст, оиди офариниш, ба давраҳои гуногун эътибор дорад ва ба сарчашмаҳои гуногун таъя мекунад, номувофиқатӣ комилан равшан мегардад. Худи мавҷудияти он барои безътибор намудани назарияи илҳомӣ илоҳӣ кофист“¹⁰.

⁹ Donald Steward, *The Unified Account of Creation*, Master's diss, Dept. of Old testament & Semitics, Talbot Theological Seminary, La Mirada, California, 1979, 1.

¹⁰ A. Gordon Games, *Creation, Stories of Genesis*, London: Student Christian Movement, 1927, 31.

К.Китчен зикр мекунад, ки „ба фарқи услуб ва концепсияи илоҳиётшиносиаш байни Ҳастӣ якум ва дуум, ва гуё ба тартиби гуногуни офариниш дар ду ҳикоя нишон дода мешавад“¹¹.

Намунаҳои зерин нишон медиҳанд, ки моҳияти танқид маҳз аз ҳамин иборат аст. Гаролд Роули мегӯяд: „Дар ду боби аввали Китоби Муқаддас ду нақли муҳолифи якдигар оиди офариниши олам ҳастанд. Мувофиқи нақли аввал, марду зан якҷоя чун тоҷи офариниш офарида шуда буданд, баъди паррандагон ва ҳайвонот, дар ҳоле ки мувофиқи нақли дуум офариниши Одам пеш аз офариниши ҳайвонот ва паррандагон буд, ва офарида шудани зан баъд аз ӯ буд“¹². Яъне, Роули номувофиқатро дар таркиби офариниш, дар номҳо ва концепсияи Худо ва дар услуб мебинад.

Нисбати пункти охирин С.Драйвер чунин мегӯяд: „Аввалан, Ҳас. 2:46 аз боби якум услубан ва бо тарзи баён фарқ мекунад. Боби якум стереотипӣ ва аниқ аст. Боби дуум гуногунранг ва маҷозӣ аст, дар он формулаҳо ва ифодаҳои такроршаванда, ки барои боби якум хосанд, нестанд, ва дар мавридҳои як будани мавзӯ (масалан, офариниши одам) нақл тамоман дигар мешавад – масалан, бе „сурати Худо“. Аз тарафи дигар, ба боби якум усули тадқиқотӣ ва системавӣ хос аст. Забони 2:46 – ба худ хос, осуда ва нисбатан оддӣ аст.

Дуум ин, ки тартиби баёнот фарқ мекунад. Тафсилот баробар нестанд. Агар дар боби якум замин аз об намудор мешавад (1:9), дар боби дуум бошад замин хушк аст (2:5). Просесси офариниши ҳаёт аз одам сар мешавад (2:7), сони ҳайвонҳо ва парандаҳо (2:19) ва дар навбати охир – зан (2:21–22). Тартиб ошкоро фарқ мекунад аз оварда шудаи дар боби 1“¹³.

¹¹ K. A. Kitchen. *Ancient Orient & Old Testament*. Chicago: Intervarsity Press, 1966, 118.

¹² H.H. Rowley. *The Growth of the Old Testament*. London; Hutchinson & Co. 1950. 18.

¹³ S.R. Driver, *The Book of Genesis*, 8th ed. London: Methuen & Co., 1911, 35.

Чӣ тавр Умберто Кассуто қайд мекунад: „Комилан фаҳмо, ки ду порча аз рӯи характери худ бисёр фарқ мекунанд. Дар ин набояд шубҳа ҷой дошта бошад. Аз рӯи назари объективӣ ихтилофҳо аён ҳастанд.

Порчаи якум расми офариниши олӣ ва комилро пешниҳод мекунад, ки тамоми гуногуншаклии ҳастиро ба тартиб меоварад. Мо мебинем бартарии фикри асосиро бар тасодуфӣ, муваққатӣ ва охирик, ки бо комилии оддӣ беинтиҳой будани оламо фаро мегирад. Худо Худро ҳамчун Моҳияти трансцендентӣ мекушояд, ки дар болои офариниш меистад.

Дуюм порча, аз дигар тараф, ҳикояти намоён ва драмавиرو дар бар мегирад, бо фаъолияташ иштиёқманд мекунад, бо дилрабоии тасаввуроти шарқӣ ҳиссиёт фаро гирифта, дар таҳти воқеаҳои беруна арзишҳои маънавӣ ва ахлокиро хабар расонда, бештар ба эҳсос мурочиат мекунад нисбат ба шуури хонанда. Яхве дар ин ҷо дар олами Худ зоҳир шуда бо одам тамоман наздик мешавад ва бо дигар махлуқони ба воситаи Ӯ офаридашуда.

Фарқият дар нуқтаи назар ҳақиқатан тааҷҷубовар аст, ван инкор кардани он метавонад танҳо касе, ки онро дидан намеҳазад¹⁴.

Методология

Аввал мо далелҳоеро дида мебароем, ки гӯё ба ихтилофнокии порчаҳои тадқиқшаванда ишора мекунанд, сипас мавқеи ҷониби дигарро пешкаш менамоем. Мо онҳоро аз ҷиҳати мантиқӣ, пайдарҳамӣ, ратсионалӣ будан, ба назар гифтани сарфу маҳви забони ибронии қадим ва воситаҳои усулҳои адабии шарқӣ дида мебароем. Мо мақсад мегузorem аниқ намоем, ки кадоме аз ин ду нуқтаи назар асоснок мебошад.

¹⁴ Umberto Cassuto, *The Documentary Hypothesis*, 1st Eng. ed. Jerusalem: Magnes Press, 1961, 70-71.

Фарқиятҳои умумӣ

Наметавон инкор кард, ки байни ду боб фарқ ҳаст. Фарқи якум, чуноне ки мунаққидон зикр мекунанд, ба истифодаи номҳои гуногуни Худо дахл дорад. Ҳақиқатан, дар боби якум танҳо „Элоҳим“ истифода мешавад. Дар боби дуюм бошад – „Яхве-Элоҳим“. Фарқи дуюм аз консепсияи гуногуни Худо иборат аст. Дар ҳикояти якум Худо олий, пуршукӯҳ, аз офариниш ҷудост, ҳикояти дуюм бошад антропоморфӣ аст: он Худоро дорои хусусиятҳои одамонӣ нишон медиҳад. (Ў қадам мезанад, сухан меронад ва ғайра).

Фарқи сеюм, моҳиятан, маҷмӯи фарқиятҳои луғавӣ, услубӣ ва грамматикӣ аст. Дар ҳикояти аввал Худо Элоҳим аст. Ў пуршукӯҳ ва трансцендентӣ аст. Ҳикояти аввал мавзун ва аниқ аст. Интиҳоби калимаҳо хос аст: Элоҳим меофарад, бо калом ба вучуд меоварад, корҳои Худо анҷом медиҳад, ва ором мегирад.

Дар ҳикояти дуюм Яхве – Худои Шахсиятнок ва миллӣ аст. Ў бевосита бо офариниши худ сару кор дорад: Ў нафаси ҳаётро медамонад, устувор мекунад, ташкил мекунад. Услуби ҳикоят бештар нақлӣ аст...

Фарқиятҳои алоҳида

Мунаққидон ҳамчунин ба фарқ дар ҷузъиёт аҳамият медиҳанд. Мувофиқи ҳикояти якум замин аз об берун меояд: „Ва замин дар ҳолати харчу марҷ буд, ва торикӣ бар варта; ва Рӯҳи Худо бар рӯи об дар парвоз буд (Ҳас.1:2). „Ва Худо гуфт: „Оби зери осмон дар як ҷо ҷамъ шавад, ва хушкӣ намудор шавад“ (Ҳас.1:9).

Дар ҳикояти дуюм, ҳама чиз аз замини хушк пайдо мешавад: „Зеро ки Худованд борон бар замин наборонида буд“ (Ҳас.2:5).

Фарқҳои сеюм ва чорум ба офариниши одам ва пайдарҳамии офариниш дахл дорад: „Ва Худо гуфт: „Замин наботот бирӯёнад, алафе ки тухм меоварад, дарахти мевадоре ки мувофиқи чинси худ мева медиҳад, ки тухмаш дар он

бар рӯи замин бошад'. Ва чунин шуд" (Ҳас.1:11). „Ва Худо наҳангони бузург ва ҳар гуна ҷонварони хазандаро, ки об аз онҳо мувофиқи чинсашон пур шуд, ва ҳар гуна паррандагони болдорро мувофиқи чинсашон офарид. Ва Худо дид, ки хуб аст" (Ҳас.1:21). „Ва Худо гуфт: „Замин ҷони зиндаро мувофиқи чинсашон, чорпоёнро мувофиқи чинсашон ва тамоми хазандаи заминро мувофиқи чинсаш ба вучуд оварад'. Ва чунин шуд" (Ҳас.1:24). „Ва Худо одамро ба сурати Худ офарид, Ӯро ба сурати Худо офарид; онҳоро марду зан офарид" (Ҳас.1:27).

Дар боби дуюм Худо аввал мардро меофарад ва – баъд аз растанӣҳо ва ҳайвонот – аз қабурғаи вай Ӯ занро меофарад: „Ва Худованд Худо одамро аз хоки замин бисирӣшт, ва ба бинии вай рӯи ҳаёт дамид, ва одам ҷони зинда шуд. Ва Худованд Худо боғе дар Адан ба тарафи машриқ шинонд; ва он одамро, ки сирӣшта буд, дар он ҷо гузошт. Ва Худованд Худо ҳар гуна дарахти хушнамуд ва хушхӯрро, ва дарахти ҳаётро дар васати боғ, ва дарахти маърифати неку бадро аз замин рӯенд" (Ҳас.2:7-9). „Ва Худованд Худо хоби сахте бар Одам овард; ва ҳангоме ки хобаш бурд, яке аз қабурғаҳои ӯро гирифт, ва гӯшт дар ҷояш пур кард" (Ҳас.2:21).

С.Драйвер нуктаи назари танқидиро умумият медиҳад: „Як шахс набудани ҳикоякунанда то ба дараҷае аён аст, ки ба исботҳои тафсилӣ эҳтиёҷ надорад"¹⁵.

Ягонагии нақша

Чуноне ки Эсвалд Эллис дуруст зикр мекунад, ифодаҳое ки калимаи „toledoth“-ро дар бар мегиранд („инак пайдоиш“, „инак насабнома“, „инак сират“ 11 бор дар Ҳастӣ воমেхӯранд, ва аз ин рӯ, ҳангоми тадқиқи ин китоб ба назар нагирифтани онҳо имконнопазир аст"¹⁶.

¹⁵ S. R. Driver. *The Book of Genesis*. 8-th ed. London: Methuen & Co. 1911, 35.

¹⁶ Oswald T. Allis. *The Five Books of Moses*. Philadelphia: Presbyterian & Reformed. 1969, 49.

Бисёрии мунаққидоне ки ин омили муттаҳидкунандаро эътироф мекунанд, онро таҳрири дертари тартибдиханда меҳисобанд. Эллис манависад:

„Албатта, агар монандии забон ба сарчашмаи ягона ишора кунад, пас, ин ишораҳо дар як ҳуҷчат истифода мешуданд. Соли 1798 чунин ақидаро Илген баён карда буд, ҳангоми 2:4-ро ба ду қисм ҷудо карда, пешниҳод намуд, ки қисми якум элоҳистӣ аст, ки бархато дар ин ҷо ҷойгир шудааст, ва ҳамаи мавридҳои истифодаи формуларо ба ҳуҷчати Элоҳист мансуб донист.

Ин тахмини радикалӣ, аммо мунтазамро дар соли 1869 Нелдке низ пешниҳод намуд, ва базудӣ он дар байни мунаққидон қабул шуд, ва онҳо бо қатъияти бештар изҳор мекарданд, ки дар асоси истифодаи формула матни Ҳастӣ ба сарчашмаи дертар мансуб аст“¹⁷.

Бисёри мунаққидон розиянд, ки ибора ҳамчун сарлавҳа аст, вале онҳо мавриди Ҳастӣ 2:4 истисно мекунанд. Инак Фон Рад мегӯяд:

„Матни 2:4а мушкилии муайян нишон медиҳад. Ин формула барои Ҳастӣ чун сарлавҳа маъмул аст. Аммо дар мавриди додашуда он сарлавҳа буда наметавонад, зеро махсусан мазмуни коҳинона дорад. Душвории дигар аз боиси дар ин оят истифода шудани калимаи ,toledoth‘ ба миён меояд, он маънои ,насл‘, ,насабнома‘ ё айнан ,наслҳо‘-ро дорад.

Мо тахмин мекунем, ки формулае ки дар ҳуҷчати коҳинӣ (жрец) пеш аз фаслҳо меомад дертар ба боб, барои ба тартиб даровардани матн илова карда шудааст. Дар ин ҳикоят он ба маънои ,инак пайдоиш“ истифода

¹⁷ Oswald T. Allis. *The Five Books of Moses*. Philadelphia: Presbyterian & Reformed. 1969. 49-50.

шудааст. Аммо азбаски аввали боб чун қонун сабт ёфтааст, тартибдиханда маҷбур буд бо он қаноат кунад, ки ифодаро ҳамчун хулоса илова намояд¹⁸.

Агарчи на ҳамаи мунаққидон бо ҳамаи гуфтаҳои Фон Рад розӣ мешуданд, аммо аксари онҳо, идеяи монандиро эътироф намуда, чунин меҳисобанд, ки дар мавриди додашуда ҳуҷҷатҳои гуногун мутахид карда шудаанд, ки дostonҳо ва анъанаҳои гуногун ва ихтилофнокро дар бар мегиранд.

Асотирӣ будан

Ғайр аз даъвоҳои оиди номувофиқатиҳои дохилӣ, мунаққидон идеяро пеш мебаранд, ки ҳикоят оиди офариниш дар асотирҳо асос ёфтааст.

А.Чеймс бо оҳанги қатъӣ мегӯяд: „Дар ибтидо ҳикоятҳо оиди офариниши олам асотирҳо буданд, ва пай набурдан ғайриимкон аст, ки онҳо бисёр унсурҳои бегона доранд. Ёфт шудани осори хаттии бобилӣ ба ҳамагуна шубҳаҳо дар ин маврид интиҳо бахшидаанд“¹⁹.

Мувофиқи гуфтаҳои мунаққидон, таърихи инсоният хеле пештар аз замони офаридани осори хаттии мавҷуда сар шудааст. Ва азбаски воқеаҳо ва сабти онҳоро фосилаи бузурги вақт ҷудо мекунад, маълумоти дар онҳо буда, сазовори боварӣ нест. Асос нест, то чунин ҳисобем, ки яҳудиён оиди ҳаёти одамони аввал аз дигар халқҳои ҷаҳони қадим маълумотҳои боварибахштар доштанд.

Илова бар ин, мувофиқи нуқтаи назари мунаққидон, манзараи ҳаёти ибтидоӣ, ки нависандагони яҳудӣ пешниҳод мекунанд, ба фолклори дигар халқҳо таъя мекунад. Ва ба тафсилоти таърихӣ умед бастан маъно надорад, чунки мавод аз сарчашмаи яқин ба даст наомадааст²⁰.

¹⁸ Gerald Von Rad. *Genesis*. Philadelphia Westminster Press 1972, 61.

¹⁹ A. Gordon James. *Creation Stories of Genesis*. London: Student Christian Movement. 1927, 28.

²⁰ S. R. Driver. *The Book of Genesis*. 8-th ed. London: Methuen & Co. 1911, 53.

А.Джеймс хулосаи қатъии зерин мекунад: „Кӯшиши сунъии дилхоҳ оштӣ қунондани тафовут дар услуб ки ба чашм бармехӯрад, ҷаҳонбинӣ ва мавзӯ ба нокомӣ маҳкум шудааст. Эзоҳи кифоя ва табиӣ ихтилофҳо ин қабул кардани факт, ки ҳикоятҳо ба давраҳои таърихӣ гуногун таълуқ доранд, яъне ки дуум – ба хеле дерина“²¹.

Ҳамин тарик, нуқтаи назари калисо шубҳанок ҳисобида мешавад ва умуман, инкор карда мешавад.

Нуқтаи назари мувофиқат доштан: Далелҳо

Танқид кӯшишҳои бо маълумотҳои мавҷудаи илмӣ оштӣ додани ҳикояти библиявиро ҷиддӣ қабул намекунад, ва бояд иқрор шуд, ки он барои ин асосҳои муайян дорад. Ҷонибдорони нуқтаи назари библиявиро изҳороти хеле илмӣ ба изтироб оварданд, ва ин ба қавли Ҷеймс „онҳоро водор намуд, воситаҳои бебокитаринро истифода баранд“ то ба танқид ҷавоб гӯянд.

Тейлор Люис мулоимтар изҳор менамояд: „Ин кӯшиши Ланг ва дигарон бартараф кардани душворихои назаррас қаноатбахш ҳисобидан амри маҳол аст“²².

Сипас дар тафсири худ ӯ менависад: „Мо равиши фикрро мефаҳмем, аммо бо маънидод розӣ шуданамон душвор аст“.

Ҳақиқатан, ҷонибдорони Китоби Муқаддас баъзе ихтилофотро сарфи назар мекарданд, ва ҳарчанд мувофиқи ақидаи мунаққидон, мубоҳиса акнун маъно надорад, Д.Киднер бори дигар таъкид кардан мехоҳад, ки „бисёр далелҳо чун исбот тамоман қобили қабул нестанд“²³.

Аммо мувофиқи ақидаи онҳое, ки ҳикояҳоро ба ҳам ихтилофнок намеҳисобанд, мунаққидон моҳият ва мақсади ҳикояҳоро нодуруст фаҳмиданд.

²¹ A. Gordon James, *Creation Stories of Genesis*, London: Student Christian Movement, 1927, 38.

²² John Peter Lange, *Commentary of the Holy Scriptures*, 25 vol. Trans. ed. By Philip Shaff. Grand Rapids: Zondervan. n. d. 201.

²³ Derek Kidner. *Genesis: An Introduction & Commentary*. Dowhens Grove, InterVarsity Press. 1967, 18.

Чуноне ки Харрисон мегӯяд „Чунин ҳисобидан хатост, ки ду ҳикоят дар Ҳастӣ якдигарро такрор мекарда бошанд. Онҳо якдигарро пурра мекунад. Ҳикояти якум манзараи калони офариниширо медиҳад ва нишон медиҳад, ки ҳамаи мавҷудот ба шарофати қувваи эҷодкорунаи Худо пайдо шудааст. Ҳикояти дуюм бошад ба офариниши одам ва дар ҷои муайян сокин намудани Одамо бо занаш, диққати бештар медиҳад“²⁴.

Барои дуруст фаҳмидани офариниш ва ҷузъи илоҳиётшиносии он маводи ду боби аввали Ҳастиро чун як чизи том ҳисобидан даркор аст. Ҳикояти дуюм иловаи ҳикояти якум аст, он дар бораи офариниши нахуствалидони мо пурратар нақл мекунад, ҳикояти аввал бошад ҷаҳонро чуноне, ки пеш аз мутобиқ гардонда шудани он барои Одаму Ҳавво буд, тасвир мекунад.

Чуноне ки К.Китчен менависад: „Идеяи комплиментарӣ будан нисбатан содда аст: дар Ҳастӣ 1 офариниши одам танҳо чун воқеаи охирин дар пайдарҳамии воқеаҳо ва бе ҷузъиёт зикр мешаванд, дар Ҳастӣ 2 одам дар маркази эътибори умум ҷойгир аст, ва ҷузъиёт да бораи ӯ ва шароит хабар дода мешавад.

Дар ин ҷо такрор ҷой дошта наметавонад. Беқобилияти дидани пурракунии якдигар дар мувофиқ наомадани мавзӯ, вақте ки аз як тараф намуди умумии офариниш ва аз тарафи дигар ҷузъиёт дар бораи одам ва муҳити атрофӣ ӯ дода мешаванд. Ба обкурантизм ҳамхӯдуд аст²⁵.

Аён будани вобастагии ду боб хангоми баррасии масъалаи бадӣ низ ошкор мегардад: оё имконпазир аст, ки Худои нек ҷаҳонеро офарида бошад, ки пур аз бадӣ аст?

Як ҳикояти пурра ҳисобидани ду ҳикоят ба ин савол ҷавоб медиҳад. Аз ҳикояти аввал айён аст, ки дар ибтидо олам

²⁴ R. K. Harrison, *Creation in Zondervan Pictorial Encyclopedia of Bible*, ed. by Merrill C. Tenney. Vol. 1 Grand Rapids: Zondervan, 1975, 1022.

²⁵ K. A. Kitchen. *Ancient Orient & Old Testament*. Chicago: Intervarsity Press, 1966, 116-117.

идеалӣ офарида шуда буд (Ҳас.1:31). Ҳикояти дуҷум нашон медиҳад, ки сабабгори бадӣ беитоатии одам аст (Ҳас.3:6-19).

Агар бобхоро чун оғоз ва давоми нақл аз назар гузаронем, ҷавоб ба савол оиди пайдоиши бадӣ айён мегардад²⁶.

Муносибати ғайри космологӣ ба ҳикояти дуҷум далелҳои мунаққидонро суҷут мекунад. Ин ҳикоят ки гӯё ба сарчашмаи J [Jahwist] дахл дорад, мақсади ҳисобот доданро оиди офариниши олам надорад. Глисон Арчер дар ин бора мегӯяд: „Бояд он далелро зикр намуд, ки дар тасвири ҳақиқии офариниш офарида шудани офтоб, моҳ, ситораҳо, замин ва сарфи назар шуда метавонист“²⁷.

Имконияти ба ҳам мувофиқат доштани ҳикояҳои библиявиро ба андозаи муайян ду нафар ҷонибдорони асосии нуктаи назари танқидӣ имконпазир меҳисобанд. Диллман эътироф мекунад, ки ҳикояти дуҷум (Ҳас.2:4-14), ақаллан дар шакли ҳозирааш танҳо порчаҳои тасвири офаринишро дар бар мегирад, аммо асосан тамоман чизе дигарро дар бар мегирад.

С. Драйвер низ бо ин далел розӣ мешавад, аммо бе шавқии зиёд: „Тасвири алоҳидаи марду занро бо он маънидод қардан муҳим мебуд, ки нақл дар 2:4 оиди он чӣ, ки аллакай дар 1:26-29 гуфта шудааст, аз ҷониби ҳамон як нақлкунанда ба нақша гирифта шуда буд“²⁸.

Бинобар ин, кӯшиши бо даҳолати муҳаррир маънидод намудани ҳама чиз, қарда мешавад. Диллман менависад: „Интизор шудан мумкин мебуд, ки баъд, ё пеш, ё пас аз ояти 7, офариниши растаниҳо ва анҷомёбии ташаккулдиҳии ҳуди коинот зикр қарда мешавад. Аммо ин ҳел нест. Аз эҳтимол дур аст, ки ин аз ибтидо ҷунин буд. Бештар имконпазир аст, ки муҳаррир ягон чизро

²⁶ Umberto Cassuto, *The Documentary Hypothesis*, 1st Eng. ed. Jerusalem: Magnes Press, 1961, 78.

²⁷ Gleason Archer Jr, *A Survey of Old Testament Introduction*, Chicago Moody Press, 1964, 1974, 119.

²⁸ S. R. Driver. *The Book of Genesis*. 8-th ed. London: Methuen & Co. 1911, 35.

партофтааст-чунки ягон чиз баъди боби як нодаркор тобидааст ё бо боби 1 ихтилоф доштааст²⁹.

Чеймс бо боварии бештар мегӯяд: „Бо асоси кофӣ тахмин кардан мумкин аст, ки дар натиҷаи таҳрирҳои пай дар пай матни ҳозира аз матни аслий фарқ дорад“³⁰.

Аммо чунин хулосаҳо боварибахш нестанд. Дар боби 1 аз Худ қаноатманд будани Офаридкор қайд карда шудааст, ва ин омодагӣ оиди гунаҳкоршавии одам дар боби 3 аст. Пас, боби якумро муқаддимаӣ, чун асос барои дуруст фаҳмидани боби 2 бояд ҳисобид. Офарида шудани осмон, заминро офтоб, моҳ ва ситораҳо қабул карда мешавад ҳамчун додашуда дар боби 2, ки дар фаҳмидан амалан ғайриимкон аст дар алоҳидагӣ аз боби 1³¹.

Ин маълумот бо амалияи адабии Шарқи Наздики қадим мувофиқат дорад. „Дар адабиёти қадимии сомиё усули такрор васеъ истифода мешуд. Муаллиф дар муқаддима ҳикоятро мухтассар баён мекард, сипас воқеахоро муфасссал баён менамуд. Барои муаллифи Китоби Ҳастӣ офариниши инсон албатта тоҷи офариниш буд, ва табиист ки нақл оиди шароитҳои, ки ӯ дар он ҷойгир карда шуда буд (рӯзи шашуми офариниш), ӯ ба ҳамон бармегардад, ки ба офариниши одам тафсири муфасссале диҳад“³².

Ду тафсири офариниш барои ҳуҷҷатҳои хаттии қадимӣ хос аст; онҳо якдигарро на нусхабардорӣ мекунанд ва на такрор (чуноне ки ба баъзе мунаққидон метобад). Тасвири якум баёни умумии офариниш аст, дуҷумлаш бошад ба ягон

²⁹ William H. Green, *The Unity of the Book of Genesis*, New York: Chas. Schrinber's Sons, 1985, 23.

³⁰ A. Gordon James. *Creation Stories of Genesis*. London: Student Christian Movement. 1927, 37.

³¹ E. J. Young, *An Introduction to the Old Testament*, Grand Rapids: Eardmans, 1949, 55.

³² Gleason Archer Jr, *A Survey of Old Testament Introduction*, Chicago, Moody Press. 1964, 1974, 118.

чихати муайяни он ва, маҳз ба одам ва муҳити атрофи ӯ дар мавқеи муайяни ҷуғрофӣ, бахшида шудааст³³.

Ин фикрро инкишоф дода Э.Янг менависад: „Ҳамчун омодагӣ ба нақл оиди гунаҳгоршавӣ, боби ду баъзе ҷузъиёти иловагиро оиди ҳолати ибтидоӣ баён мекунад, ки онҳо дар манзараи пуршукуҳи боби як бемаврид ва номувофиқ мебуданд³⁴.

О. Эллис бо ин розӣ аст: „Мо бисёр вақт мебинем, ки ҳангоми тасвири воқеа коҳин аввал баёни мухтасар мекунад, ва баъд ба андозаи беш ё кам онро инкишоф медиҳад... Дар ин маврид пас аз офарида шудани инсон-марду зан, дар боби дуюм ҳисоботи васеъ оиди офарида шудани Одам (2:7) ва Ҳавво (2:21-25), ки ин аллакай ба тасвири гунаҳгоршавӣ омода мегардаонад“³⁵.

Қариб ҳамеша тафсири соддатарин беҳтар аст, ва дар мавриди мо маънидоди беҳтарин низ аз ҳама содда аст.

Чуноне ки Тейлор Люис мефаҳмонад: „Далелҳои дохилӣ нишон медиҳанд, ки ҳикояти дуюм муҳолифат намекунад ва дар он асос меёбад, ҳамин тариқ ҳама гуна номувофиқати байни онҳо истисно мекунад – хоҳ дидаву дониста, хоҳ тасодуфиро... Маҳз ҳамин чиз хонандаи одатино чалб менамояд, ки ба ҳаққонияти мутлақи нақли библиявӣ бовар кунад ва бо назарияи қисматбандӣ кардани якчанд сарчашмаҳо шинос нест“(221).

Ҳикояҳо ба як муаллиф тааллуқ доранд, бо ҳам мувофиқанд ва бо худ як чизи томо пешниҳод мекунанд. Ҳикояти дуюм ҳамон чизро нақл мекунад, ки аллакай дар ҳикояти якум оиди он гуфта шуда буд, аммо дар айни замон ба одам диққати махсус медиҳад³⁶.

³³ R. K. Harrison. *Introduction to the Old Testament*, Grand Rapids: Eardmans, 1969, 554-555

³⁴ E. J. Young, *An Introduction to the Old Testament*, Grand Rapids: Eardmans, 1949, 55

³⁵ Oswald. T. Allis, *The Old Testament, Its Claims and Its Critics*, New Jersey; Presbyterian & Reformed, 1972, 82.

³⁶ John Peter Lange, *Commentary on the Holy Scriptures*, 25 Vol. Trans& Ed. By Philip Schaff. Grand Rapids: Zondervan, n. d., 201.

Ҳикояи якум оиди офариниш хусусияти кайҳонӣ ва ҳамаро фарогиранда дорад. Дар ибтидои он материя бе шакл аст, дар охир бошад одам чун намуд ба сурати Худо офарида шудааст, ва Офаридгор ба ӯ мефармояд, ки афзун шавад ва ба болои офариниш ҳукмронӣ кунад. Ин натиҷаи қорҳои Худоост.

Дар ҳикояи дуюм оятҳои охирини боби якум муфассал кушода мешаванд. Ин „манзараи аз наздик аст“. Сухан на дар бораи имон умуман, балки оиди офариниши як ҷуфт меравад. Мард аз хоки замин офарида шудааст, зан бошад аз қабурғаи ӯ. Маҳз муттаҳид намудани онҳо, чун асоси фармуаи „борвар ва афзун шудан“, ҳикояи якумро анҷом медиҳад.

Ҳикояи дуюм якумро бо тафсилоти муҳим пурра мекунад, ва ҳамин тариқ наздик мекунад ба қиссаи васваса ва гунаҳгоршавии ҷуфти якуми одамӣ- нахустволидони тамоми инсоният³⁷.

Фарқиятҳои умумӣ

1) Истифодаи шудани номҳои гуногуни Худо чунин маънидод дорад: „Маълум аст, ки Элоҳим дар қисми амалҳои Худои Таоло дар табиат ва коинот тасвир мекунад, номи мувофиқ аст. Ҳақиқатан, офариниш ба номи Яхве алоқаманд карда мешавад (Хур.20:11), ҳангоме ки таъкид кардан лозим аст, ки Худои Исроил, Кӣ ӯро аз Миср баровард, – ин Офаридгори олам, аммо ҳангоме ки сухан дар бораи маҳз Худои Офаридгор меравад, истилоҳи мувофиқ Элоҳим аст, ки дар ҳикоят оиди офариниши олам доимо истифода мешавад“³⁸.

Дар ҳикояи якум бетағир Элоҳим истифода мешавад, дар дуюм бошад қариб ҳамеша Яхве Элоҳим. Ин ибора онро ифода мекунад, ки Яхве ҳамон Элоҳим аст, ки тамоми мавҷудотро офаридааст, ва ҳар ду истилоҳ як мебошанд. Агарчи онҳо ба хусусиятҳои гуногуни Худо нисбат доранд, ӯ

³⁷ Oswald. T. Allis, *The Old Testament, Its Claims and Its Critics*, New Jersey; Presbyterian & Reformed, 1972, 119.

³⁸ William H. Green, *The Unity of the Book of the Genesis*, New York: Chas. Scribners Sons, 1985, 6.

ва танҳо Ў Офаридгори олам аст. Пас, исми таркибии Яхве-Элоҳим тамоман ба рӯҳияти боби якум муҳолифат надорад, балки баръакс онро тақвият медиҳад. Ин имконияти ҳама гуна тасаввуроти хаторо истисно мекунад, ки гӯё ҷаҳонро на Худои Исроил Яхве (Хур.6:3), балки Худои умумӣ Элоҳим офаридааст.

Истифодаи номи Яхве дар ҳикояти дуҷум чун гузариш ба хусусияти теократии Панҷ Китоб хизмат мекунад, ва ҳамроҳи Элоҳим истифода шудани он ба мо ёдрас мекунад, ки маҳз Ў Офаридгори тавоност³⁹.

Муҳаққикони либералӣ бисёр вақт таъкид мекунанд, ки номи мураккаб дигар дар ҳеҷ кучои Навиштаҳо дучор намешавад, ки гӯё ба муаллифони гуногун ишора мекунад. Аммо истифодаи он дар ин ҷо бо мақсади махсуси ҳикоятҳо маънидод карда мешавад.

Дар ҳикояти якум сухан дар бораи ҳуди факти офарида шудани одам меравад, ва дар ин маврид гуфтан дуруст аст оиди Худо ҳамчун оиди моҳияти тавоно ва олий, оиди Худои худоён ва Ўро Элоҳим номидан.

Қисми дуҷум оиди одам ва ба ҷаҳон ворид шудани бадӣ ҳикоят мекунад. Гуноҳ ба ҷои бегуноҳӣ меояд, хушбахтӣ бо бадбахтӣ иваз мешавад. Дар ин ҷо Қудсияти Худоро таъкид намудан даркор аст, бинобар ин номи Яхве-Элоҳим истифода мешавад.

Айнан ҳамин тавр будани тарзи корбурдани нависанда аз он аён аст, ки ҳангоми гӯфтугӯ бо мор (Ҳас.3:1-5), танҳо Элоҳим истифода мешавад.

Ба даҳони васвасаандоз гузоштани номи хоси Худо беэҳтиромӣ (профанація) мебуд. Ва азбаски Шахсияти Худо аллакай муқаррар шуда буд, ба такрори исми дутоғӣ зарурат набуд. Ҳамин тариқ, истифодаи номҳо ба контекст (қаринаи матн) вобаста аст⁴⁰.

³⁹ M. M. Kalish. *Genesis*, London, Longman, Brown, Green, Longman & Roberts, 1858, 72.

⁴⁰ M. M. Kalish. *Genesis*, London, Longman, Brown, Green, Longman & Roberts, 1858, 72.

2) Оиди консепсияҳои гуногуни Худо бошад, мувофиқи ақидаҳои К. Китчен: „Муқобилгузории Худои трансседентӣ дар Ҳас.1 ва антропоморфизмҳо дар боби 2 ба андозаи зиёд муболиға карда шудааст ва ростӣ гап, маҳсулоти ҳаёл аст“⁴¹.

Г. Люполд низ ҳамин гуна ақида дорад: „Наметавон ба назар нагирифт, ки антропоморфизмҳои хеле ифоданоки боби якум пурра метавонад асоси ҳамон гуна консепсияи Худоро ташкил диҳанд, ки дар ду боби минбаъд пешкаш шудааст“⁴².

Э. Янг аниқ мекунад: „Гуфта мешавад, ки консепсияи антропологии Худоро боби 2 пешкаш мекунад: Худо меофарад, медамад, устувор мекунад, мерӯёнад, мегирад, сокин мекунад, меоварад, мегӯяд... Аммо ин тавр нест. Худо бар боби 1-ум низ антропологи аст. Дар ҳақиқат, ақли маҳдуд Худоро бе антропоморфизмҳо тасаввур карда наметавонад. Дар боби як Худо мегӯяд, мебинад, меномад, баракат медиҳад, машварат мекунад („биофарем“, ояти 26). Ў корҳои Худро дар шаш рӯз ҷо ба ҷо мекунад, ва дар рӯзи ҳафтум истироҳат мекунад“⁴³.

3) Фарқи сеюм, ки мунаққидон муайян кардаанд, ба услуб, луғат ва грамматика дахл дорад. Дар ин ҷо низ на ҳама чиз аниқ аст. Чуноне ки Китчен мефаҳмонад: „Идеи фарқиятҳои услубӣ маъно надорад, онҳо инъикоси фарқиятҳои мавзӯӣ мебошанд“⁴⁴.

Чуноне ки Янг хулоса мебарорад: „Луғати махсус ба муаллифи дигар ишора намекунад, балки хусусиятҳои мазмуни

⁴¹ К. А. Kitchen. *Ancient Orient & Old Testament*. Chicago: Intervarsity Press, 1966. 118.

⁴² Herbert Carol Leupold, *Exposition of Genesis*. Grand Rapids. Baker, 1958, 107.

⁴³ E. J. Young, *An Introduction to the Old Testament*, Grand Rapids: Eardmans, 1949, 56.

⁴⁴ К. А. Kitchen. *Ancient Orient & Old Testament*. Chicago: Intervarsity Press, 1966, 118.

бобро инъикос мекунад. Луғати махсусро истифода набурда, дар забони ибрӣ кушодани ин мавзӯи махсус осон намебуд⁴⁵.

Тахминеро, ки фарқиятҳои услубии муаллифони гуногунро ифода мекунад, фаҳмидан мумкин аст. „Матн ба забони ибрӣ, ё баёни анъанавии қонун ҳақиқатан душвориӣ муайян дошт, ва ин барои хулосаҳои мунтақидоне, ки дар соҳаи танқиди адабӣ тайёрии махсус ва ихтисос надоранд, узре буда метавонад“⁴⁶.

Мантиқан муҳокимаронӣ намуда, Виннер ба хулоса меояд: „Магар осонтар нест тахмин кунем, ки муаллифи Р* ҳангоми зарурат услубро дигар карда метавонист, ба ҷои он ки схемаи мураккаби рӯйхатҳо ва талфифҳоро тартиб диҳад?“ (дар ҳамаи ҷо, 89).

Фарқиятҳои услубӣ аз воқеӣ дида, бештар ҳаёли мебошанд, ва мантиқи оддӣ нишон медиҳад, ки услуб, аз ҷумла лексика ва грамматика, далели ихтилофнокӣ нест.

Клайв Люис, ки ҳадаш мунаққид аст, менависад: „Нависандаро ва ҳар як сокини заминро намоёндагони маданияти ӯ, ки бо забони ӯ гап мезананд, ва тасаввуротҳои яххела доштанд (аз ҷумла тасаввуротҳои беихтиёр), бо душворӣ мефаҳмиданд. Ва он идея, ки ӯ бояд ба онҳое, ки ягонтои ин афзалиятҳоро надоранд, фаҳмо бошанд, ба фикрам аз ақл берун аст. Дар он аргюментоман таҳмини ғавқулдда гузошта шудааст, ки ҳеҷ гуна далелҳо ва исботҳо муқобилат карда наметавонанд“⁴⁷.

Фарқиятҳои алоҳида

Яке аз эътирозҳо ба он дахл дорад, ки дар ҳикояти яқум дар ибтидои офариниш об буд, дар дуюм – хушкӣ. У. Кассуто оиди ин қомилан асоснок меғӯяд:

⁴⁵ E. J. Young, *An Introduction to the Old Testament*, Grand Rapids: Eardmans, 1949, 53-54.

⁴⁶ Harold. M. Wiener. *The Origin of the Pentateuch*, Oberlin Bibliotheca Sacra Company, 1910, 92.

⁴⁷ C. S. Lewis, „Modern Theology and Biblical Criticism“, in *Christian Reflections*, ed. By Walter Hooper, Grand Rapids: Eardmans, 1967, 158.

„Эътироз он вақт маъное медошт, ки мо ягонагии матнро вайрон карда, ду ҳикоятро чун тамоман мустақил мепиндоштем, яъне он чиро, ки ба исбот эҳтиёҷ дорад, исбот шуда меҳисобидем. Аммо агар порчаҳо як ҷузъи том бошанд, пас маълум аст, ки аз нуқтаи назари ҳикояти дуҷум офариниш ҳамчунин аз обҳо, ки дар аввал суҳан дар бораи онҳо меравад, сар мешавад“⁴⁸.

Инчунин пайдарҳамии гуногун дар он ҷӣ, ки ба офариниши марду зан дахл дорад, мавзӯи мувоҳисаҳо мебошад, аммо ин маъсала низ ҳалшаванда аст.

Дар ҳикояти якум дар бораи одам чун оиди яке аз офаридаҳо дар силсилаи бузургии воқеаҳо суҳан меравад. Усули офарида шудани ӯ ба таври хеле умумӣ тасвир ёфтааст. Калимаҳои „мард ва занро офарид“ ба мо ҳеҷ чиз оиди он намегӯянд, ки онҳо маҳз ҷӣ гуна ва оё дар як вақт офарида шудаанд. Танҳо далел зикр шудааст.

Дар ҳикояти дуҷум, ки қиссаи пайдоиши инсониятро баён мекунад, оиди офариниши марду зан муфасссал гуфта мешавад. Дар ин ҷо номувофиқатӣ нест, – танҳо оиди воқеа дар аввал умуман нақл карда мешавад, сипас муфасссал, ки ин барои Навиштаҳои сомии қадим усули адабии маъмулӣ буд⁴⁹.

Боз як маъсалаи ҳаёли, ки ба осонӣ ҳал мешавад, он аст ки дар ҳикояти якум растаниҳо пеш аз одам пайдо мешавад, дар ҳикояти дуҷум – баъд.

А.Питерс мефаҳмонад: „Муллиф дар назар дошта наметавонист, ки набудани коркунандаи замин ба рӯйдодани алафҳо ҳалал мерасонад (ба ҳама маълум аст, ки ин тавр нест). Набудани он танҳо набудани растаниҳои зироатиро ифода мекунад“⁵⁰.

Ва, инак, маънидоди пурра боварибахши Кассуто: „Тасвири муфасссалтар пас аз тасвири умумӣ меояд. Боғбон,

⁴⁸ Umberto Cassuto, *The Documentary Hypothesis*, 1st Eng. ed. Jerusalem: Magnes Press, 1961, 71-73.

⁴⁹ ҳамон ҷо, 74.

⁵⁰ Albertus Pieters, *Notes on Genesis*, Grand Rapids: Eardmans, 1943, 78.

ҳангоми бунёд намудани боғ, чӣ кор мекунад? Ў навъҳои аллақай вучуд доштаре мешинонад. Худованд Худо низ, ҳангоме ки бояд бунёд мекард, ҳамин тавр кард. Ў аз замин растаниҳоро хуб рӯёнид – ҳамон навъҳоеро, ки аллақай дар рӯзи сеюм офарид⁵¹.

Таъкид карда ба инобат гирем инчунин, ки агарчӣ рӯидани буттаҳо ва алафҳо дар ин ҷо бо борон алоқаманд карда мешавад ва бо парвариш кардан, набояд фикр кунем, ки растаниҳо набуданд пеш аз офаридани одам. Буттаҳо ва алафҳо – ин на ҳамаи дунёи растани⁵².

Аз нуқтаи назари ботаника он чиз ҷолиби диққат аст, ки дар рӯзи сеюм растаниҳои худкиштшаванда офарида шуданд, аммо на онҳое ки ба чизи то ҳол набуда эҳтиёҷ дошта бошанд. Буттаҳои саҳроӣ ва алафҳо ҳанӯз набуданд, „зеро Яхве-Элоҳим ба замин намеборонид“. Зироатҳои ғалладона набуданд, зеро „барои коркарди замин одам набуд.

Ҳар сол миқдори зиёди тухмҳои хорҳо ва алафҳои бегона ба замин мерезанд, аммо намерӯянд. Аммо ҳангоме ки борон меборад, заминро „хору хас“ пур мекунад. Аммо баъзе намудҳои чав ва гандум дар миқдори кам худ аз худ зиёд мерӯянд, киштзорҳои зироатҳои ғалладонаро танҳо одам мерӯёнад⁵³.

Масъалаи баъди одам офарида шудани ҳайвонот дар боби дуҷум чиддитар аст, он низ бо вучуди ҳамаи далелҳои мунаққидон, ҳалшаванда мебошад.

Пеш аз ҳама онҳо он чизро ба асос мегиранд, ки пайдарҳамии воқеаҳо дар ҳикояти дуҷум хронологӣ мебошад. Аммо ҷуноне, ки Янг мегӯяд: „Исрор намудани он, ки воқеаҳои боби 2 хронологӣ баён шудаанд, ба муаллиф бор кардани он чизест, ки ҳеҷ гоҳ дар нақшаҳои ӯ набуд“.

Тейлор Люис низ ҳамчунин меҳисобад: „Сабаби мушкилӣ фарз кардани хронологӣ будан ва хоҳиш пайдо кардани он

⁵¹ Umberto Cassuto, *The Documentary Hypothesis*, 1st Eng. ed. Jerusalem: Magnes Press, 1961, 76-77.

⁵² C. F. Keil and F. Delitzsch, *Biblical Commentary on the Old Testament*, 25 vols. Trans. by James Martin. Grand Rapids: Eerdmans, 1969, 77.

⁵³ Umberto Cassuto, *The Documentary Hypothesis*, 1st Eng. ed. Jerusalem: Magnes Press, 1961, 76.

аст, дар ҳоле ки ҳикояти дуҷум аз рӯи характери худ тамоман хронологӣ нест⁵⁴.

Ҳамин тариқ масъалаи пайдарҳамии гуногуни воқеаҳо дар тасвирҳои офариниш ҳал мешавад, ва масъалаи вақт дар 2:19 мемунад.

Дар ҷавоб ба эътирози Драйвер зидди чун амали пештар иҷрошуда фаҳмидани феъли „бисирӣш“, Китчен менависад: „Дар 2:19 ишораи бевосита ба он нест, ки офаридани ҳайвонот бевосита пеш аз номбар намудани онҳо воқеъ шуда бошад (яъне баъди офариниши одам), чунин тахмин бо илова намудан ба матн баробар аст. Ҳангоми тарҷумаи феъли якум замони гузаштаре истифода бурдан дуруст мебуд. Яъне агар онро „он вақт аллакай сиришта буд“ маънидод мекунем, масъалаи ба таври сунъӣ бунёдшуда ҳал мешавад⁵⁵.

Ҳикояти дуҷум намегӯяд, ки одам пеш аз ҳайвонот офарида шудааст. Он пайдарҳамии воқеаҳоро баён намекунад, балки офарида шудани боғи Адамро ва дар он ҷойгир шудани Одамро таъкид мекунад. Дар боби дуҷум сухан дар бораи ҳолати Одам, эҳтиёҷи ӯ ба мададгоре меравад, ки дар байни ҳайвонот ёфт нашуд.

Ба он ворид кардани идеяи хронологиро нодуруст аст. Пайдарҳамии воқеаҳоро аллакай боби 1 ба мо расондааст. Пас, 2:19-ро ба таври дигар чунин баён кардан мумкин аст: „Аллакай тамоми ҳайвоноти саҳро ва паррандагонӣ осмонро офарида, Худованд акнун онҳоро назди инсон овард, то бубинад онҳоро чӣ гуна меномад, ва чӣ тавр инсон ҳар чони зиндари биномад, номи вай ҳамон шавад“⁵⁶.

Китчен ин идеяро инкишоф медиҳад: „Хебраистҳо ва дигар муҳаққиқон бояд ба ёд оранд, ки дар забонҳои сомиву ҳомӣ шакли замони гузаштаи дури феъл вучуд надошт, ва дар натиҷа амале, ки пеш аз ягон амали дигар дар замони

⁵⁴ John Peter Lange, *Commentary of the Holy Scriptures*, 25 vol. Trans. ed. By Philip Shaff. Grand Rapids: Zondervan, n.d. 20.

⁵⁵ K. A. Kitchen. *Ancient Orient & Old Testament*. Chicago: Intervarsity Press, 1966, 118.

⁵⁶ E. J. Young, *An Introduction to the Old Testament*, Grand Rapids: Eardmans, 1949, 56.

гузашта воқеъ шудааст, дар мавриди дода шуда дар забони ибрий бо дигар воситаҳои мувофиқ ифода меёбад⁵⁷.

Сипас ӯ далели худро бо намунаҳо аз Навиштаҳо асоснок мекунад:

„Тобишҳои маъноӣ феълҳо ва пайдарҳамии амалҳоро матн ҳал мекунад, на ин ки қоидаҳои назариявӣ. Масалан: амал дар Хуруҷ 4:19 давоми 4:12 аст (на 4:18); амалҳои Хуруҷ 19:2 аз паи Хуруҷ 17:1 меоянд (на аз 19:1).

Монанд, амали „таъкибкунандагон онҳоро сустҷӯ карданд“ (Ехушаъ ибни Нун 2:22) аз паси матни пешомада намеравад⁵⁸.

Ин фикрро комил гардонда, Кассуто меғӯяд:

„Мо дарк мекунем, ки „Худованд Худо ҳар ҳайвони сахро ва ҳар паррандаи осмонро аз хок бисирӣш“ (2:19), пеш аз ин гуфта шудааст, ки ҳайвонҳо ва паррандаҳо офарида шуда буданд пеш аз одам (1:20-25). Аммо набояд калимаҳои Китоби Муқаддасро ҷудо карда муоина кунем. Сонитар фаҳмонда мешавад, ки нияти Худованд Худо аз пеши одам ҳамаи намудҳои ҳайвонҳоро гузарондан буд, то ки ӯ ба онҳо ном гузорад, ва бинад, оё байни онҳо „мададгир“ ёфт намешавад, ки „ба вай мувофиқ“ бошад. Интизор шудан мумкин буд, ки байни ҳайвонҳои офаридашудаи номбаршуда ҷорпоён мешаванд, лекин онҳо номбар карда намешаванд. Вале сонитар бо як маъно гуфта шудааст, ки „одам ҳамаи ҷорпоён ва паррандагонро осмонро, ва ҳамаи ҳайвонҳои саҳроно ном ниҳод“ (2:20).

⁵⁷ K. A. Kitchen. *Ancient Orient & Old Testament*. Chicago: Intervarsity Press, 1966, 119.

⁵⁸ K. A. Kitchen, *Ancient Orient and the Old Testament*, Chicago: InterVarsity Press, 1966, 118-119, N. 19.

Яъне, зимнан дар назар доштан, ки чорпоён аллакай дар боғи Адан бо одам буданд – ки бо боби 1 мувофиқ меояд. Ва, барои он ки ҳамаи ҳайвонҳо ва паррандаҳои гуногун, ки дар тамоми дунё пароканда карда ҷой гирифта буданд, дан ин ҷо ҳам пешниҳод шуда буданд, ҷое Худованд Худо одамро гузошт, У „ҳайвонҳои саҳро ва паррандаҳои осмонро аз хок бисиришт“ аз ҳар намуд, аллакай офаридашуда пеш аз ин ,ва ба назди одам овард“⁵⁹.

Хамин тариқ, ихтилофоте, ки дида мешавад, ба кулӣ ҳалшаванда аст.

Ягонагии нақша

Масъала дар он нест, ки оё ягонагӣ ҳаст, балки дар кай ва чӣ гуна пайдо шудани он аст. Чуноне ки аллакай зикр шуд, мунаққидон будани онро эътироф мекунанд, аммо онро бо кушишҳои тартибдиҳанда нисбат медиҳанд ва мегӯянд, ки унсuri муттаҳидкунанда-суханони „ин аст пайдоиш“–ро муҳаррир ҷой иваз кунандааст, ва дар аввал он дар ибтидои боби 1 буд.

Аммо ин формула дар Китоби Ҳасти 11 маротиба вомахӯрад ва дар ҳамаи мавридҳои дигар, ғайр аз 2:4, бе шубҳа сарлавҳаи қисмест, ки пас аз он меояд⁶⁰.

Мунаққидон медонанд, ки ҷойгир шудани 2:4 нодуруст будани назарияҳои онҳоро ошкор мекунад. Аён аст, ки дар он ҷо буда, он боби 2-юмро бо боби 1-ум хуб алоқаманд мекунад. Аммо ин сарлавҳаи боби 1-ум буда наметавонист, чунки осмон ва замин бояд пеш, аз он ки оиди „пайдоиши“ онҳо гуфта шавад, офарида мешуданд. 2:4а муқаддимаи ҳикоят оиди офариниши осмону замин нест, пас, матни

⁵⁹ Umberto Cassuto, *The Documentary Hypothesis*, 1st Eng. ed. Jerusalem: Magnes Press, 1961, 77.

⁶⁰ William H. Green. *The Unity of the Book of Genesis*, New York: Chas. Scriber's Sons. 1985, 9.

2:4-25 даъвои онро надорад, ки боз оиди офариниш нақл кунад. Он ҳикоятро такрор намекунад, балки оиди саршавии насабномаи одам нақл мекунад⁶¹.

Агар мунаққидон ҳақ бошанд, ки ибора аз боби 2 бояд дар ибтидои боби 1 истад, ин сарлавҳа бо дигар сарлавҳа мувофиқат нахоҳад дошт, ва „Насабномаи Одам“ аз сислсилаи сарлавҳаҳо берун мемонад.

Азбаски Одам дар манзараи умумии воқеаҳо дар 1:26 танҳо зикр мешавад, ва оиди воқеаҳо дар бораи ӯ ва оилааш чизе нақл карда намешавад, матни 2:5-4:26 мантиқан зарур аст. Пешакӣ формулаи огоҳ кардашуда муқаддимаи ба мавзӯи нав мебошад. Дар ҳамаи ҳолатҳои дигар он махсусан ба ҳамин сифат истифода бурда мешавад, ва бояд, ҳамин тавр дар 2:4 истифода мешавад.

Дар ҳеҷ ҷо минбаъд toledot идеяи офаринишро надорад. Дар ҳама маврид ин калима ҳикоят дар бораи он пешниҳод мекунад, ки аз ки пайдо шудааст. Ва барои мо аён бошад, ки дар Ҳастӣ 2 мо кор дорем бо ҳикоят оиди пайдоиши Одам ва Ҳавво аз осмон ва замин баъди офариниши олам⁶².

Ҳамин тавр, аён, ки нияти ягонаи китоб аз аввал вучуд дошт.

Ҳақиқатан, „муаллифи китоби Ҳастӣ метавонист ҳуччатҳои боз ҳам пештара истифода барад, чӣ хел ҳамаи таърихчиён мекунанд, ё ин ки... метавонист ҳуқуқи ба даст овардани боби 1, ки аллакай навишта шуда буд ба китоб дохил кунад, ки ба илҳомии илоҳӣ будани он ихтилоф надорад“⁶³.

Тахмин мекунем, Китоби Ҳастӣ компилятсияи якчанд ҳуччатҳо мебошад, ва калимаҳои „ана пайдоиши (силсилаи насаб, шарҳи ҳол)“ ба маълумоти пешина таълуқ дорад, ва формулаи муттаҳидкунанда нест ва муқаддимаи оне, ки пас аз он меояд. Ин проблемаҳо ҳал мекунад: (1) набудани

⁶¹ E. J. Young, *An Introduction to the Old Testament*, Grand Rapids: Eerdmans, 1949, 54-55.

⁶² H. B. Pratt, *Studies in the Book of Genesis*, New York: American Tract Society, 1904, 24.

⁶³ Albertus Pieters, *Notes on Genesis*, Grand Rapids: Eerdmans, 1943, 73-74.

сарлавҳа дар боби 1 ва (2) номунтазамӣ дар он ки дар 2:4 формула ҳамчун хулоса ба маълумоти пешина, ва дар ҳамаи дигар ҳолатҳо – муқаддима ба материалӣ минбаъда.

Ҳамин гуна эзоҳ инчунин бештар табиист ва оқилона аст, нисбат ба тасдиқ кардани мунаққидон оиди гӯё будани номуносибҳо.

Асотирӣ будан

Ақидае, ки дар асоси ҳикояти офариниш асотирҳо чой доранд, инкор карда мешавад ҳам аз ҷиҳати мантиқ ва ҳам бо фактҳои нав.

Р. Гаррисон қайд мекунад характери махсуси ҳикояти библиявиро, „беҳамто будани он бо монотеизм ва беасотирии худ“⁶⁴.

Китчен нишон медиҳад ба суҳбати будани далелҳои мунаққидон:

„Фикр, ки ҳикояти қадимаи ибронӣ оиди офариниши олам каме ислоҳ кардашуда ва варианти соддаи асотирӣ бобилӣ, ҳатост ва методологӣ беасос аст. Дар шарқи қадим дostonҳо содда карда намешуд ва қиссаи дуруғ намегардиданд, чӣ тавр тахмин карда мешавад. Аз рӯи қоида, қиссаҳои оддӣ ва ривоятҳои роҳи методанд ба саршавии дostonҳои боз ҳам мураккабтар ва душворфаҳм, на ин ки баръакс“⁶⁵.

Параллел байни боби 1-уми Ҳастӣ ва „Энума Элиш“ пешниҳод карда мешаванд ҳамчун далел тарафдори он, ки онҳо пайдоиши асотирӣ умумӣ доранд. Дар ду ҳикоят бо ҳамон як тартиб воқеаҳои зерин нишон дода мешаванд: пайдоиши гунбази осмон, хушкӣ, найирҳо ва одам. Ҳам ин

⁶⁴ R. K. Harrison, Creation, in *Zondervan Pictorial Encyclopedia of Bible*, ed. by Merrill C. Tenney, vol. 1. Grand Rapids: Zondervan, 1975, 1022.

⁶⁵ K. A. Kitchen, *Ancient Orient and the Old Testament*, Chicago: InterVarsity Press, 1966, 89.

хам он сар мешаванд аз хаос ва ба анҷом мерасанд бо он, ки Худованд (худоҳо) ором гирифт (-анд)⁶⁶.

Аммо, сонитар чӣ тавр Дж. Финнеган қайд мекунад: „Пас бояд розӣ шавем, ки фарқияти байни Паймони қадим ва ‚Энума Элиш‘ хеле зиёд муҳиманд, нисбати монандии онҳо“⁶⁷.

Р. Гаррисон ин фикрро шарҳ дода такмил медиҳад: „Аз он вақт, ки Чорч Смит якумин бор барои хонандагон эпоси оиди Гилгамеш пешниҳод кард, ақидае паҳн шудааст, ки дар асоси боби 1-уми Ҳастӣ ёдгории бобилӣ „Энума элиш“ вучуд дорад. Лекин худ Вельхаузен дар Ҳастӣ 1 натавонист компонентҳои барои асотирҳо хосро ёфтан, ба ғайр аз хаос, – ва инро пайравони ӯ ба назар гирифтанд даст мекашиданд. Тадқиқи ҷиддитари нишонаҳои монандӣ ва фарқият, бо вучуди ин ошкор мекунад, ки монандии байни космогонияи исроилӣ ва бобилӣ на он қадар бузург аст, чӣ тавр пештар тасаввур карда мешуд“⁶⁸.

Ба фарқияти асосӣ боб.1-2 Китоби Ҳастӣ аз нақли бобилии офариниши олам Китчен ишора мекунад: „Ғояи Ҳастӣ аз он иборат аст, ки Худои ягонро ҳамчун офаридгори олий нишон додан, дар айни замон ‚Энума Элиш‘ бошад мақсад мегузорад худои оли пантеони бобилиро аз ҳад зиёд мадҳ кунад... Муҳолифати якхудой ва оддӣ будани ҳикояти қадимӣ ибрӣ бар бисёрхудой ва мураккаб будани эпоси месопотамӣ барои ҳар хонанда аён аст“⁶⁹.

⁶⁶ Jack Finnegan, *Light from the Ancient Past*, New Jersey: Princeton Univ. Press, 1946, 53.

⁶⁷ дар ҳамаи ҷо.

⁶⁸ R. K. Harrison, *Introduction to the Old Testament*, Grand Rapids: Eerdmans, 1969, 555.

⁶⁹ K. A. Kitchen, *Ancient Orient and the Old Testament*, Chicago: InterVarsity Press, 1966, 88-89.

Дар асоси айбдоркунии ҳикояти библиявӣ оиди офариниши олам дар асотири будани он, фактҳоро аҳамият надодан ва набудани мантиқ дар муносибат ба матн, хобидааст. Таҳлили чиддии маълумоти мавҷудбуда беасосии нуқтаи назари критикиро нишон медиҳад ва натиҷа мебарорад, ки аниқтараш ҳикояти библиявӣ асос омадааст барои ба вучуд омадани асотириҳо, на ин ки баръакс.

Хулоса

Фарқиятҳои алоҳидаро таҳқиқ карда ва ба натиҷае омада, ки дар як маврид онҳо фикр кардашуда, дар дигар бошад (мис. Ҳастӣ 2:19) – маълуму равшан аст, мо метавонем ба тафтиши методологияи критикӣ гузарем.

Дар тадқиқоти таърихӣ принципҳои муайян ҳаст, ки номумкин аст нисбати онҳо бетараф монем. Асосӣ аз он иборат аст, „дар вақти тарҷумаи матни қадимаи дилҳо бояд аз он бароем, ки муаллиф хост, ўро фаҳманд ва тафсирун, ки мухолифатро дар бар мегирад, номумкин қаноатманд ҳисоб кардан“⁷⁰.

Тасвияи хеле хуби ин принципро Колерич пешниҳод мекунад: „Вақте ки мо кор бо муаллифи хуб дорем, ва мо тассавур мекунем ки дар у хатогиро мебинем, дуруст пешниҳод кардан, ки мо чизеро намефаҳмем, ки ба ў фаҳмо буд, – то он даме, ки мо боварии комилро ба даст орем, ки мо медонем он чизеро ки ў намефаҳмид“⁷¹.

Кайҳо боз „диктуми“ Арасту маълум аст. Монтгомери ўро ба маънои, эзоҳ медиҳад, ки „гӯянда эҳтимоли кулӣ дорад, оиди ҳодиса бештар медонад, нисбати мунаққид ва бинобар ин мо набояд натиҷаи охириро барорем то он, ки чӣ тавр мо маълумоти кофиро дошта бошем“⁷².

⁷⁰ K. A. Kitchen, *Ancient Orient and the Old Testament*, Chicago: InterVarsity Press, 1966, 118.

⁷¹ Oswald T. Allis, *The Five Books of Moses*, Philadelphia: Presbyterian & Reformed, 1969, 125.

⁷² John Warwick Montgomery, *History and Christianity*, p. 29, in Bob Passantino, *Contend Earnestly For The Faith: How Far Can We Trust The Bible?* 1992.

Мебинем, ки мунаққидон ин принципи асосиро ба инобат намегиранд.

Танқиди қатъӣ амалан сохта мешавад, дар фикри шахсии тафсирдиханда, на ин ки дар муълумоти воқеӣ. „Гипотеза пешниҳод карда мешавад, ки ду китоби алоҳида мавҷуд буд (ба вақти ҳозира гумшуда), ки таърихи ин халқро баён мекарданд. Ва инак касе ин ду киссаро гирифта ва бе хавотири оиди тафовут ва ҳатто муҳолифат байни онҳо, якҷоя кард онҳоро ба як китоби нав, порчаҳоро истифода бурда ҳам аз як китоб, ҳам аз дигар. Ҳеч кас ҳаргиз надида буд ин нусхаҳои гуё китобҳои мавҷудбуда, онҳо ҳеч гоҳ дар адабиёти қадим зикр карда нашудаанд, оиди мавҷудияти онҳо ҳатто олимони пурдони ибрий пай намебурданд, лекин олимони ҳозира тасдиқ мекунанд, ки ин китобҳоро кушоданд, матни дар ихтиёри мо мавҷудбударо таҳқиқ карданд. Онҳо ҳисоб мекунанд, ки қобиланд қомилан аниқ муайян кардан қадом оятҳо аз қадом боб гирифта шудаанд аз Элохист, ва қадом яз Яхвист“⁷³.

Ба ҷои он ки ақли солим қабул кардан ва аён будани ягонагии қисса, мунаққидон онро ба сарчашмаҳо тақсим мекунанд, тахмин мекарданд, ки элементҳои ки дар як қисса намерасиданд, дар дигар ҷойҳои муносиб гуфташударо тақрор мекарданд. Онҳоро аз фикрашон гардондан тасаввур кардан мумкин нест, аммо дар ҳонандаи беғараз дурустии матн шубҳаро пайдо намекунад“⁷⁴.

Мунаққидон кӯшиш мекунанд матнро ба нуқтаи назари субъективии худ мутобиқ гардонанд. Ба ҷои он ки назарияи худро бо маълумоти ки матн пешниҳод мекунад мувофиқ кардан, онҳо исрор мекунанд, ки матнро таҷдид кунанд бо

⁷³ Albertus Pieters, *Notes on Genesis*, Grand Rapids: Eerdmans, 1943, 72-73.

⁷⁴ Harold M. Wiener, *The Origin of the Pentateuch*, Oberlin Bibliotheca Sacra Company, 1910, 114.

мувофиқати назарияи худ. Ҷиҳати „мусбии“ ин гуна нуқтаи назар дар он аст, ки имконияти исботи бомуваффақияти, нуқтаи назари дилхоҳро медиҳад⁷⁵.

Хеле осон ду қисми як ҳикоятро гирифтанд, ки ба лаҳзаҳои гуногун диққат медиҳанд ва онҳоро муқоиса карда, фарқияти байни онҳоро қайд кардан, ки гуё бояд пайдоиши қисмҳои аз сарчашмаҳои гуногунро тасдиқ кунад.

Вале асос нест барои ин гуна ҳулосаҳои қатъӣ.

Ба андозаи бештар мулоҳизакорона ҳисоб кардан, ки як қисми ҳикоятро анҷом дода, муаллиф ба дигар гузашт ва (ки пурра бамантиқ аст) шуруъ накард аз нав муфасссал такрор кардан, он чизе ки навақай алақай гуфта буд⁷⁶.

Китчен менависад: „Мутобиқати дохилии материали адабӣ осон ба даст оварда мешавад, агар маълумоти муҳолифро аз матн барҳам диҳем. Ва осон муваффақ шудан мувофиқати „ҳикоятро“, агар китобҳои таърихи ба ақидаи худ мутобиқ созем, оиди таърихи Исроил чӣ хел бояд мешуд. Чунин муносибат илмӣ нест ва бинобар ин номақбул аст“⁷⁷.

„Ду ҳикоят“ оиди офариниш, ки сабабгори тамоми лашкаркашии олимони шуда буд, акнун барои тасдиқи назарияи, истифода мешавад, ки аз фарзияи (гипотеза) маънидодкунандаи „номувофиқӣ“ байни онҳо пайдо шудааст. Дигар хел карда гӯем, мунаққидон мегӯянд: (1) Ду боби аввали Китоби Ҳастӣ ба ҳам ихтилоф доранд, чунки аз сарчашмаҳои гуногун бармеоянд, ва (2) дурустии фарзия оиди ҳуҷҷатҳои гуногун ба мавҷудияти ҳикоятҳои номувофиқ тасдиқ мешавад, аз ҷумла дар ду боби аввали Ҳастӣ.

Аммо ин порчаҳоро такроркунандаи ҳамдигар ё ҳатто мувофиқ ҳисобидан мумкин нест, чунки порчаи яқум хеле умумӣ аст, порчаи дуюм бошад тамоман аз дигар нуқтаи

⁷⁵ William H. Green, *The Unity of the Book of Genesis*, New York: Chas. Scribner's Sons, 1985, 36.

⁷⁶ William H. Green, *The Unity of the Book of Genesis*, New York: Chas. Scribner's Sons, 1985, 7-8.

⁷⁷ K. A. Kitchen, *Ancient Orient and the Old Testament*, Chicago: InterVarsity Press, 1966, 116.

назар ҷуфти намояндагони инсониятро дар маҳалли ҷуғрофии муайян тасвир менамояд⁷⁸.

Фаъолияти мунаққидон, ки қасрҳои ҳавоӣ месозанд, конструктивӣ нест. Тамоми кӯшишҳои онҳоро, мувофиқи ақидаи Н.Кравитс, „чун даъвои ҷавобҳо ба даъвои саволҳо тафсири ҳаёлии матн тавсия додан мумкин аст“⁷⁹.

Пеш аз ҳама мулоҳизаҳои танқидӣ ба Ҳастӣ 2:4 дар назар дошта шудаанд, ки дар он заминаҳои ибтидоӣ нодурустанд, далелҳо нестанд ва методология хатост, ва дар натиҷа мунаққидон мачбуранд ба идеяи таҳриршуда будани матн рӯ оваранд.

Мунаққидон тахминҳои беасос мекунанд, ки муҳаррир номи Худоро тағйир додааст, ва матн вайрон карда шудааст. Фарзияҳои онҳо гӯё аз ҳолати ҳозираи матн бармеояд, аммо ягон ҷиҳати матн ба фарзия мувофиқат намекунад, онҳо чун ғайри қобили таваҷҷуҳ инкор карда мешаванд. Ва умуман, агар матн вайрон шуда бошад, ҷи гуна бо тахминҳои ки сарчашмашон ҳамин матн аст, тақя кардан мумкин аст?⁸⁰.

Чуноне ки комилан дуруст О.Эллис меғӯяд: „Ҳама гуна ишора ба таҳрир эътирофи беасос будани назарияи онҳост“⁸¹.

Аммо барои мунаққидон надидани он муфид аст, ки эътирофи далели таҳрир назарияи онҳоро оиди ихтилофоти оштинопазир безътибор мегардонад. Муҳаррир барин як шахси босавод албатта ихтилофотро пайҳас мекард, агар онҳо, чуноне ки муҳаррирон меғӯянд, ин қадар аён бошанд, ва онҳоро ислоҳ менамуд⁸².

⁷⁸ R. K. Harrison, *An Introduction to the Old Testament*, Grand Rapids: Eardmans, 1969, 555.

⁷⁹ Nothan Kravitz, *Genesis: A New Interpretation of the First Three Chapters*, New York: Philosophical Library, 1967, 49-50.

⁸⁰ John Howard Raven, *Old Testament Introduction*, Rev. New York: Fleming H. Revell, 1910, 120.

⁸¹ Oswald T. Allis, *The Old Testament, Its Claims and Its Critics*, New Jersey: Presbyterian & Reformed, 1972, 39.

⁸² John Howard Raven, *Old Testament Introduction*, Rev. New York: Fleming H. Revell, 1910, 127.

Онҳо далелҳои худро мантиқӣ ва пай дар пай кунонда наметавонанд, ва ҳуди ҳамин бемантиқӣ ва бенизоии онҳоро ошкор менамояд. Нуқтаи назари онҳо на бо маълумоти археология тасдиқ мешавад, на бо тадқиқоти осори адабии қадимӣ. П.Уайзмен комилаи дуруст гуфтааст, ки „ҳамаи ин фарзияҳо ҳеҷ гоҳ пайдо намешуданд, агар муҳаққиқон маълумотҳои ҳозиразамони археологӣ медоштанд“⁸³.

⁸³ P. J. Wiseman, *New Discoveries in Babylonia about Genesis*, 3rd ed., London: Marshall, Morgan & Scott, n. d., 10.

МУНДАРИҶА

МУҚАДДИМА	3
----------------------------	---

КИТОБИ МУҚАДДАС

Дар Китоби Муқаддас ҷи чизи махсус ҳаст?	6
---	---

Магар Паймони Навин, ки борҳо нусхабардорӣ шудааст, бе дигаргунӣ мондааст?	9
--	---

Оё ба нақли Паймони Навин оиди зиндагии Исои Масеҳ бовар қардан мумкин аст, агар он хеле баъдтар аз марги Ё навишта шуда бошад?	11
--	----

Ин қадар тафсирҳои бисёри Китоби Муқаддас ҳастанд, – ҷаро маҳз ба ин тафсир таъя қардан дарқор аст?	13
---	----

Ҷи гуна ба Китоби Муқаддас бовар қардан мумкин аст, агар дар он ин қадар ихтилофот бошанд?	14
--	----

Оё бозёфтҳои бостоншиносӣ бо рӯйдодҳои библиявӣ мувофиқат мекунад? Оё бостоншиносӣ аниқии Китоби Муқаддасро тасдиқ мекунад?	17
--	----

„Лўлапечҳои Баҳри Мурда“ чистанд? 19

Чаро мавҷудияти халқи яҳудӣ
тасдиқи объективи ҳаққонияти
Китоби Муқаддас аст? 21

Чаро масеҳиён иҷрошавии пешгӯиҳоро
далели Қаломи Худо будани Китоби
Муқаддас меҳисобанд? 24

„Апокрифҳо“ чистанд? Чаро ин
китобҳо ба Китоби Муқаддас ворид
карда нашудаанд? 26

ХУДО

Чӣ гуна дониш мумкин аст,
ки Худо ҳаст? 30

Худо аз кучо пайдо шуд? Пеш аз
офаридани олам Ў чӣ кор мекард? 32

Ваҳдати Сегона чист? Оё масеҳиён
се Худоро парастид мекунанд? 33

Чаро Исо ягона роҳ ба сӯи Худо аст? 35

Магар Худои Паймони Қуҳан
Худои бадхашм нест, дар ҳоле
ки Худои Паймони Навин Худои
меҳрубон аст? 37

ИСОИ МАСЕҲ

Аз кучо мо медонем, ки
Масеҳ ҳақиқатан вучуд дошт? 40

Оё Исо ҳақиқатан гуфта буд, ки
Ў Худо аст? Ва ҳатто агар Ў чунин
гуфта бошад ҳам, чаро ман бояд
ба ин бовар кунам? 42

Оё ҳақиқатан Исо аз бокира
зода шудааст? 44

Магар ғояи аз бокира зода шудан
аз нуқтаи назари замони ҳозира ба
ҳақиқат монанд аст? 46

Аз кучо мо медонем, ки Исо
аз мурдагон эҳё шуд? 48

Ихтилофотро дар нақлҳо оиди
эҳё чӣ гуна маънидод кардан
мумкин аст? 50

МЎЪЧИЗАҲО

Мўъчизаҳо чӣ гуна имконпазир
буда метавонанд? 54

Оё мўъчизаҳои дар Китоби
Муқаддас тасвиршуда чашмбандиҳое
набуданд, ки барои одамони нодон
муқаррар шудаанд? 56

Мўъчизаҳои Китоби Муқаддас аз
он чӣ, ки динҳои дигар нақл
меkunанд, чӣ афзалият доранд? 57

ДИНҲОИ ҶАҲОНӢ

Оиди агностисизм, атеизм ва
башардӯстӣ барин алтернативаҳои
дини масеҳӣ чӣ гуфтан мумкин аст. 62

Магар таълимоти ҳамаи динҳо ба
ҳам монанд нестанд? 64

Масеҳият аз динҳои шарқӣ чӣ
фарқ дорад? 65

Ислом чӣ гуна пайдо шуд? 66

Таълимоти ислом аз чӣ иборат аст?	67
Оё ислом ба масеҳият мувофиқат дорад?	69

МАСЕҲИЯТ

Чаро маҳз рӯҷӯи масеҳӣ ҳаққонӣ аст? Магар онро бо сабабҳои психологӣ маънидод кардан имкон надорад?	74
Масеҳият ба ҷаҳон чӣ пешниҳод карда метавонад?	75
Оё масеҳият як нав „асобағал“ нест?	77
Чи тавр одам масеҳӣ мешавад?	79

ИМОНИ НАҶОТБАХШ

Дар калисо ин қадар риёкорӣ аст. Масеҳӣ шудан чӣ лозим аст?	82
Агар одам имконияти оиди масеҳият шуниданро надошта бошад – чӣ?	84
Оё Худо одамонро, ки хеле диндор ва самимӣ, аммо масеҳӣ нестанд, қабул мекунад?	87
Агар масеҳият ин қадар хуб бошад, чаро масеҳиён ин қадар кам ҳастанд?	88
Оё ҳақиқатан масеҳият мантикист, ё мо танҳо он чиро, ки меҳоҳем, ҳамчун ҳақиқат вонамуд мекунем?	89
Наход қорҳои неки ман ба ҳисоб гирифта нашаванд? Агар ман ҳеҷ қори бад накунам, магар Худо маро қабул намекунад?	93

Оё ҳаққонияти масеҳиятро исбот кардан мумкин аст?	95
Магар масеҳиён дар овардани далел доираро истифода намебаранд?	97
Оё фарқ дорад, ки ман ба чӣ бовар мекунам?	98
Чаро Худои Мехрубон ба бадӣ роҳ медиҳад?	100

ДУШВОРИҶО ҲАНГОМИ ХОНДАНИ КИТОБИ МУҚАДДАС

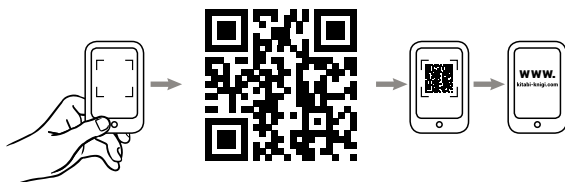
Магар маълумот оиди насабномаи Исо, ки дар Инҷили Матто ва Инҷили Луқа оварда мешаванд, муҳолифи ҳам нестанд?	104
Магар он чӣ, ки дар Инҷили Марқўс оиди Исоро инкор кардани Петрус гуфта шудааст, бо он чӣ, ки дар дигар Инчилҳо гуфта мешаванд, мувофиқат дорад?	105
Магар ишораҳо ба вақти маслубшавии Масеҳ мувофиқат доранд?	107
Чӣ гуна Исо се шабу се рӯз дар қабр буда метавонист, дар ҳоле ки Ҷ рӯзи чумъа маслуб гардида, рӯзӣ якшанбе эҳё шуд?	108
Оё ҳикояҳо оиди марги Яҳудо бо ҳам мувофиқат доранд?	109
Матто пешгӯии Закарёро ба Ирмиё нисбат медиҳад?	110
Зани Қобил аз кучо пайдо шуд?	113

Оё ба ҳикоят оиди Юнус ва моҳӣ бовар кардан мумкин аст?	114
Китоби Муқаддас назарияи эволюцияро инкор мекунад?	115
Китоби Муқаддас қоидаҳое надорад, ки бо нуқтаи назари илм мувофиқат надорад?	117
Чаро Китоби Муқаддас оиди динозаврҳо ва дигар намудҳои нестшуда чизе намегӯяд?	118
Оё рӯзҳое, ки дар китоби яқуми Ҳастӣ оиди онҳо гуфта мешавад, шабонарӯз мебошанд, ё ягон хел давраҳои номуайяни вақт?	119
Чӣ гуна ҳамаи ҳайвонҳо дар киштии Нӯҳ ҷой гирифта метавонистанд?	121
Пас чандтогӣ аз ҳар намуди ҳайвонот ба киштӣ дармаданд?	123
Оё нақлҳо оиди офариниш дар бобҳои 1-ум ва 2-юми Китоби Ҳастӣ ба ҳам муҳолифат надоранд?	124

kitabi-knigi.com

Скачать и читать на любом устройстве,
на вашем родном языке, бесплатные
электронные книги для всей семьи.

ҶАВОБҲО БА САВОЛҲОИ ДУШВОР

оиди имони масеҳӣ

- **Чӣ гуна ба Китоби Муқаддас бовар кардан мумкин аст, агар дар он ин қадар ихтилофот бошад?**
- **Чаро Исо ягона роҳ сӯи Худо аст?**
- **Магар таълимоти ҳамаи динҳо ба ҳам монанд нестанд?**
- **Магар муъҷизаҳои дар Китоби Муқаддас тасвиршуда чашмбандихое намебошанд, ки ба мардуми содда нигаронида шудаан**

Ҷош Макдауэлл ва Дон Стюарт ба беш аз 50 саволҳои монанди ин ҷавоб медиҳанд.

Ҷош Макдауэлл Коллеҷи Уитон ва Семинарияи Илоҳиятшиносии Талботро хатм намудааст. Campus Crusade for Christ-ро намоiendaгӣ мекунад. Муаллифи китоби “Шаҳодатҳои баҳснопазир” ва бисёр китобҳои машҳури дигар мебошад.

Дон Стюарт Семинарияи Илоҳиётшиносии Талбот ва Семинарияи илоҳиёт ва ҳуқуқи Страсбургро хатм намудааст.